

Köyhiksi syntyneet

Köyhyyden merkityksiä ylisukupolvistunutta köyhyyttä kokeneilla

Marja Juuri-Oja

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Kevät 2023

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Köyhiksi syntyneet. Köyhyyden merkityksiä ylisukupolvistunutta köyhyyttä kokeneilla

Tekijä: Marja Juuri-Oja

Koulutusohjelma/oppiaine: Yhteiskuntatiede

Työn laji: Pro gradu -työ Laudaturtyö Lisensiaatintyö

Sivumäärä: 78 + 1 liite

Vuosi: 2023

Tiivistelmä:

Tässä tutkielmassa tarkastelen ylisukupolvisesti köyhien kokemuksia köyhyydestä. Tutkimus on laadullinen ja sen aineisto koostuu 23 tekstistä, jotka ovat osa vuonna 2019 järjestettyyn Arkipäivän kokemuksiä köyhyydestä -kirjoituskilpailuun osallistuneista kirjoituksista. Teksteissä ylisukupolvista köyhyyttä kokeneet kirjoittajat kuvaavat vapaamuotoisesti elämäänsä ja kokemuksiaan köyhyydestä. Tutkielmani metodologisen viitekehyksen muodostaa sosiaalikonstruktioismi ja aineiston olen analysoinut diskurssianalyysiä käyttäen. Tutkimuskysymykseni on millaisia merkityksiä ylisukupolvistunutta köyhyyttä kokeneet antavat köyhyydelle omassa elämässään.

Henkisten, sosiaalisten, aineellisten ja kulttuuristen elämänhallinnan voimavarojen tavoin myös köyhyyden on todettu voivan siirtyä sukupolvelta toiselle. Ylisukupolvistunut köyhyys ja huono-osaisuus on Suomessa monitahoinen ongelma. Edellisten sukupolvien kouluttamattomuuden, työmarkkinoille liittymisen ongelmien, toimeentulon vajeiden sekä mielenterveyden haasteiden on voitu osoittaa olevan yhteydessä samankaltaisiin ongelmiin myös lapsilla. Pelkästään tilastoja ja määrällisiä mittareita tarkastelemalla ei kuitenkaan tavoiteta ylisukupolvisen köyhyyden kokonaiskuvaa. Köyhyyden monimuotoisuuden ymmärtämiseksi on tarpeen tutkia myös yksilöiden omakohtaisia kokemuksia. Ymmärrys köyhän arkipäiväisestä selviytymisestä on tärkeää niin yhteiskunnallisen päätöksenteon kuin sosiaalityön käytännönkin kannalta.

Paikansin aineistosta neljä diskurssia, joissa köyhyys rakentui eri tavoin. Diskurssit olen nimennyt elämänmittaiseksi kumppaniksi, päivittäiseksi selviytymiseksi, toiseuden ja häpeän diskurssiksi sekä elämää köyhyydestä huolimatta -diskurssiksi. Kolmessa ensin mainitussa diskurssissa käsiteltiin köyhyyden vaikutuksia ylisukupolvistunutta köyhyyttä kokeneiden elämänkulkuun ja valintoihin, säästeliäisyyttä ja luopumista arjesta selviytymisen keinoina sekä köyhyyden synnyttämiä ulkopuolisuuden ja häpeän tunteita. Elämää köyhyydestä huolimatta -diskurssi haastoi muiden diskurssien sisältöjä keskittymällä siihen, mikä elämässä on hyvin köyhyydestä huolimatta. Näiden neljän diskurssin lisäksi käsitelen myös köyhyyden ja sairauden yhteen kietoutumista, sillä se nousi aineistossa merkittävään rooliin. Erityisen huolestuttavana näyttäytyi kokemus siitä, että köyhyyttä kokeneiden sairaudet saattoivat jäädä tutkimatta, tunnistamatta tai huomioimatta taloudellista tukea haettaessa.

Tulosten perusteella köyhyys merkityksellistyi sitä kokeneille eri tavoin. Lapsuuden köyhyydellä nähtiin yleisesti olevan merkitystä sille, millaiseksi elämä oli muodostunut aikuisuudessa, mutta yksilöiden välisiä eroja näkyi siinä, kuinka aiempiin kokemuksiin ja sen hetkiseen köyhyyteen suhtauduttiin. Osa kirjoittajista pystyi suhtautumaan kokemuksiinsa selvästi muita positiivisemmin ja kääntämään kohtaamansa haasteet vahvuuksiksi. Tulokset osoittivat myös, että yhteiskunnallinen suhtautuminen köyhiin koettiin negatiivisena ja esimerkiksi asiointi viranomaisten sekä muiden auttajatahojen kanssa merkityksellistyi nöyryyttäväksi ja vähätteleväksi.

Avainsanat: köyhyys, ylisukupolvisuus, kokemus, sosiaalinen konstruktioismi, diskurssianalyysi

Sisällys

1 JOHDANTO	1
2 KÖYHYYS KÄSITTEENÄ JA KOKEMUKSENA.....	4
2.1 Kuka on köyhä?	4
2.2 Riskitekijät köyhyiden taustalla	7
2.3 Köyhyys ja eriarvoisuus.....	10
2.4 Köyhyiden kokemus.....	12
2.5 Ylisukupolvistunut köyhyys	14
3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	18
3.1 Sosiaalinen konstruktionismi metodologisena lähtökohtana	18
3.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymys.....	22
3.3 Aineiston kuvailu	22
3.4 Näkökulmia kokemusten tutkimiseen.....	24
3.5 Aineistojen analysointi diskursseina.....	27
3.6 Tutkimuseettiset kysymykset.....	33
4 KÖYHYIDEN MERKITYKSET	35
4.1 Elämänmittainen kumppani	35
4.2 Päivittäinen selviytyminen.....	41
4.3 Toiseus ja häpeä	47
4.4 Elämää köyhyydestä huolimatta	55
4.5 Köyhyys ja sairaus	59
5 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	63
Lähteet.....	72
Liite 1	79

1 JOHDANTO

Köyhyyttä tarkastellaan usein tiettyjen konkreettisten ja mitattavissa olevien määritelmien, kuten materiaalsen omistamisen, taloudellisen maksukyvyn ja resurssien näkökulmasta. Vähemmälle huomiolle jää yksilön henkilökohtainen kokemus siitä, millaista on olla köyhä. Köyhyys on sitä kokevalle ihmiselle muutakin kuin käytettävissä oleva rahasumma tai kuluttamista rajoittava tekijä. Köyhyys läpäisee ihmisen arjen ja olemassaolon, vaikuttaa hänen kokemukseensa omasta itsestään sekä suhteessa ympäristöön. Köyhyys herättää tunteita ja muokkaa ajatusmaailmaa. Köyhyyden kokemus on myös hyvin yksilöllinen.

Köyhyys on yhteiskunnallisesti merkityksellinen ja tärkeä aihe, jota tutkimalla voidaan vaikuttaa köyhyyttä aiheuttaviin ja ylläpitäviin rakenteisiin. Sosiaalityön osaamisen näkökulmasta on tärkeää ymmärtää köyhyyttä niin yhteiskunnallisena ilmiönä kuin yksilönkin haasteena, sillä sekä vähävaraisuus että taloudelliset ongelmat ovat usein kohdattuja ongelmia kaikissa sosiaalityön asiakasryhmissä. Tilastollisten menetelmien, virallisten määritelmien ja indikaattoreiden lisäksi on tutkittava ihmisen kokemusta: sitä, mitä köyhyys ihmiselle merkitsee, kuinka se ilmenee jokapäiväisessä elämässä ja millaisia seurauksia köyhyydellä on yksilön kannalta (Eskelinen & Sironen 2017, 10). Köyhät eivät ole homogeeninen ryhmä ja köyhyyden kokeminenkin on subjektiivista. Monet köyhyyden määritelmät eivät tunnista sitä, että ihmisten voimavarat ja tarpeet sekä kyky säädellä niitä vaihtelevat yksilöltä toiselle (Isola & Turunen & Hiilamo 2016, 151).

Pro gradu -tutkielmassani tutkin köyhyyden kokemusta. Minua kiinnostaa erityisesti se, miten köyhyys merkityksellistyy ylisukupolvistunutta köyhyyttä kokeneen ihmisen elämässä sen eri osaluilla. Oletukseni on, että eri ihmiset merkityksellistävät köyhyytensä eri tavoin. Näiden tapojen ja erilaisten merkitysten ymmärtäminen, tiedostaminen ja tunnistaminen auttavat sosiaalityöntekijää kohtaamaan taloudellisten haasteiden kanssa kamppailevan asiakkaan. Oma kiinnostukseni aiheeseen kumpuaa kandidaatin tutkielmastani, jossa tarkastelin lapsiköyhyyttä yksinhuoltajaäitien perheissä. Tuolloin tutustuin myös useisiin sellaisiin lähdeiteksiin, joissa sivuttiin köyhyyden subjektiivista kokemusta. Kiinnostukseni kokemuksen tutkimisesta heräsi ja halusin tietää aiheesta lisää.

Köyhyyden kokemusta on tutkittu aikaisemmin useissa suomalaisissa ja ulkomaisissa tutkimuksissa. Tutkimusten mukaan aineellisella puutteella, elämänlaadulla ja koetulla hyvinvoinnilla on keskinäinen yhteys. Gill Mainin (2014, 470) tutkimuksen mukaan köyhyydellä on merkittäviä vaikutuksia elämisen kokemiseen ja onnellisuuteen. Erityisesti aineellinen puute vaikuttaa hänen mukaansa subjektiiviseen hyvinvointiin sitä heikentävästi. Tess Ridge (2011, 76) puolestaan nostaa

esiin köyhyyden vaikutukset perheen hyvinvointiin ja keskinäisiin suhteisiin. Heikko tulotaso aiheuttaa perheen vanhemmille stressiä ja ahdistusta, mikä heijastuu myös lapsiin. Lapset saattavat näin joutua kantamaan ikätasoon kuulumatonta huolta perheen toimeentulosta. Sakari Kainulainen (2019, 94–95, 99) tarkastelee tutkimuksessaan sitä, kuinka hyvän elämän vajeet kasautuvat eri väestöryhmille. Hän havaitsi sellaisten hyvän elämän vajeiden, kuin tulojen riittämättömyyden, pääosin kielteisten tunteiden kokemisen sekä tunteen siitä, että ei kykene saavuttamaan haluamiaan asioita elämässä kasautuvan erityisesti niille, jotka kuuluivat alimpaan tuloviidennekseen.

Mia Hakovirta ja Minna Rantalaiho (2012, 114–116) käsittelevät tutkimuksessaan sosiaalisia suhteita osana köyhyyden kokemusta. Lasten parissa tehdystä tutkimuksesta käy ilmi, että vähävaraisuus rajoittaa lasten sosiaalisia toimintamahdollisuuksia ja osallistumista samanikäisten vapaa-ajanviettopauihin. Tämä voi haitata ystävyysuhteiden luomista ja yhteenkuuluvuuden tunnetta vertaisten kanssa. Tavaroilla on sosiaalista arvoa ja ostamalla tietynlaisia tavaroita ihminen ilmaisee itseään sekä viestii yhteenkuuluvuutta tietyn viiteryhmän kanssa. Kuluttamalla osoitettu kuuluminen on tärkeää erityisesti lapsille ja nuorille. Jäädessään ulkopuolelle ystäväpiirissään tavanomaisesta kuluttamisesta lapsi tai nuori saattaa joutua kiusaamisen tai syrjinnän kohteeksi tai tulla ulossuljetuksi koko vertaisryhmästä. (Mt., 18–21.)

Köyhyyden kokemus on läsnä jokapäiväisessä elämässä ja näkyy tutkimusten mukaan konkreettisissa arkipäivän tilanteissa ja toiminnoissa, kuten syömisessä ja tavaroiden hankkimisessa. Anu Raijas (2017, 468–470) tuo esiin tutkimuksessaan ruoan kulutuksen ja syömisestä eriarvoisuuden kotitalouksissa. Tutkimuksen mukaan alimman tuloviidenneksen perheissä ruokamenot vievät perheen tuloista suuremman osan kuin parempituloisissa perheissä, vaikka ruokaan käytetään vähemmän rahaa henkeä kohti. Suurituloisilla on siis varaa syödä kalliimpaa ruokaa kuin pienituloisilla. Pienituloisen joutuukin usein tinkimään ruoan määrästä, ravitsemuksellisesta tasosta tai esimerkiksi sen vastuullisuudesta. Suvi Krokin (2009, 122, 132–136) tutkimuksesta taas käy ilmi, että köyhät yksinhuoltajaäidit tinkivät omista menoistaan ja tarpeistaan saadakseen ostettua lapsilleen näiden tarvitsemia vaatteita tai tavaroita. Kalliimpien ostosten tekeminen vaati äideiltä suunnitelmallisuutta ja pitkää säästämistä. Äitien elämässä säästäväisyys ja vähien rahojen riittämään saaminen merkityksellistyivät jopa taidoksi ja ylpeilyn aiheeksi.

Köyhyyden kokemukseen liittyy paljon tunteita, joita Krokin lisäksi on tutkimuksessaan käsitellyt myös Sanna-Liisa Liikanen. Liikasen (2017, 63, 76, 88) tutkimuksen mukaan köyhien perheiden vanhemmat kokevat sosiaalityötä ja muita yhteiskunnan instituutioita kohtaan epäluottamusta, jonka taustalla on huonoja asiointikokemuksia ja epäoikeudenmukaiseksi koettua kohtelua. Asiaton ja nöyryyttävä kohtelu viranomaisten taholta nousi esiin myös Krokin (2009, 150–153) tutkimuksessa.

Toimeentulotuen hakemiseen liittyvä tositteiden toimittaminen ja pienituloisuuden todistelu voivat luoda käsityksen siitä, ettei köyhä ole oikeutettu tukeen vaan sitä joutuu anomaan ja se myönnetään armosta. Tiukka kontrolli tuen myöntämisessä voi saada hakijan kokemaan, että hän on menettänyt aikuisuutensa ja yleisen kansalaisuutensa. Toimijan sijaan hakijasta tulee avun kohde, objekti. Lisäksi tutkimuksissa ovat nousseet esiin köyhyyden aiheuttama häpeä ja leimautuminen (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 115; Ridge 2011, 82) sekä huoli, toivottomuus ja turvattomuus (Krok 2009, 121–123).

Tässä tutkielmassa keskityn tarkastelemaan ylisukupolvistunutta köyhyyttä kokeneiden kokemuksia köyhyydestä. Aineistoni koostuu vuonna 2019 järjestettyyn Arkipäivän kokemuksiä köyhyydestä - kirjoituskilpailuun osallistuneista teksteistä, joissa kirjoittajat ovat vapaamuotoisesti kuvanneet elämäänsä ja kokemuksiaan köyhyydestä. Laajasta aineistosta olen valikoinut tutkielmaani sellaiset tekstit, jotka käsittelevät ylisukupolvistunutta eli jo edellisiltä sukupolvilta siirtynyttä köyhyyttä. Aineiston olen analysoinut diskurssianalyysin menetelmin. Metodologisesti tutkielmani perustuu sosiaalikonstruktivistiseen käsitykseen tiedon ja todellisuuden rakentumisesta ihmisten välisessä kielellisessä ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (Berger & Luckmann 2003). Tutkielmani tavoitteena on löytää syvempi ymmärrys siitä, miten köyhyys merkityksellistyy ylisukupolvisesti köyhälle.

Tutkielmani etenee johdannon jälkeen siten, että käsittelen luvussa kaksi tutkielmani teoreettista taustaa. Helpottaakseni köyhyyden ymmärtämistä yhteiskunnallisena ja poliittisena ilmiönä, tarkastelen aluksi sen sosiaalisesti rakentuneita määritelmiä materiaalisista ja taloudellisista näkökumista. Tämän jälkeen keskityn tutkielmani kannalta keskeisiin teorioihin ja tarkastelen köyhyyden kokemusta sekä ylisukupolvistunutta köyhyyttä aiemman tutkimuksen valossa. Kolmannessa luvussa kerron tutkimuksen toteutuksesta ja metodologisista ratkaisuista, kuten sosiaalisesta konstruktivismista ja aineiston analyysistä diskurssianalyysin keinoin. Neljännessä luvussa esitän tutkimustulokset, eli aineistosta löytämäni diskurssit. Johtopäätökset ja pohdinta muodostavat tutkielman viimeisen luvun.

2 KÖYHYYS KÄSITTEENÄ JA KOKEMUKSENA

2.1 Kuka on köyhä?

Köyhyyden kattava määrittely on haastavaa. Köyhyys on sosiaalisesti muotoutunut käsite ja sen määrittelyyn vaikuttavat niin vallitseva politiikka kuin erilaiset ideologiatkin (Krok 2009, 115). Köyhiä ei voida myöskään nähdä homogeenisena ryhmänä. Käytännössä köyhyysmääritelmien sisälläkin erot elintasossa, elämänlaadussa ja elämäntavoissa voivat vaihdella jyrkästi. (Saari 2015, 161–162.) Köyhyyden määrittelyyn vaikuttavat yksilön omat kulttuuriset jäsenyydet ja kokemus köyhyydestä. Vaikka useimmilla lienee käsitys siitä, kuka on köyhä, eivät nämä käsityksetkään ole yhteneviä, vaan köyhyyden tulkinnat poikkeavat toisistaan. Samoin ihmiset kokevat köyhyyden vaikutuksen elämänlaatuunsa eri tavoin. (Mt., 74, 79, 162.)

Laaja-alaisuutensa ja moniulotteisuutensa vuoksi köyhyys on vaikeasti mitattavissa oleva ilmiö. Tarkoitusta varten on kehitetty useita erilaisia mittareita, mutta mikään niistä ei ole täysin kiistaton. (Moisio 2006, 639.) Köyhyydestä piirtyvä kuva muuttuu sen mukaan, millaista mittaria sen arvioimiseen käytetään (Mukkila ym. 2019, 80). Eri köyhyysmittareilla voidaan mitata muun muassa tulotasoa, velkaantumista, koettua puutetta, materiaalista deprivatiota tai toimeentulotukiasiakkuutta. Tulokset poikkeavat kuitenkin toisistaan esimerkiksi sen suhteen, kuinka suuri osa väestöstä määritellään köyhiksi tai millaisia ihmisryhmiä köyhään väestönosaan katsotaan kuuluvan. (Saari 2015, 162.) Eri tutkimustarkoituksiin tulisikin käyttää eri mittareita (Moisio 2006, 639). Käyttämällä useampaa mittaria samanaikaisesti voidaan myös paikata yksittäisten mittareiden heikkouksia ja saada näin kattavampi kuva köyhyydestä (Mukkila ym. 2019, 80).

Usein köyhyyden käsitettä lähestytään materiaalisesti jakamalla se absoluuttiseen ja suhteelliseen köyhyyteen. Absoluuttisella köyhyydellä viitataan tilaan, jossa ihminen ei kykene hankkimaan itselleen inhimillisen elämän kannalta elintärkeitä perustarpeita, kuten ruokaa, vaatteita tai asuntoa. Maailmanpankki määrittelee absoluuttisesti köyhäksi ihmisen, jolla on elämiseen käytettävissään alle 1,90 dollaria vuorokaudessa. Länsimaissa on totuttu ajattelemaan, että tällaista köyhyyttä esiintyy lähinnä kehitysmaissa. Kuitenkin jopa pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa nämä perustarpeet voivat jäädä täyttymättä esimerkiksi paperittomilla tai asunnottomilla. Absoluuttisen köyhyyden määritelmääkin on pidettävä suhteellisena, sillä perustarpeiden turvaaminen vaatii erilaisia resursseja eri yhteiskunnissa. Köyhyys määrittyy siis aina suhteessa muun väestön elintasoon. (Eskelinen & Sironen 2017, 4–5; Nielsen 2009, 3–4; Kangas & Ritakallio 2008, 3.)

Suhteellisella köyhyydellä viitataan materiaalistien ja taloudellisten resurssien puutteeseen suhteessa toisiin väestönsiiin. Tällöin kotitalouden tuloja verrataan maan kotitalouksien mediaanituloihin. (Mooney & Knox & Schacht 2016, 179.) Peter Townsendin (1979, 31) klassisen määritelmän mukaan suhteellisesti köyhät eivät pysty varattomuuden takia osallistumaan sellaiseen elämäntapaan, jota kyseisessä yhteiskunnassa pidetään tavanomaisena ja ovat näin ollen vaarassa joutua suljetuiksi yhteiskunnan ulkopuolelle. Teollistuneissa yhteiskunnissa köyhyys ilmeneekin taloudellisten resurssien puutteen aiheuttamana sosiaalisen toimintakyvyn rajoittumisena (Kangas & Ritakallio 2008, 3).

Väestön suhteellisia tuloeroja kuvataan yleisesti pienituloisuusasteella. Pienituloisiksi määritellään sellaiset kotitaloudet, joilla on käytössään alle 60 % kyseisen vuoden keskivertotulosta. (SVT 2021.) Tätä köyhyysriskirajamittaria käyttävät myös esimerkiksi YK ja Euroopan komissio (Kanniainen 2011, 658). Köyhyysriskirajan käsitteestä tekee ongelmallisen sen liikkuminen mediaanitulon mukana esimerkiksi taloudellisen taantumun aikana. Mediaanitulon laskiessa laskee myös köyhyysraja, jolloin sen alle jää aiempaa vähemmän ihmisiä. Tämä saa aikaan tilastollisen harhan siitä, että köyhien määrä vähenisi. (Eskelinen & Sironen 2017, 6–7; Karvonen & Mäntynen & Salmi 2016, 7.) Kotitalouden kokonaistulojen tarkastelu ei myöskään huomioi tulojen epätasaista jakautumista perheissä. Näin voi syntyä perheiden sisäisiä valta-asetelmia ja erityisesti naisten köyhyys jäädä tunnistamatta. (Kainulainen 2013, 14.) Köyhyysrajan alapuolella eläminen ei myöskään vielä kerro, kuinka syvästä tai pysyvästä köyhyydestä on kyse. Kaikissa mittaustavoissa oleellista onkin määritellä köyhyysraja, johon kotitalouden tulotasoa verrataan. Näin voidaan määritellä köyhyysrajan alapuolella elävien ihmisten määrä (poverty rate) sekä köyhyyden syvyys, eli etäisyys köyhyysrajasta (poverty gap). (Karvonen ym. 2016, 7; Lindqvist 2003, 9–10.)

Eräs tapa määritellä köyhyysraja perustuu minimibudjettiin. Minimibudjetti määrittelee tulotason, joka riittää kohtuulliseksi katsottuun vähimmäiskulutukseen. Minimibudjetti huomioi asuinpaikan asumiskustannukset sekä henkilön iän ja elämänvaiheen, kuten perheen koon. (Mukkila ym. 2017, 3; Mukkila ym. 2019, 81–82.) Samaa ajatusta voidaan lähestyä myös vähimmäistarvebudjetin käsitteellä. Siinä laaditaan kotitalouden koko huomioiden vähimmäistarveluettelo, joka koostuu välttämättömimpään elämään tarvittavista hyödykkeistä. Köyhyysraja määrittyy näiden tarpeiden hinnoittelusta. Tässä määritelmässä ongelmaksi muodostuu se, mikä kulloinkin katsotaan vähimmäistarpeisiin kuuluvaksi ja kuka tarpeet määrittelee. (Kangas & Ritakallio 2008, 13–14.)

Eurooppa 2020 -strategiassa köyhyys- ja syrjäytymisriskiä seurataan AROPE-indikaattorilla (at risk of poverty or exclusion). Mittari tarkastelee köyhyyttä kolmen eri ulottuvuuden näkökulmasta. Suhteellinen tuloköyhyys tarkoittaa sijoittumista alle pienituloisuusrajan eli 60 % tulorajan

mediaanitulosta. Toinen ulottuvuus käsittää vakavan materiaalisen puutteen. Vakavana puutteena pidetään sitä, että kotitaloudella ei ole varaa neljään tarpeeseen tai hyödykkeeseen yhdeksän kohdan listasta, joiden katsotaan kuuluvan yleisesti oletettuun elintasoon. Tällaisia ovat esimerkiksi puhelin, pesukone, televisio tai päivittäinen proteiinipitoinen ruoka. Kolmantena ulottuvuutena pidetään vajaatyöllisyyttä, jossa tarkastelun kohteena on kotitalouden täysi-ikäisten jäsenten työssäkäynti. Köyhyys tai syrjäytyneisyys yhdelläkin näistä osa-alueista riittää siihen, että henkilön katsotaan olevan köyhyys- ja syrjäytymisriskissä. Yhdistämällä useita köyhyyden ulottuvuuksia AROPE-indikaattori kuvaa hyvin köyhyyden monimuotoisuutta. (Ilmakunnas & Moisio 2014, 308–309.) AROPE-indikaattoria voidaan kuitenkin kritisoida siitä, että se ei juurikaan kerro Euroopan maiden välisistä elintasoeroista. Usean mittarin käyttö häivyttää maakohtaiset erot, vaikka yksittäisellä mittarilla mitattuna erot voivat olla suuriakin. (Mt., 317.)

Köyhyyttä voidaan mitata myös toimeentulotukiasiakkuudella. Suomessa toimeentulotuki on tarveharkintainen ja tarkoitettu viimesijaiseksi sosiaaliturvaksi. Sen saamiseksi on myös poliittishallinnollisilla päätöksillä säädetty tuloraja. Kotitalouden tulojen jäädessä alle toimeentulon minimirajan muodostuu oikeus toimeentulotukeen. Toimeentulotuen saajalla on tukea hakiessaan omakohtainen kokemus huono-osaisuudesta ja myönnetty tuki vahvistaa huono-osaisuuden myös viranomaisen silmissä. (Laihiala 2020, 74; Lindqvist 2003, 10.) Toimeentulotukiasiakkuuden käyttäminen köyhyysmittarina muiden mittareiden rinnalla on hyödyllistä, sillä toisin kuin monet muut köyhyysmittarit, se huomioi toistuvan tilapäisköyhyyden (Kangas & Ritakallio 2008, 16). Toisaalta sen käyttö voi olla myös ongelmallista. Kaikki sosiaaliavustuksiin oikeutetut eivät syystä tai toisesta saa tai hae heille kuuluvia etuuksia. Kaikilla ei ole tietoa etuuksista ja niiden myöntämisperusteista tai niiden hakuprosessit saatetaan kokea vaikeiksi. Syynä voi olla myös pelko leimaantumisesta yhteiskunnan vapaamatkustajaksi. Sosiaaliavustusten alikäyttö onkin suurempi ongelma kuin niiden väärinkäyttö. (Mooney ym. 2016, 204–208.)

Juho Saari (2015, 73–74) lähestyy köyhyyttä tarveteoreettisesta näkökulmasta. Teorian mukaan ihmisen perustarpeiden, eli fyysisen terveyden ja henkisen autonomian tyydyttyminen edellyttää sitä, että välittävät tarpeet, kuten esimerkiksi ravinto, vesi, asuminen, turvallisuus ja erilaiset elämäntilanteeseen liittyvät palvelut ja hoiva täyttyvät. Köyhyys voidaan teorian mukaan käsittää näiden välittävien tarpeiden puutteesta johtuvasta kyvyttömyydestä tyydyttää perustarpeet. Saari tarkentaa tarveteoreettista lähestymistapaa vielä objektiivisilla ja subjektiivisilla köyhyysmittareilla. Objektiiviset mittarit liittyvät elintasoon ja ne mittaavat köyhyyttä ihmisen omasta tulkinnasta riippumattomina resurssivajeina, kuten työttömyyden keston, koulutuksen tason, tuloina tai tulonsiirtoina. Subjektiiviset mittarit taas liittyvät koettuun elämänlaatuun ja niissä keskeisessä

asemassa ovat ihmisen omat tulkinnat elämäntilanteestaan. Näitä kahta mittaria yhdistelmällä rakentuu monipuolinen käsitys köyhyydestä. (Mt., 73–74.)

Objektiivisten mittareiden lisäksi köyhyyttä voidaan määritellä myös ihmisten omien käsitysten ja tuntemusten kautta. Huomioimalla henkilön subjektiivinen näkemys omasta toimeentulostaan annetaan tilaa henkilökohtaisille tulkinnoille ja omakohtaisille kokemuksille köyhyydestä. Näin saadaan kuuluviin köyhän oma ääni. Vaikka omakohtaista köyhyyden kokemista ei voidakaan käyttää yksinään yhteiskunnassa vallitsevan köyhyyden mittarina, ovat ihmisten kokemukset ja niiden tutkiminen kuitenkin tärkeitä. Tarkastelemalla köyhyyttä niin objektiivisilla, elintason liittyvillä mittareilla kuin subjektiivisilla, elämänlaatua määrittävillä mittareilla voidaan päästä syvemmälle köyhyyden ilmiöön ja sen ymmärtämiseen. (Kainulainen 2013, 15; Kangas & Ritakallio, 2008, 15; Lindqvist 2003, 10; Saari 2015, 73–74.) Köyhyyden omakohtaiseen kokemukseen palataan tarkemmin luvussa 2.4.

2.2 Riskitekijät köyhyyden taustalla

Harvoin voidaan osoittaa vain yksi juurisyy, joka on johtanut köyhyyteen. Yleensä varsinkin pitkittyneeseen köyhyyteen johtaneita tekijöitä on lukuisia. Köyhyyden riskitekijät ja seuraukset usein myös kietoutuvat toisiinsa, jolloin niiden erottaminen voi olla vaikeaa. Esimerkiksi pitkäaikaissairaus voi johtaa köyhyyteen ja toisaalta köyhyys voi altistaa monille sairauksille. Köyhyyden tutkimuksessa onkin oleellisempaa ymmärtää riskitekijän ja köyhyyden suhdetta toisiinsa sen sijaan, että pyrittäisi osoittamaan, kumpi aiheutti kumman. (Eskelinen & Sironen 2017, 30.)

Köyhyyden taustalla on usein pienituloisuus. Perinteisesti köyhyyden onkin ajateltu koskettavan työmarkkinoiden ulkopuolella olevia väestöryhmiä, joiden tulotaso on matala. (Airio 2006, 294–295.) Näin pienituloisuuden voidaan ajatella liittyvän tyypillisesti tiettyyn elämänvaiheeseen, kuten nuoruuteen ja opiskeluun tai ikääntymiseen ja eläkkeelle siirtymiseen (Riihelä & Suoniemi 2015, 182). Köyhyyden riskitekijöinä voidaan kuitenkin pienituloisuuden ohella nähdä myös muita työmarkkinoiden ulkopuolelle ajautumiseen johtavia syitä, kuten esimerkiksi vammaisuus, etninen tausta, sukupuoli, syrjäinen asuinpaikka tai vankilasta vapautuminen. Vammaisten keskuudessa toimeentulon ongelmat ovat muuta väestöä tavallisempia. Etnisiin vähemmistöihin kuuluvat ja maahanmuuttajataustaiset taas kokevat usein syrjintää työelämässä. Lisäksi koulutuksen ja kielitaidon puute voi olla este työllistymiselle. Naisilla köyhyysriskiä kasvattavat miehiä lyhyemmät työurat ja matalapalkkaisuus, jotka vaikuttavat pienituloisuuteen myös eläkeiässä. Syrjäseudulla työtä

on tarjolla vain harvoille ja haja-asutusalueilla työttömyys onkin yleisempää kuin kasvukeskuksissa. Vapautuvan vangin köyhyysriskiä taas kasvattavat asunnon ja työn saannin ongelmat sekä mielenterveys- ja päihdeongelmat, joita heillä on todettu olevan muuta väestöä enemmän. (Sainio ym. 2017, 41–42; Sironen & Saastamoinen 2014, 23.)

Vaikka työssäkäynti suojaa edelleen hyvin köyhyydeltä, eivät työmarkkinat enää takaa hyvinvointia samoin kuin ennen (mm. Virrankari & Isola 2021, 288). Työelämän muutokset ovat johtaneet siihen, että köyhyys koskettaa työssäkäyviäkin. Esimerkiksi työsuhteiden osa-aikaisuudet ja määräaikaisuudet sekä itsensä työllistäminen kasvattavat työssäkäyvien kotitalouksien köyhyysriskiä. Myös heikko kiinnittyminen työmarkkinoille lisää toimeentulon epävarmuutta. (Airio 2006, 295; Kainulainen 2013, 29.) Perinteisen palkkatyön rinnalle on tullut uudenlaisia työmuotoja, kuten freelance-työtä, pätkätyötä, vuokratyötä ja nollatuntisopimuksia. Tällaiset epätyypilliset työsuhteet horjuttavat usein kotitalouden taloudellista tasapainoa. (Pyöriä & Ojala & Nätti 2019, 141, 143–146.) Lisäksi globalisaatio, digitalisaatio sekä työn ulkoistaminen ja automatisaatio ovat muovanneet työtä jo pitkään ja vaikuttaneet osaltaan työpaikkojen vähenemiseen. Asiantuntijatyön kysynnän kasvaessa ovat suorittavan työn työpaikat vähentyneet. (Kailaheimo-Lönnqvist ym. 2020, 115.) Kehittyneiden maiden työmarkkinoilla on tarjolla enää vähän sellaista työtä, johon alhainen koulutustaso riittää tai johon ei tarvita peruskoulun jälkeistä koulutusta lainkaan. Ilman toisen asteen tutkintoa voi olla vaikea löytää töitä nykyisiltä työmarkkinoilta. (Sauli & Salmi & Lammi-Taskula 2011, 538–539.) Paitsi työmarkkinoiden epävakaus, myös perheinstituution murros sekä työn ja hoivan yhteensovittaminen ovat työllisyyteen liittyviä sosiaalisia riskejä, jotka altistavat köyhyydelle (Airio 2006, 294–295). Muita heikommassa asemassa näyttävät olevan naiset, nuoret kotitaloudet (Kainulainen 2013, 29), lapsiperheet (Sauli ym. 2011, 538) ja yksinhuoltajaäidit (Hakovirta 2006, 163; Virrankari & Isola 2021, 288).

Vaikka koulutuksen on arveltu olevan tehokas tapa torjua köyhyyttä, ei koulutuskaan välttämättä suojaa köyhyydeltä. Korkeakoulutettujen asema työmarkkinoilla on heikentynyt työelämän muuttuessa yhä epävarmemmaksi. (Salmi & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 23.) Esimerkiksi köyhyysrajan alapuolella elävien lapsiperheiden huoltajista yhä useammalla on korkeakoulututkinto. Korkeakoulutettujen köyhyys näyttää olevan erityisesti lapsiperheitä koskettava ilmiö, sillä korkeakoulututkinnon suorittaneiden vanhempien osuus kasvaa nimenomaan köyhien lapsiperheiden huoltajissa. Koulutus ei siis aina suojaa köyhyydeltä eivätkä koulutuserot yksin selitä köyhyyttä. (Salmi ym. 2016, 23; Sauli ym. 2011, 539–540.)

Alhaisen koulutustason on kuitenkin havaittu olevan yhteydessä köyhyyteen ja huono-osaisuuteen. Pelkän peruskoulun suorittaneiden työmarkkina-asema on usein epävarma ja heikko. Tutkimuksissa

heillä on myös todettu fyysisen ja psyykkisen terveyden ongelmia, päihteiden käyttöä ja muita elämänhallinnan ongelmia sekä rikollisuutta. (Karvonen & Kestilä 2014, 171.) Lisäksi koulutuserot ovat yhteydessä sosiaaliseen eriarvoisuuteen. Esimerkiksi Juho Härkösen (2017, 20–21) mukaan yksinhuoltajuus, jota pidetään yhtenä suurimmista köyhyyden riskitekijöistä, yhdistyy useammin matalasti koulutettuihin äiteihin. Hänen mukaansa keskeinen selitysmalli yksinhuoltajaäitien korkealle köyhyysasteelle ovat juuri koulutuserot.

Köyhyysriskiä tarkasteltaessa kotitalouden rakenne on merkittävä tekijä. Köyhyysriski on selkeästi pienempi lapsettomilla pariskunnilla sekä niissä kotitalouksissa, joissa työssäkäyviä on vähintään kaksi. (Kainulainen 2013, 28–29.) Yhden hengen talouksissa sekä yksinhuoltajaperheissä taas köyhyysriski on huomattavasti suurempi (Airio 2006, 308). Yksinhuoltajuus onkin yksi merkittävimmistä köyhyysriskeistä. Yksinhuoltajuus kietoutuu usein matalaan tulotasoon, työllisyysasteeseen sekä koulutustasoon. Yhdistettynä elatustaakkaan nämä heikentävät toimeentulon mahdollisuuksia merkittävästi. (Sauli 2013, 163, 173.) Yli neljännes yksinhuoltajaperheistä on määritelmällisesti köyhiä. Yhden huoltajan perheillä on myös huomattavasti suurempi tarve toimeentulotuelle kuin kahden huoltajan perheillä. (Eskelinen & Sironen 2017, 21, 32.) Yksinhuoltajuus koskettaa useammin naisia kuin miehiä. Tähän vaikuttaa osaltaan perinteinen sukupuolten välinen työnjako, jonka mukaan lasten hoidosta huolehtivat pääosin naiset. (Salmi ym. 2016, 42; Sauli 2013, 161, 173.)

Pidemmät perhevapaat ja samalla tulojen heikkeneminen köyhdyttävät pienten lasten perheitä (Eskelinen & Sironen 2017, 17, 32). Tilastojen mukaan kahden huoltajan perheissä köyhyysaste on korkein silloin, kun perheen nuorin lapsi on alle kouluikäinen. Pikkulapsiperheissä köyhyysasteen kasvu on myös ollut jyrkempää verrattuna muihin kahden huoltajan perheisiin. (Salmi ym. 2016, 17.) Erityisen haavoittuvassa asemassa ovat monilapsiset perheet sekä sellaiset pikkulapsiperheet, joissa on alle 7-vuotiaita lapsia (Sauli ym. 2011, 539). Suuremmassa perheessä perheenjäsentä kohden käytettävissä olevat tulot ovat pienemmät kuin perheessä, jossa lapsia on vähemmän. Monilapsisten yksinhuoltajavanhempien perheiden sijoitus tulonjakotilastossa onkin usein kahdessa pienituloisimmassa tuloneljänneksessä. (Sauli 2013, 163.)

Köyhyyden taustalta voidaan löytää myös mekanismeja, jotka tuottavat eroja sukupuolten välille. Naisten kotona tekemä palkaton hoivatyö heikentää helposti äitien työmarkkina-asemaa johtaen siten miehiä matalampaan ansiotasoon. Hoivatyö ja työmarkkinoilta poissaolo laskevat esimerkiksi naisten eläkkeiden ja muiden ansiosidonnaisten etuuksien määrää. Työelämässä näkyy myös edelleen nais- ja miesvaltaisten alojen kahtiajako naisvaltaisten alojen jäädessä jälkeen niin arvostuksessa kuin palkkauksessakin. (Salmi ym. 2016, 42.) Miesten ja naisten väliset tuloerot näkyvät selvemmin

pariskuntina elävien työikäisten perheissä kuin yksin elävien miesten ja naisten välillä. Suurimmillaan tuloero on silloin, kun perheessä on lapsia. Perheellisyys merkitsee usein naisten ansaintamahdollisuuksien rajoittumista ja miesten keskittymistä ansaitsemiseen. Tämä heijastuu myös myöhempään elämänvaiheeseen, kun lapset ovat jo aikuistuneet. Aikanaan lapsia kotona hoitaneen ikääntyneen naisen tulotaso jää selvästi miesten ja lapsettomien tulotasoista. (Sauli 2013, 173.)

2.3 Köyhyys ja eriarvoisuus

Tulo- ja varallisuuseroilla on kiinteä yhteys eriarvoisuuteen. Ne paitsi aiheuttavat epätasa-arvoa ihmisten välille, myös ilmentävät sitä. (Mattila 2020, 17.) Göran Therbornin (2014, 30–37) mukaan sosiaalisissa rakenteissa muodostuva eriarvoisuus aiheuttaa yhteiskunnassa kahtiajakautumista taloudellisen toimeentulon mukaan. Köyhät ja rikkaat ajautuvat kauas toisistaan omiin yhteisöihinsä, mikä tuottaa epäluottamusta, väkivaltaa ja pelkoa. Köyhällä kansanosalla ei ole useinkaan samanlaisia vaikutusmahdollisuuksia kuin rikkailla. Mikko Niemelä (2005, 469) toteaa resurssien puutteen sulkevan köyhät yhteiskunnassa vallalla olevan elämäntavan ulkopuolelle, mikä rajoittaa sosiaalista toimintakykyä ja heikentää sosiaalista osallisuutta. Köyhyys voi myös horjuttaa mahdollisuuksia kehittää itseään, kouluttautua tai osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Näin köyhyys syrjäyttää, toimii yhteiskunnasta ulossulkevana mekanismina ja aiheuttaa ulkopuolisuuden ja erilaisuuden kokemuksia, eriarvoisuutta, eristäytymistä sosiaalisista suhteista sekä yksinäisyyttä. (Eskelinen & Sironen 2017, 42–43.)

Yhteiskunnan eriarvoisuuden taustalla vaikuttavat erityisesti suuret tuloerot hyvätuloisimman ja köyhimmän väestöosan välillä. Eriarvoisuutta synnyttävät osaltaan valtioiden historialliset tapahtumat, sosiaalisen aseman sukupolvinen periytyminen, kapitalismi sekä rakenteelliset muutokset. Erityisesti tuloeroista aiheutuva eriarvoisuus lisääntyy myös kehittyneissä maissa. (Therborn 2014, 131–152.) Saari (2015, 72) kuvaa köyhyyden eriarvoisuuden ulottuvuutta luonnehtimalla yhteiskuntaa kärjellään seisovana salmiakin mallisena kuviona, jossa köyhät paikallistuvat alareunan terävään kärkeen. Toisen kapean kärjen kuvion yläreunassa muodostaa vaurain kansanosa. Näiden ryhmien välille jää määrällinen enemmistö, keskiluokka. Etäisyys alimman ja ylimmän luokan välillä on suuri.

Köyhyys eriarvoistaa ihmisiä monella tavalla. Köyhän toimintamahdollisuudet yhteiskunnassa ovat heikommalla kuin paremmin toimeentulevalla väestönosalla, jolloin köyhät ajautuvat marginaaliin. (Therborn 2014, 42.) Köyhien kulutustottumukset poikkeavat varakkaampien kulutustottumuksista. Niemelän (2005, 472) mukaan pienituloiset kuluttavat selvästi vähemmän kuin muut tuloryhmät. Pienituloisten kulutuksessa korostuvat elintarvikkeet (Raijas 2017) ja asuminen, kun taas kulttuurisiin ja sosiaalisiin aktiviteetteihin käytetään merkittävästi muita tuloryhmiä vähemmän rahaa. Kulutuksen rakenteessa korostuu elämäntilanne, joka yhdessä kotitalouden tulotason kanssa suuntaa kulutuskäyttäytymistä. (Niemelä 2005, 472.) Kuluttamalla yksilö myös paitsi tyydyttää materiaalisia tarpeitaan, määrittelee sosiaalisen asemansa. Tavarat voivat toimia vallan, statuksen ja arvostuksen osoituksina. Siten kuluttaminen voidaan nähdä merkittävänä yhteiskunnallisia jakoja aiheuttavana tekijänä. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 18–21.)

Köyhyyden aiheuttama eriarvoisuus näkyy myös terveydessä. Vaikka väestön terveys yleisesti on parantunut viime vuosikymmenten aikana, ovat sosiaaliryhmien väliset terveyserot Suomessa kasvaneet (Karvonen ym. 2017; Palosuo ym. 2006). Tutkimusten mukaan suurituloiset käyttävät Suomessa hoidontarpeeseensa suhteutettuna merkittävästi enemmän terveystalveta kuin pienituloiset (Palosuo ym. 2006, 156). Heikommin toimeen tuleva väestönosa taas joutuu tinkimään lääkärikäynneistä ja lääkkeistä rahan puutteen vuoksi. Tarkasteltaessa lääkäripalvelujen käytön ja hoidontarpeen suhdetta, Suomi sijoittuu OECD-maista kaikkein eriarvoisimpien maiden joukkoon. Suomalaisen terveydenhuoltojärjestelmän jakautuminen julkisiin ja yksityisiin palveluihin sekä työterveyshuoltoon eriarvoistaa myös osaltaan palveluiden käyttäjiä. Työttömälle ei ole tarjolla työterveyshuoltoa eikä köyhällä ole varaa yksityisiin palveluihin. (Karvonen ym. 2017, 8, 10; Palosuo ym. 2006, 155–156.) Huono-osaisimmat väestöryhmät ovat usein sairaampia kuin paremmin toimeen tulevat johtuen heidän terveytensä ja hyvinvointinsa muita hitaammasta kehityksestä (Aaltonen ym. 2020, 84; Karvonen ym. 2017, 1–3). Sosiaaliryhmien väliset terveyserot käyvät ilmi esimerkiksi kuolleisuudessa ja somaattisessa sairastavuudessa. Myös terveyden kannalta haitalliset elintavat korostuvat voimakkaammin alemmissa tuloluokissa. Kotitalouden tulojen on havaittu lisäksi olevan merkittävä tekijä mielenterveyden kuormittuneisuuden sekä heikon koetun terveyden kannalta. Jälkimmäisellä viitataan henkilön omaan kokemukseen terveydentilastaan kokonaisuutena. (Karvonen ym. 2017, 1–3, 5.)

Vaikka yhteiskuntaan on luotu sosiaalisia turvaverkkoja ja siten pyritty edistämään sosiaalista tasa-arvoa, ei luokkaperustaisesta elämänehtojen eriarvoisuudesta ole päästy eroon. Yhteiskuntaluokkien välisiä terveyseroja ei ole pystytty poistamaan edes skandinaavisissa hyvinvointivaltioissa. Siihen voidaan nähdä olevan kaksi selittävää tekijää. Ensimmäinen on kasvava taloudellinen epävarmuus

sekä sosiaalinen jakautuminen työttömien tai työmarkkinoilla heikosti sijoittuvien ja menestyjien välillä. Toinen vaikuttava tekijä on yksilön elämäntavat. Nimitys on tosin harhaanjohtava, sillä kyse ei ole niinkään yksilön vapaasta valinnasta elämäntapojensa suhteen, vaan pikemminkin siitä, millaiset vaihtoehdot hänelle ylipäätään ovat mahdollisia. Jos elämän perusasioihin vaikuttaminen on heikon tulotason vuoksi rajallista, se saattaa heikentää kiinnostusta terveydellisiin seikkoihin, kuten päihteiden käytön vähentämiseen, terveelliseen ruokavalioon tai liikuntaan. Myös koulutuksellinen näkökulma on yhteydessä eriarvoisuuteen. Matalasti koulutetut ja kouluttamattomat ovat suuremmassa riskissä sairastua elintapoihin tai päihteisiin liittyviin sairauksiin tai joutua onnettomuuksiin ja tapaturmiin. Myös ennen aikaisen kuoleman riski on suurempi verrattuna korkeammin koulutettuihin. (Therborn 2014, 153–158.)

2.4 Köyhyyden kokemus

Köyhyys ei merkitse vain taloudellisten resurssien puutetta eikä siitä voida saada kattavaa kokonaiskuvaa pelkillä määrällisillä mittareilla ja indikaattoreilla (mm. Hiilamo 2011, 9; Lister 2015, 139). Niiden lisäksi on tarpeen tutkia ihmisten omakohtaisia kokemuksia köyhyydestä. Näin päästään lähemmäs köyhyyden arkitodellisuutta ja monimuotoisuutta. Omakohtaista kokemusta tutkittaessa köyhiksi saattavat lukeutua eri ihmiset, jotka määrällisten mittareiden mukaan luokiteltaisiin köyhiksi. Esimerkiksi joku köyhyysrajan alapuolella elävä voi kokea tulotasonsa riittäväksi, kun taas toinen laskennalliset tulorajat ylittävä voi kokea olevansa köyhä. Subjektiiivisella näkökulmalla voidaanakin paikantaa sellaisia toimeentulovaikeuksia, jotka eivät muissa tutkimuksissa näy. Kun ihminen saa itse kertoa miten köyhyys näkyy hänen elämässään, millaisia seurauksia sillä on ja mitä se hänelle merkitsee, voidaan tarkastella hänen henkilökohtaista näkemystään ja käsitystään köyhyydestä. Näin saavutetaan myös laajempi ymmärrys köyhyyden vähentämisen ja ehkäisyn keinoista. Yhteiskuntapoliittisesti ihmisten subjektiivisia kokemuksia voidaan pitää hyvin tärkeinä. (Eskelinen & Sironen 2017, 10; Kangas & Ritakallio 2008, 15; Roivainen & Heinonen & Ylinen 2011, 9.)

Kokemuksellista köyhyyttä ovat tutkineen muun muassa Irene Roivainen, Jari Heinonen ja Satu Ylinen (2011). He tarkastelivat hankkeessaan kolmen eri väestöryhmän, yksinhuoltajaäitien, miesten sekä vanhusten kokemaa köyhyyttä ilmiönä sekä sitä, miten kunnallinen palvelujärjestelmä siihen vastasi. Tutkittavien kokemuksista nousi esiin muun muassa voimavaroja kuluttavaa taiteilua mahdottomissa taloudellisissa olosuhteissa, merkityksettömyyden ja ulkopuolisuuden tunteita,

sinnittelyä, katkeruutta yhteiskunnan huonosta kohtelusta sekä elämänhalun menettämistä. (Mt.) Tällaista kuvaa köyhyydestä ei voida piirtää tulomittareilla. Se voidaan saavuttaa vain kuulemalla köyhän omaa ääntä.

Tutkimuksessa tarkasteltiin myös kunnallisen palvelujärjestelmän toimintaa yksilön kokemuksen näkökulmasta. Sosiaalipalveluiden tarjoama tuki koettiin vähäisenä ja kohtelu huonona. Palvelujen saatavuus oli usein heikkoa ja päätösten koettiin olevan perusteetta kielteisiä. Lisäksi esille nousi kokemus sosiaalityöstä ylhäältäpäin suuntautuvana toimintana ja ylivaltaana, joka kohteellistaa asiakkaan sen sijaan, että nostaisi tämän subjektiksi omassa asiassaan. (Roivainen ym. 2011, 77–82.) Samantyyppisiä tuloksia on saatu myös muissa tutkimuksissa. Köyhien lapsiperheiden vanhempien luottamusta tutkiessaan Liikanen (2017) totesi, että he joutuvat usein vastaanottamaan nöyryyttävää ja asiatonta kohtelua viranomaistaholta. Palvelujen ja tarpeiden ei nähty kohtaavan ja tutkittavat nostivat esiin epäluottamuksen yhteiskunnan tuki- ja palvelujärjestelmää kohtaan (mt.). Anna Metteri puolestaan tutki suomalaisen hyvinvointivaltion sosiaaliturvalupausta ja sen pettämistä kohtuuttomissa tilanteissa. Myös hänen tutkimuksestaan nousi esiin viranomaistahon epäkunnioittava käyttäytyminen sekä arvottomuuden ja hylätyksi tulemisen tunne, jota asiakkaat sen johdosta kokivat. (Metteri 2012.) Tällaiset kokemukset voivat Metterin mukaan johtaa jopa sosiaaliturvan alikäyttöön, kun itselle kuuluvia etuuksia jätetään hakematta huonon kohtelun ja häpeän takia (Metteri 2012, 107–108).

Gia Virkkunen (2010) kuvaa tutkimuksessaan ympäröivän yhteiskunnan vaikutuksia köyhyyden kokemukseen. Yhteiskunnan rakenteelliset piirteet, kuten taloudelliset ja poliittiset päätökset, viranomaispuhe ja kulttuuri heijastuvat osaltaan köyhyyden kokemukseen. Yhteiskunnalliset rakenteet ja niiden luomat mielikuvat köyhyydestä tuottavat toiseuden kokemuksen ja siten yhteiskunta itse ylläpitää tietynlaisia haitallisia käsityksiä köyhyydestä. Köyhyyden kokemus rakentuu sosiaalisessa kanssakäymisessä niissä tilanteissa ja tapahtumissa, joissa köyhyyttä luodaan ja uusinnetaan. Köyhyys myös luo osaltaan ihmisen omakuvaa, jota usein sävyttävät häpeä, voimattomuus ja katkeruus. (Mt., 20, 260, 273–274.)

Materiaalisen puutteen lisäksi köyhyyteen ja taloudelliseen eriarvoisuuteen liittyy myös inhimillisiä ja sosiokulttuurisia ulottuvuuksia. Rahattomuuden takia ihminen kokee, ettei voi elää samoin kuin ympäröivä yhteiskunta. Näin köyhyyteen kytkeytyvät kokemukset ulkopuolisuudesta, osattomuudesta, sosiaalisesta nöyryytyksestä ja sosiaalisen aseman menetyksestä. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 114–115; Järveläinen & Mäkinen 2007,81; Krok 2009, 117). Köyhyyden kokemus voi määräytyä myös muiden ihmisten toimesta. Niin paremmin toimeentuleva väestönosa kuin viranomaiset ja ammattilaisetkin kohtelevat köyhiä usein eri tavalla kuin varakkaampia ihmisiä. Näin

vedetään selvä raja köyhän ja muun yhteiskunnan välille ja samalla vahvistetaan ja oikeutetaan sosiaalista etäisyyttä. (Lister 2015, 141–142.) Sosiaalinen vertailu ja itsensä määrittely suhteessa huonommin tai paremmin toimeentuleviin voivat aiheuttaa itsetunto-ongelmia, nöyryytystä tai näkymättömyyden tunnetta (Isola 2014, 285–286).

Saari (2015, 39) toteaa jatkuvan taloudellisen niukkuuden heikentävän ihmisen toimintakapasiteettia niin, että arjen rutiineista suoriutuminen vaarantuu ja kyky tehdä rationaalisia päätöksiä kärsii. Myös Ruth Listerin (2015, 148) mukaan köyhän jokapäiväisessä arjessa selviytyminen on usein monimutkaista, erilaisia selviytymisstrategioita vaativaa ja aikaa vievää. Jatkuva epävarmuus toimeentulosta aiheuttaa ahdistusta ja stressiä, kuluttaa voimavaroja ja tekee arjesta kuormittavaa (Eskelinen & Sironen 2017, 23). Lapsiperheessä toimeentulon ongelmat asettavat suuria haasteita myös vanhempien jaksamiselle, mikä saattaa näkyä ahdistuksena ja masennuksena sekä rasittaa vanhempien keskinäistä suhdetta. Voimavarojen ehtyessä parisuhde voi rakoilla ja eron uhka kasvaa. Uupuminen ja huolet vaikuttavat negatiivisesti vanhemmuuteen, mikä puolestaan heijastuu lasten hyvinvointiin ja mielenterveyteen. Uupunut vanhempi ei jaksakaan olla lapselleen läsnä ja päätyy helpommin haitallisiin kasvatus- ja kurinpitomalleihin, kuten henkiseen tai fyysiseen väkivaltaan ja laiminlyönteihin. (Eskelinen & Sironen 2017, 31; Salmi ym. 2016, 37.) Vanhempien väsyessä ja kuormittuessa lapsi voi myös ajautua ottamaan perheessä sellaista vastuuta, joka ei hänelle kuuluisi.

2.5 Ylisukupolvistunut köyhyys

Ihminen rakentuu geneettisen perimän, kasvuolosuhteiden ja ympäröivän yhteiskunnan muokkaamana. Henkisten, sosiaalisten, aineellisten ja kulttuuristen elämänhallinnan voimavarojen on todettu siirtyvän seuraavalle sukupolvelle, eli ylisukupolvistuvan. Köyhyyden on voitu osoittaa siirtyvän samalla tavoin. (Paananen & Gissler 2014, 208, 212.) Köyhyyden ylisukupolvistuminen vaikuttaisi olevan hieman yleisempää miehillä kuin naisilla. Rekisteripohjaisten aineistojen mukaan vanhempien tulotaso siirtyy jälkeläisille vahvimmin tulojakauman ääripäissä. Suuri- ja pienituloisuuden siirtyminen on siis voimakkainta. (Eskelinen & Sironen 2017, 30.) Köyhyyden ja huono-osaisuuden ylisukupolvistuminen on monitahoinen ongelma Suomessa. Kouluttamattomuuden, mielenterveysongelmien ja heikon toimeentulon kaltaisten ongelmien esiintyminen vanhemmilla on selvässä yhteydessä lasten myöhempiin mielenterveysongelmiin sekä toimeentulon vajeisiin. (Saari 2015, 104–105.) Lapsuuden kasvuympäristön ja perheen sosioekonomisten olosuhteiden onkin todettu määrittävän esimerkiksi lapsen terveyttä merkittäväällä tavalla (Aaltonen ym. 2020, 81).

Sekä mikrotasolla että yhteiskunnallisella tasolla tarkastellen syrjäytymisprosessin taustalla nähdään myönteisten tapahtumien eriytymistä ja kielteisten tapahtumien kasautumista. Myönteisten siirtymien kautta toiset yksilöt eriytyvät muista esimerkiksi edetessään koulutuksessa tai työelämässä. Näiden myönteisten siirtymien ulkopuolelle sijoittuvat yksittäiset henkilöt tai ihmisryhmät jäävät suhteellisesti jälkeen paremmin toimeen tulevien hyvinvoinnista, vaikka heidän absoluuttinen asemansa ei varsinaisesti heikkene. Kun kielteisiä tapahtumia kasautuu jo muutenkin heikompiosaisille, heikkenee heidän asemansa entisestään sekä suhteellisesti että absoluuttisesti. Tähän mekanismiin kytkeytyy valtaosa yhteiskunnallisesta huono-osaistumisesta. (Saari 2015, 105.)

Vanhempien huono-osaisuuden siirtymistä lapsille voidaan tarkastella resurssien ja oppimisen näkökulmasta. Huono-osaisilla vanhemmilla on usein heikommat taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset resurssit kuin paremmin toimeen tulevilla. Taloudellisilla resursseilla viitataan tuloihin ja varallisuuteen, sosiaalisilla resursseilla sosiaalisiin verkostoihin ja kulttuurisilla resursseilla vanhempien omaan koulutustaustaan. Hyväosaisissa perheissä lapset saavat paitsi opiskelun ja toimeentulon mahdollistavaa taloudellista tukea ja materiaa, myös sosiaalisten verkostojen mahdollistamaa tukea ja apua koulutuksessa ja työnhaussa. Lisäksi kulttuuriset resurssit synnyttävät arvostusta koulutusta kohtaan ja opiskelumyönteistä ilmapiiriä. Huono-osaisissa perheissä näistä kaikista on puutetta. Oppimiseen liittyvä selitysmalli viittaa huono-osaisuuden siirtymiseen aineettoman pääoman mukana. Vanhemmat siirtävät omia tietojaan, arvojaan ja asenteitaan lapsilleen. Lapset omaksuvat näin samankaltaista asennoitumista esimerkiksi koulutusta tai sosiaalitukien vastaanottamista kohtaan kuin vanhempansa. (Kallio & Hautala & Erola 2020, 180–185.)

Kuten Teemu Vauhkonen, Johanna Kallio ja Jani Erola (2017, 506–510) tuovat esiin, vanhempien kasautunut huono-osaisuus ja erityisesti pitkäaikainen toimeentulotukiasiakkuus johtavat helposti myös lasten huono-osaisuuteen aikuisuudessa. Vanhempien pitkittynyt toimeentulotukiasiakkuus ennustaa esimerkiksi nuoren jättäytymistä toisen asteen koulutuksen ulkopuolelle. Tutkimukset osoittavat tämän yhteyden olevan pojilla tyttöjä vahvempi. (Kailanheimo-Lönnqvist ym. 2020, 103.) Toimeentuloasiakkuuden pitkittymisellä on myös yhteys sekä lasten työttömyyteen että toimeentulotukiasiakkuuteen aikuisuudessa (Vauhkonen ym. 2017, 506–510). Köyhyyden ylisukupolvistuminen on ollut voimakkaampaa 2000-luvulla, jota selittää osaltaan 1990-luvun laman pitkät seurannaisvaikutukset. Lapsuuden perheen taloudellisen tilanteen vahvistunut merkitys aikuisiän toimeentuloon on merkki yhteiskunnan eriarvoistumisesta. Hyvinvointivaltion yhteiskuntapolitiikan pitäisi perustua tasa-arvoon lähtökohdista riippumatta. Tällä hetkellä näyttää

kuitenkin siltä, että yhteiskunnan kyky vaikuttaa sosiaalipoliittisin keinoin yksilön mahdollisuuksiin pärjätä elämässään perhetaustastaan riippumatta on heikentynyt. (Eskelinen & Sironen 2017, 30–31.)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos on tehnyt vuonna 1987 syntyneistä lapsista kohorttitutkimusta, jonka tulokset kertovat osaltaan myös ongelmien ylisukupolvisuudesta. Lapsuuden kokemukset, kuten vanhemman mielenterveysongelmat, sairastuminen tai kuolema ovat kytköksissä lapsen myöhempään hyvinvointiin. Perhetekijät, elinolot ja kehitysympäristöt vaikuttavat oleellisesti siihen, kuinka lapsi kiinnittyy yhteiskuntaan. (Paananen & Gissler 2014, 212.) Tutkimus osoitti, että pitkään toimeentulotukea saaneiden vanhempien lapsilla oli muita useammin alhainen koulutus, mielenterveysongelmia, huostaanottoja ja toimeentulon ongelmia aikuisiällä. Riski kodin ulkopuoliseen sijoitukseen oli lähes kymmenkertainen pitkään toimeentulotukea saaneiden perheiden lapsilla. Heikko koulumenestys peruskoulussa näkyi koulutuspolun lyhytenä vaikuttaen myöhempään hyvinvointiin ja elämänmahdollisuuksiin. Naisten alhaisella koulutustasolla on usein lisäksi yhteys äidiksi tulemiseen nuorena. (Salmi & Sauli & Lammi-Taskula 2014, 91–92; Salmi ym. 2016, 41–42.) Tutkimus osoitti myös, että opiskelun, työelämän tai varusmiespalveluksen ulkopuolelle jääneillä nuorilla oli moninkertainen määrä mielenterveyden ongelmia, ja he saivat muita useammin toimeentulotukea. Mitä kauemmin nuori oli peruskoulun päättymisen jälkeen ollut näiden yhteiskunnallisten instituutioiden ulkopuolella, sitä todennäköisempiä ongelmat olivat. Vanhempien saama toimeentulotuki nuoren lapsuudessa kasvatti myös niiden vuosien määrä, jonka nuori oli syrjään ajautuneena opiskelusta ja työelämästä. (Salmi ym. 2016, 42.)

Vanhempien koulutustaso ja sosioekonominen asema vaikuttavat lapsen omaan kouluttautumiseen ja sitä kautta hänen myöhempään hyvinvointiinsa (Paananen & Gissler 2014, 212–213). Korkeakoulututkinnon suorittaneiden vanhempien lapset suorittavat itsekin todennäköisemmin korkeakoulututkinnon (Kailanheimo-Lönnqvist ym. 2020, 98–99). Kohorttitutkimuksesta käy ilmi, että peruskoulun jälkeinen jatkotutkinto puuttui useammin niiltä nuorilta, joiden vanhemmillakaan ei sellaista ollut. Vain harva kouluttamattoman vanhemman lapsi oli suorittanut lukion, kun taas korkeasti koulutettujen vanhempien lapsista sen oli suorittanut suurin osa. (Paananen & Gissler 2014, 209.) Oppilaiden oppimiseröjen kasvu sekä peruskoulujen voimakas eriytyminen ovat merkkejä kasvavasta koulutuksellisesta eriytymisestä, joka näkyy erityisesti suurimmissa kaupungeissa. Keskiluokkaiset vanhemmat haluavat taata lapsilleen tasokkaan koulutuksen ja keskittävät lapsensa kouluihin, joissa olettavat tämän toteutuvan. Samalla sosioekonomisesti heikompien alueiden koulujen taso laskee entisestään ja eriarvoisuus lisääntyy. (Blom & Melin 2014, 39.)

Varhaislapsuudessa koettu köyhyys heikentää kognitiivista suoriutumista ja kasvattaa riskiä peruskoulun kesken jäämiselle (Paananen & Gissler 2014, 212–213). Vanhempien työttömyys on

yhteydessä lasten heikkoon koulumenestykseen. Köyhissä perheissä kasvaneet lapset saavat muita helpommin huonoja arvosanoja ja jättävät toisen asteen koulutuksen kesken. Keskimääräistä matalamman koulutuksen vuoksi huono-osaisilla vanhemmilla voi olla heikommat kyvyt tukea lapsiaan koulunkäynnissä. Köyhyys ja huono-osaisuus voivat ilmetä myös ongelmina perheessä, kuten perheväkivaltana, lasten laiminlyönteinä tai haitallisina ajatusmalleina, kuten naisvihana tai rasismina. (Mooney ym. 2016, 193–194; Therborn 2014, 20–27.)

Matala tai puutteellinen koulutustaso on yhteydessä työttömyyteen ja sitä kautta köyhyyteen. Toisaalta myös työssäkäyvien köyhyysriski kasvaa erityisesti koulutustason ollessa alhainen. Matala koulutus ja vajaatyöllisyys ovat usein sukupolvelta toiselle siirtyviä ilmiöitä ja ylisukupolvisen köyhyyden merkittäviä taustatekijöitä. Köyhyyden on havaittu siirtyvän todennäköisimmin niille, joilla ei ole peruskoulun jälkeistä tutkintoa. Ylisukupolvisesti köyhät hakeutuvat muita useammin epätyypillisiin, osa-aikaisiin ja määräaikaisiin työsuhteisiin, jotka osaltaan syventävät köyhyyden kierrettä ja vaikeuttavat siitä irtautumista. Matalasti koulutetuille on myös tyypillisempää työskennellä terveydelle haitallisissa ja kuluttavissa ammateissa. (Eskelinen & Sironen 2017, 33, Therborn 2014, 153–158.)

Leena Koivusillan (2020, 155–166) mukaan perheen vähävaraisuus vaikuttaa lasten ja nuorten omiin ammattia ja työtä koskeviin toiveisiin. Hänen tutkimuksensa mukaan köyhemmissä perheissä nuoret suunnittelevat muita harvemmin jatkavansa opiskelua peruskoulun jälkeen. Koivusilta katsoo köyhyyden ja huono-osaisuuden vähentävän lasten ja nuorten mahdollisuuksia rakentaa tulevaisuuttaan sekä heikentävän heidän itsetuntoaan ja luottamustaan omaan pärjäämiseen. Puutteelliset kotiolot, vajavaiset yhteistyö- ja tunnetaidot sekä heikko empatiakyky voivat estää nuorta hakeutumasta itselleen mielekkääseen koulutukseen. (Mt.)

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

3.1 Sosiaalinen konstruktionismi metodologisena lähtökohtana

Tietoteoreettisesti pro gradu -tutkielmani pohjautuu sosiaaliseen konstruktionismiin. Sosiaalisen konstruktionismin käsitteen toivat sosiologiaan Peter L. Berger ja Thomas Luckmann vuonna 1966 fenomenologisesti suuntautuneella tiedonsosiologisella teoksellaan *The Social Construction of Reality* (Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen). Tässä klassikoksi muodostuneessa teoksessa yhteiskunnan tarkastelun lähtökohtana on ihmisen sisäinen ja ulkoinen todellisuus sekä niiden välinen vuorovaikutus. Bergerin ja Luckmannin teorian mukaan ihminen on sekä sosiaalisen maailman tuottaja että tuote. (Berger & Luckmann 1994.) Sosiaalista konstruktionismia ovat myöhemmin käsitelleet myös Kenneth J. Gergen (2009) sekä Vivien Burr (2000, 2003). Tarkastelen seuraavaksi sosiaalisen konstruktionismin keskeisiä sisältöjä Bergerin ja Luckmannin sekä Gergenin ja Burrin teoksien pohjalta.

Sosiaalinen konstruktionismi voidaan nähdä tutkimuksellisenä viitekehyksenä, jonka mukaan todellisuus ja tieto rakentuvat merkitysten avulla ihmisten välisessä sosiaalisessa ja kielellisessä vuorovaikutuksessa (Berger & Luckmann 2003, 29–57). Tieto muodostuu näin ollen aina jostakin näkökulmasta ja saa merkityksensä sosiaalisissa suhteissa. Kyseessä on monitieteinen lähestymistapa yhteiskuntatieteisiin ja se on saanut vaikutteita esimerkiksi filosofiasta, sosiologiasta ja kielitieteestä. Sosiaalista konstruktionismia voidaan pitää erilaisten kielellisten lähestymistapojen, kulttuuristen ilmiöiden ja diskursiivisten menetelmien kattokäsitteenä. (Burr 2003, 2.)

Sosiaalinen konstruktionismi käsittää useita erilaisia näkemyksiä ja suuntauksia, minkä vuoksi sen tyhjentävä kuvaaminen on vaikeaa. Burr (2003, 3–5) esittää kuitenkin joitain oletuksia, jotka ovat tyypillisiä erilaisille sosiaalisen konstruktionismin lähestymistavoille. Sosiaalinen konstruktionismi suhtautuu kriittisesti itsestään selvänä ja absoluuttisena pidettyyn tietoon. Se haastaa perinteisen positivistisen ja empiristisen näkemyksen, jonka mukaan maailma on sellainen, jona sen havaitsemme. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan havainnot maailmasta eivät aina kerro ongelmattomasti maailman luonteesta, sillä ympäröivä todellisuus on mahdollista ymmärtää monin eri tavoin. Siten tieto ei voi perustua objektiiviseen havainnointiin. (Mt., 2–3.) Tässä sosiaalinen konstruktionismi ja köyhyyden tarkastelu puhtaasti taloudellisesta näkökulmasta törmäävät keskenään. Sen sijaan, että köyhyys määriteltäisiin ulkopuolelta tilastojen ja numeroiden valossa, on sosiaalisen konstruktionismin hengen mukaista keskittyä laajempaan ymmärrykseen köyhyyden kokemuksesta ja sen tulkinnallisuudesta.

Sosiaalinen konstruktionismi ymmärtää ihmisen toiminnan ja ajattelun historiallisesti ja kulttuurisesti relatiivisena. Tapamme ymmärtää ja tulkita maailmaa ovat siis sidottuja kulttuuriin ja aikaan. Asiat ja tapahtumat saavat erilaisia merkityksiä eri puolilla maailmaa ja eri aikakausina. Kullakin kulttuurilla ja ajanjaksolla on omat tyypilliset tapansa ymmärtää ja käsitteellistää maailmaa. Nämä tavat ovat kyseisen kulttuurin ja historian tuotteita ja siten riippuvaisia ajassa ja paikassa vallitsevista olosuhteista. (Burr 2003, 3–4.) Tästä esimerkkinä voidaan pitää Linda Mooneyn, David Knoxin ja Caroline Schachtin (2016, 179) sekä Townsendin (1979, 31) ajatuksia suhteellisesta köyhyydestä, joka määrittyy eri tavoin riippuen ajasta ja yhteiskunnasta sekä niissä tavanomaisena pidetystä elämäntavasta. Sosiaalikonstruktionistisen näkemyksen mukaan kunkin kulttuurin ja aikakauden kasvatit sisäistävät kulttuurisen todellisuuden ja maailman ymmärtämisen tavat, sillä ne ovat olleet olemassa jo ennen heitä. Historialliseen ja kulttuuriseen relatiivisuuteen liittyy myös ajatus siitä, ettei erilaisia ajattelutapoja tai kulttuurisia todellisuuksia voida verrata ja arvottaa suhteessa omaan ajattelutapaan ja kulttuuriin ja siten pitää niitä joko parempina tai huonompina. (Burr 2003, 3–4.)

Sosiaalisen konstruktionismin käsityksen mukaan tieto rakentuu sosiaalisissa prosesseissa. Sen sijaan että ihmisen ymmärrys muodostuisi ulkoisen maailman havainnoinnista, tieto muodostuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Tiedon rakentumisessa kieli on keskeisessä roolissa. Tietoa ja ymmärrystä maailmasta tuotetaan ja sitä ylläpidetään ihmisten välisissä suhteissa. Erityisesti ihmisten keskinäisellä päivittäisellä vuorovaikutuksella on merkittävä rooli tiedon rakentumisessa. (Burr 2003, 4.) Sosiaaliselle konstruktionismille onkin tunnusomaista ajatus tiedon ja sosiaalisen toiminnan erottamattomasta yhteen kietoutumisesta. Paitsi että tieto tarvitsee rakentua sosiaalista toimintaa, myös sosiaalinen toiminta muovautuu tiedon mukana. Kun tieto ja ymmärrys jostain sosiaalisen toiminnan ilmiöstä lisääntyy, toiminta muuttuu. Burrin mukaan tietämyksemme maailmasta ja sen rakenteista tukevat tietynlaista sosiaalista toimintaa sulkien samalla toisia käytösmalleja pois. Esimerkiksi Burr nostaa sen, miten suhtautuminen alkoholismiin on muuttunut lääketieteellisen ja psykologisen tiedon lisääntyessä ja mahdollistanut alkoholisteille hoitoa paheksunnan sijaan. (Mt., 4–5.)

Burr (2000, 5–6) näkee sosiaalisessa konstruktionismissa myös tiettyjä piirteitä, jotka erottavat sen perinteisistä yksilöä korostavista näkemyksistä. Sosiaalinen konstruktionismi voidaan nähdä anti-essentialistisena suuntauksena. Sen mukaan sosiaalinen maailma ihmiset mukaanluettuina on sosiaalisten prosessien tulos, eikä maailmalla voi näin ollen olla mitään tiettyä määrättyä luontoa tai olemusta. Relativismi taas näkyy siten, että sosiaalisen konstruktionismin mukaan todellisuus rakentuu vuorovaikutuksessa toisten kanssa eikä tieto muodostu suorasta todellisuuden havainnoinnista. Tämä näkemys kyseenalaistaa myös sen, voiko olla olemassa sellaista käsitettä kuin

objektiivinen tosiasia. Tieto ja totuus ovatkin sosiaalisen konstruktionismin mukaan kontekstuaalisia, eli ne ovat riippuvaisia ajasta ja paikasta. (Mt.)

Sosiaalisen konstruktionismin erityisenä kiinnostuksen kohteena on kieli. Kieltä voidaan pitää ihmiskunnan tärkeimpänä merkkijärjestelmänä. Koska muiden ihmisten kanssa jaettu kieli on olennainen osa arkielämäämme ja arkitietoamme, on kielen ymmärtäminen välttämätön edellytys todellisuuden ymmärtämiseksi. (Berger & Luckmann 2003, 47–48.) Kielen avulla konstruoinme eli merkityksellistämme maailmaa ja välitämme kokemuksiamme myös muille. Kieltä käyttämällä ylläpidämme kulttuurielämää ja muokkaamme perinteitä. Kieli on tärkeä osa toimintamaailmaamme ja sen avulla muodostamme sosiaalisen elämämme. (Gergen 2009, 4, 6, 11–12.) Kieli on myös irrotettavissa kasvokkaisesta vuorovaikutuksesta. Näin sillä voidaan välittää asioita ja merkityksiä, jotka eivät tapahdu juuri tällä hetkellä vaan sijoittuvat fyysisesti, ajallisesti tai sosiaalisesti toiseen ulottuvuuteen. (Berger & Luckmann 2003, 48–50.) Tämä mahdollistaa myös ylisukupolvisen köyhyyden kokemuksen tutkimisen käyttäen kirjoitettua aineistoa, jossa kirjoittajat palaavat osittain myös lapsuuden aikaisiin tapahtumiin ja tulkitsevat niitä.

Burrin mukaan kieli ja ajattelu ovat sosiaalisessa konstruktionismissa toisistaan erottamattomia. Kieli tarjoaa väylän ja merkitysjärjestelmän, jonka avulla voimme jakaa kokemuksiamme ja antaa niille merkityksiä. Kielen avulla tuotamme ja rakennamme kokemuksen itsestämme ja toisistamme. Kielen nähdäänkin muodostavan perustan kaikelle ajattelemiselle. (Burr 2000, 44.) Paitsi ajattelun edellytyksenä, kielellä on sosiaalisessa konstruktionismissa keskeinen asema myös sosiaalisen toiminnan muotona. Sosiaalisen konstruktionismin painopisteenä on ihmisten välinen päivittäinen vuorovaikutus ja sosiaaliset käytännöt. Se keskittyy yksilön psyyken ja rakenteiden sijaan prosesseihin. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan tieto ei ole jotain, mitä ihmisellä on vaan jotain, jota ihmiset luovat yhdessä. (Burr 2000, 6–8.)

Burr näkee koko sosiaalisen rakentumisen teorian perustuvan kieleen ja ihmisten keskinäiseen kommunikaatioon. Kieli on ihmisten välisen vuorovaikutuksen väline ja mahdollistaa siten paitsi yksittäisten ihmisten myös yksilön ja yhteiskunnan välisen vaikuttamisen. Syntyessään maailmaan ihminen syntyy kulttuuriin, jossa käsitteet ja kategoriat ovat jo olemassa. (Burr 2000, 6–8.) Ennen meitä olemassa ollut todellisuus ilmenee valmiiksi objektivoituneena, jossa asiat ja esineet on nimetty asianmukaisesti ja ne muodostavat merkitysjärjestelmiä. Aiempien sukupolvien ihmisten subjektiiviset kokemukset ovat objektivoituneet sosiaalisiksi todellisuudeksi, joka välittyy meille kielen avulla. Kielen avulla myös ymmärrämme objektivoituneen todellisuuden ja näin ollen se näyttäytyy meille järjestyneenä ja mielekkäänä kokonaisuutena. (Berger & Luckmann 2003, 32–33, 47–51.) Tapamme ymmärtää maailmaa välittyy siten sosiaalisesti toisilta ihmisiltä kielen välityksellä

(Burr 2000, 6–7). Esimerkiksi köyhyyden ylisukupolvistumista voidaan tarkastella sosiaalisen välittymisen näkökulmasta. Kuten Reija Paananen ja Mika Gissler (2014, 208, 212) toteavat, välittyvät niin henkiset, sosiaaliset, aineelliset kuin kulttuurisetkin elämänhallinnan voimavarat sukupolvelta toiselle. Puutteet näillä osa-alueilla altistavat myös köyhyyden ylisukupolvistumiselle. Sosiaalisessa konstruktionismissa tärkeimpänä tiedon lähteenä nähdään ihmisten arkinen elämä ja sen tuottama tieto. Jokapäiväinen elämä on ihmiselle sekä tulkittua todellisuutta että subjektiivisesti merkityksellinen maailma. Ajatellessaan ja toimiessaan ihminen tuottaa päivittäistä elämismaailmaansa, jossa todellisuus säilyy ajattelun ja toiminnan kautta. Näin syntyy arkitietoa. (Berger & Luckmann 1994, 29–30.) Maailma merkityksellistyy meille eri tavoin ja nämä erot johtuvat niistä sosiaalisista suhteista, joissa elämme. Eri puolilla maailmaa erilaisissa kulttuureissa ja yhteisöissä eläville ihmisille asiat ja tapahtumat saavat erilaisia merkityksiä. Ollessamme suhteissa muiden kanssa, maailmamme muodostuu sellaiseksi, jollaisena sen koemme, ymmärrämme ja selitämme. (Gergen 2009, 3–4.) Sosiaalisen konstruktionismin mukaan ihmisyyteen ja ihmisenä olemisen tapoihin eivät vaikuta niinkään hänen biologiset ominaisuutensa vaan sosiokulttuuriset seikat. Ihmisyys muotoutuu ihmisen sosiokulttuurisessa elinympäristössä ja ihmisen minuus rakentuu sosiaalisissa prosesseissa. (Berger & Luckmann 1994, 60–63.)

Gergenin mukaan sosiaaliset suhteet ovat perusta kaikelle ymmärrettävälle. Ilman suhteita emme ymmärrä asioiden, esineiden tai tapahtumien tarkoitusta. (Gergen 2009, 6.) Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ihmisestä muodostuu se, millainen hän on. Yhdessä toisten kanssa ihmiset taas tuottavat koko inhimillisen maailman ja sen sosiokulttuuriset ja psykologiset muodot. Ihminen on suhteidensa muovaama sosiaalinen tuotos ja yhteiskunta puolestaan on ihmisten tuotos. Yhteiskunta syntyy dialektisessa prosessissa ihmisten rakentamana ja toisaalta ihmisen minuus muovautuu yhteiskunnan kautta. Yhteiskunnan ja yksilön tieto ja todellisuus kietoutuvat näin yhteen. (Berger & Luckmann 1994, 60–63, 74.)

Ollessamme tekemisissä toistemme kanssa alamme kehittää sellaisia koordinoitimalleja, jotka toimivat yhteiseksi hyödyksi. Suhteissa ollessamme määrittelemme sen, mikä on hyväksyttävää toimintaa ja luomme tapoja olla yhdessä toisten kanssa. Näin muodostuvat kulttuuriperinteet, kullekin kulttuurille ominaiset tavat olla ja toimia. Konstruktiot saavat merkityksensä siitä, kuinka hyödyllisiä ne ovat yhteiskunnalle. (Gergen 2009, 9.) Yhteiskunta muotoutuu inhimillisestä toiminnasta. Ihmisten subjektiiviset kokemukset ja toiminnot ulkoistuvat ja muodostavat sosiaalisen maailman objektiivisena todellisuutena. Ihmisten subjektiivisten kokemusten saadessa ulkopuolisen merkityksen ne objektiivoituvat sosiaalisiksi todellisuudeksi. (Berger & Luckmann 1994, 71–73.)

3.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymys

Tässä laadullisessa tutkielmassani tarkastelen köyhyyden merkityksellistymistä ihmisille, jotka ovat ylisukupolvisesti köyhiä. Laadullinen tutkimus pyrkii kuvaamaan todellista elämää ja sen monimuotoisuutta. Laadullisella tutkimuksella ei tavoitella objektiivista, yleistettävää tietoa, vaan pikemminkin ehdollisia tuloksia tiettyyn aikaan ja paikkaan rajoittuen (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 1997, 161). Omassa tutkielmassani analysoin kirjoituskilpailuun osallistuneiden ihmisten kokemuksia köyhyydestä. Tulokset eivät ole sellaisenaan yleistettävissä koskemaan kaikkia Suomen köyhyyttä kokeneita, mutta ne voivat auttaa ymmärtämään köyhyyttä subjektiivisena kokemuksena ja siten tuoda arvokasta tietoa esimerkiksi niille, jotka työskentelevät köyhyyden ja vähäosaisuuden parissa.

Köyhyyttä tutkitaan usein yhteiskunnallisesta näkökulmasta määrällisin menetelmin. Näin saadaan paljon tärkeää tietoa köyhyyden laajuudesta, syntymekanismeista ja ehkäisystä tukemaan esimerkiksi poliittista päätöksentekoa. Vähemmälle huomiolle jää kuitenkin yksilön subjektiivinen köyhyyden kokemus: millaista on olla köyhä, millaisia tunteita se herättää, millaisena köyhä näkee itsensä ja muut, millaisia vaikutuksia köyhyydellä on ihmisen arkisiin valintoihin? Oman tutkielmani inspiraatio lähtee juuri tästä, yksilön kokemuksesta. Kuten Juha Perttula (2005, 137–149) toteaa, ihmisen elävä kokemus on ensin kuvattava ja sitten uudelleen eletävä ja kuvattava tutkijan toimesta, jotta sitä voidaan tutkia. Köyhyyskirjoituskilpailuun osallistuneet tekstit ovat kirjoittajiensa eläviä kokemuksia, joita he ovat haluamallaan tavalla kuvanneet. Tutkijana minun tehtäväkseni jää löytää niistä oleelliset merkitykset ja kuvata kirjoittajien eletyt kokemukset uudelleen siten, että löydän vastauksen tutkimuskysymykseeni: *millaisia merkityksiä ylisukupolvistunutta köyhyyttä kokeneet antavat köyhyydelle omassa elämässään?*

3.3 Aineiston kuvailu

Aineistona käytän valmista laadullista aineistoa. Se koostuu teksteistä, joilla kirjoittajat ovat osallistuneet vuonna 2019 järjestettyyn Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailuun. Aineiston ovat keränneet osana väitöskirjatutkimusta Elina Turunen sekä Anna-Maria Isola aikavälillä 3.7.-15.10.2019. Kirjoituskilpailun järjestivät tutkijaryhmä (Elina Turunen ja Heikki Hiilamo Helsingin yliopistosta, Eeva-Maria Grekula Turun yliopistosta sekä Anna-Maria Isola), Suomen köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen verkosto (EAPN-Fin) sekä Kuka kuuntelee köyhää?

-verkosto. Aineisto on luovutettu Yhteiskuntatieteelliseen tietoaarkistoon 22.9.2020, josta se on tilattavissa tutkimus- ja opetuskäyttöä varten. Ensimmäinen Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailu järjestettiin 2006 ja sen seuranta-aineisto on kerätty 2012. Käyttämäni vuoden 2019 aineisto ei kuitenkaan ole yhdistettävissä aiempiin aineistoihin. (Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä... 2021.)

Kirjoituskilpailun aineisto koostui 89 vapaamuotoisesta kirjoituksesta, joissa tavalliset ihmiset kuvasivat arkisia kokemuksiaan köyhyydestä nykypäivän Suomessa. Kirjoituskilpailun tarkoituksena oli lisätä ymmärrystä suomalaisesta köyhyydestä omakohtaisten kokemusten kuvaamisen keinoin. Kilpailun ohjeistuksessa toivottiin ihmisten kertovan siitä, miten köyhyys on tullut heidän elämäänsä sekä kuvaavan keinoja, joita heillä on arjessa selviämiseksi. Tekstien pituus rajattiin kymmeneen sivuun ja parhaat kirjoitukset palkittiin rahapalkinnolla. Kirjoittajilta on taustatiedoiksi kerätty nimen tai nimimerkin lisäksi sukupuoli, ikä, asuinalue, koulutus ja ammatti. Kaikissa teksteissä nämä taustatiedot eivät ole näkyvissä. (Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä... 2021.)

Löysin aineiston Yhteiskuntatieteellisestä tietoaarkistosta selatessani valmiiden aineistojen kuvauksia ja kiinnostuin siitä. Tuolloin tutkielmani aihepiiri – köyhyyden kokemus – oli jo selvillä, mutta tutkimuskysymys ei ollut tarkentunut. Tilasin aineiston itselleni tammikuussa 2022 ja selailin sitä päällisin puolin. Aineistoa lukiessani huomasin, että kirjoitukset käsittelivät juuri sitä aihepiiriä, josta olin kiinnostunut. Tarkemmin luin aineiston läpi kesällä 2022. Tekstit käsittelevät sitä, millaista on elää köyhyyden varjostamaa arkea. Useissa teksteistä käsitellään köyhyyteen johtaneita syitä ja sen vaikutusta jokapäiväiseen elämään ja arkisiin valintoihin. Monissa kirjoituksissa kuvataan keinoja selviytyä niukasta taloudenpidosta. Paljon näkyviä teemoja ovat myös köyhyyden vaikutus ihmissuhteisiin niin perheen sisällä kuin lähipiirissäkin sekä muiden ihmisten, viranomaisten ja yhteiskunnan suhtautuminen köyhiin. Itse kiinnitin huomioni erityisesti siihen, kuinka monessa tekstissä köyhyyden alkaminen paikantui omaan lapsuuteen tai tekstissä kuvattiin kirjoittajan syntyneen köyhäksi.

Alustavan aineiston luvun jälkeen poimin tekstien joukosta ne, joista kävi selkeästi ilmi, että kirjoittaja on ylisukupolvisesti köyhä, eli hänen köyhyytensä on periytynyt jo edelliseltä tai edellisiltä sukupolvilta. Tavoittelin nimenomaan kirjoittajan omakohtaista köyhyyskokemusta, joten karsin teksteistä pois myös ne, joissa kertojamina ei ollut selkeä. Näin tehdyin rajauksin aineistoni koostuu nyt 23 tekstistä, jotka ovat pituudeltaan 1–5,5 sivua. Yhteensä aineistoa on 66 sivua fonttikoolla 12 ja rivivälillä 1.

Kirjoituskilpailua varten kerätyssä aineistossa on huomioitava se, että osallistujakunta koostuu tietyn tyyppisistä ihmisistä. Kirjoituskilpailuun ovat tuskin osallistuneet yhteiskunnan kaikkein heikoimmassa asemassa olevat, kuten asunnottomat ja laitoksissa asuvat. Myös maahanmuuttajat saattavat karsiutua osallistujista kielitaidon takia. Merkille pantavaa on lisäksi se, että kirjoituskilpailukutsua jaettiin pääosin internetkanavilla ja sosiaalisessa mediassa ja vain jonkin verran fyysisillä mainoksilla (Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä... 2021). Tämä saattoi karsia esimerkiksi ikäihmisiä ja muita sellaisia henkilöitä, jotka eivät syystä tai toisesta voi tai halua käyttää internetiä. Kirjoituskilpailuihin osallistuvat yleensä todennäköisemmin ne, joille kirjoittaminen on luonteva keino ilmaista itseään. Kirjoituksiin tutustuessani havaitsin kuitenkin, että vastanneiden iät, elämäntilanteet ja koulutustasot vaihtelivat ja teksteissä tuli siten kuvatuksi niin lapsiperheiden, eläkeläisten, yksinasuvien, opiskelijoiden, päihteiden käyttäjien, työttömien kuin korkeakoulutettujenkin elämää.

3.4 Näkökulmia kokemusten tutkimiseen

Aineistoni koostuu ihmisten subjektiivisista, kirjoittamalla välitetyistä kokemuksista. Kokemuksen tutkimus pohjautuu vahvasti fenomenologiseen tieteenfilosofiaan (mm. Laine 2007) eikä sen yhdistäminen sosiaaliseen konstruktionismiin ole kaikilta osin ongelmatonta. Sosiaalikonstruktionistinen maailmankuva korostaa kielen merkitystä ihmisen kokemuksessa ja esimerkiksi Burr katsoo sillä olevan ensisijaisen roolin tiedon rakentumisessa (Burr 2003, 4). Fenomenologisen lähestymistavan mukaan taas kokemuksen merkityksellistymistä on mahdollista tarkastella myös psyykkisestä näkökulmasta ilman kieltä, käsitteitä ja sosiaalisesti jaettuja merkityksiä (Perttula 2005, 116–119). Tältä osin näkemysten välillä on jännite. Koska tutkielmani perustuu kielellä tuotettuihin kokemuksiin ja niiden analysointiin diskursiivisin menetelmin, nojaudun sosiaaliseen konstruktionismiin. Käsittelen tässä luvussa kuitenkin fenomenologiaan pohjautuvaa kokemuksen tutkimusta niiltä osin, kuin koen sen täydentävän sosiaalikonstruktionistista viitekehystäni.

Eräs laadullisen tutkimuksen keskeisimpiä käsitteitä on elämismaailma, joka on yksilön, yhteisön, ihmisten välisten suhteiden ja sosiaalisen vuorovaikutuksen muodostama kokonaisuus. Elämismaailman lähtökohtana on ihminen ja hänen koettu maailmansa. (Varto 1992, 23–24.) Ihmisen kokemus on moniulotteinen ja ainutlaatuinen psykososiaalinen ilmiö, joka rakentuu merkityksistä (Toikkanen & Virtanen 2018, 9). Laadullisessa tutkimuksessa ihmisen elämismaailma ymmärretäänkin merkitysten maailmaksi (Varto 1992, 23–24). Ymmärrystä kokemusten kaltaisten

ilmiöiden muodostumisesta ei voida tavoittaa luonnontieteellisillä tutkimusmenetelmillä ja aistihavainnoilla. Ihmisen mieltä voidaan tutkia vain, jos hän ilmaisee kokemuksiaan jollakin tavoin, kuten esimerkiksi omassa aineistossani kirjoittamalla. Näiden ilmausten merkityssisältöjä ymmärtämällä on mahdollista päästä tarkastelemaan ihmismielen tapahtumia. (Latomaa 2005, 17.) Kokemuksen tutkimuksessa ei myöskään saavuteta sellaista yleistettävää tietoa, jota luonnontieteissä tavoitellaan. Kokoavia johtopäätöksiä on kuitenkin mahdollista tehdä silloin, kun tutkimuskohteiden elämäntilanteet ovat riittävän samankaltaisia. (Tökkäri 2018, 66.)

Kokemuksellisuus on oleellinen osa ihmisen maailmasuhdetta. Ihmisen kokemukset syntyvät hänen vuorovaikutuksestaan todellisuuden kanssa ja ne rakentuvat merkityksistä. Kokemuksia tutkittaessa ollaan kiinnostuneita niiden merkityssisällöstä ja rakenteesta. Merkitykset eivät ole ihmisessä valmiina, vaan ne syntyvät ihmisen kasvuympäristössä ja ovat siten yhteisöllisiä ja jaettuja. Eri kulttuureissa elävät ihmiset eivät siis koe asioita samoin, vaan omalla kulttuurispesifillä tavallaan. Kuuluessaan yhteisöön yksilö on osa yhteisön jakamaa merkitysten perinnettä ja siten yksilön kokemusta tutkimalla voidaan saada selville jotain yhteisöstäkin. (Laine 2007, 29.) Tarkastelemalla tässä tutkielmassa ihmisten henkilökohtaisia kokemuksia köyhyydestä uskon itsekin samalla tavoittavani myös jotain yleisempää ja jaettua, joka koskettaa suurempaa ylisukupolvisesti köyhien joukkoa.

Fenomenologisen käsityksen mukaan ihminen ja ympäröivä maailma ovat aina yhteydessä toisiinsa eikä ihmistä voida ymmärtää irrallaan omasta ympäristöstään. Ihminen elää ympäröivässä maailmassa, johon kuuluvat toiset ihmiset, sosiaaliset tapahtumat ja fyysinen ympäristö. Toisaalta ihminen myös vaikuttaa itse ympäristöönsä ja yksilöt rakentuvat suhteessa maailmaan. Tuo suhde nivoutuu tiettyyn kulttuuriin ja sosiaaliseen elämään saaden siten merkityksensä. Tärkeitä tekijöitä fenomenologisessa tutkimuksessa ovatkin ihmisten kokemukset, niiden merkitykset sekä yhteisöllisyys. Ihmisen kokemus syntyy vuorovaikutuksessa hänen todellisuutensa kanssa. Todellisuus rakentuu merkityksistä ja merkitykset syntyvät yhteisössä, jossa ihminen elää. (Laine 2007, 29–31.)

Ihmisen ja ympäröivän maailman suhdetta voidaan kuvata intentionaaliseksi. Tällä tarkoitetaan sitä, että kokemamme asiat ovat meille merkityksellisiä. (Laine 2007, 29–30.) Fenomenologisesta näkökulmasta intentionaalisuus on tajunnallisuuden, eli oman toiminnan ulkopuolelle suuntautumisen ydin (Perttula 2005, 116). Ympäröivä todellisuus ei näyttäydy meille neutraalina ja samantekevänä, vaan havaintomme värittyvät sen mukaan, millaisia pyrkimyksiä tai uskomuksia meillä on tai mistä olemme kiinnostuneita. Todellisuus ilmenee meille aina suhteessa johonkin. (Laine 2007, 29–30.)

Kokemuksen tutkimusta voidaan lähestyä ymmärtävän psykologian keinoin. Psykologinen ymmärtäminen on ymmärtämisen näkökulma, jolla tavoitellaan mielensisäisiä ilmiöitä tai niiden subjektiivisia kokemuksellisia ulottuvuuksia. Ihmisen mieli merkityssuhteista koostuvana kokemusmaailmana on ymmärtävän psykologian tulkinnan mukaan sellainen tutkimuskohde, jonka tavoittamiseen tarvitaan rekonstruktivisia menetelmiä. (Latomaa 2005, 18–19.) Merkityssuhde syntyy, kun jokin alkaa ihmisen mielessä tarkoittaa hänelle jotakin. Näin tapahtuu jossakin psyykkisessä tilassa eli elämyksessä. Kokemus voidaan ymmärtää tällaisena elämyksenä ja siten myös merkityksenantona, tilanteena, jossa jokin alkaa viitata kokijan mielessä johonkin. Erilaisia kokemuksia ja merkityksenantoja voivat olla esimerkiksi havaintoaistimukset, tunteet, mielikuvat, mielipiteet ja ajatukset. (Mt., 27–28.)

Tutkijan omien kokemusten ja ennakko-oletusten vaikutuksesta kokemuksen tutkimukseen on erilaisia, toisistaan poikkeavia näkökulmia. Fenomenologia painottaa kokemuksen yksilöllisyyttä ja tajunnallisuutta. Puhtaasti fenomenologiseen näkemykseen nojaavan tutkijan tulisikin tarkastella ihmisen kokemusta mahdollisimman vapaana omista ennakko-oletuksistaan. Hermeneuttis-fenomenologinen ajattelutapa tuo tutkimukseen myös tulkinnan näkökulman. Sen sijaan, että tutkija pyrkisi sulkemaan omat ennakko-oletuksensa pois, hänen tulisi tiedostaa ne, jolloin hän voi hyödyntää niitä tutkimuksessaan. (Tökkäri 2018, 65–66.) Oman tutkielmani perusta on sosiaalikonstruktivistisessä käsityksessä tiedon rakentumisesta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, joten kallistun jälkimmäiseen ajattelutapaan. En usko olevan mahdollista, että tutkijana irrottautuisin omista ennakko-oletuksistani köyhyyden ja sen merkitysten suhteen. Pyrin pikemminkin olemaan tietoinen koulutukseni ja kokemusteni tuomista ennakkokäsityksistä ja uskon tutkielmani tuottaman uuden tiedon rakentuvan sekä aineiston sisällön että oman tulkintani vuorovaikutuksesta. Virpi Tökkäri (mt.) toteaa sekä fenomenologisen että hermeneuttis-fenomenologisen suuntauksen jakavan eroistaan huolimatta käsityksen yksilöiden elämien ja kokemusmaailmojen sekä kokemusta koskevan tiedon yksilöllisyydestä ja jatkuvasta muuntuvuudesta.

Kokemuksen tutkimiseen tuo oman haasteensa se, että vaikka kokemukset ovat kokijalleen eläviä, tutkijalle ne välittyvät vain kokijan kuvauksina. Kokemuksen tutkimuksen peruslähtökohta on, että tutkija tiedostaa tutkittavan kokemuksen ymmärtämisen edellytyksenä olevan sen, että hän itse on myös kokeva ihminen ja tutkijan kokeminen ei voi koskaan olla vaikuttamatta tutkimukseen. Tutkimustyö on aina tutkijan tulkintaa ja näin ollen subjektiivista. (Perttula 2005, 143–149.)

3.5 Aineistojen analysointi diskursseina

Tutkielmassani tärkeässä roolissa ovat merkitykset ja ennako-oletuksenani on, että köyhyys saa erilaisia merkityksiä riippuen ihmisestä ja tilanteesta. Olen valinnut aineiston analyysimenetelmäksi diskurssianalyysin, sillä se käsittelee juuri merkitysten ja kielen rakentumista. Koska diskurssintutkimuksen perusta on sosiaalisessa konstruktionismissa (Jokinen 2016, 251–253), ne muodostavat yhdessä luontevan ja perustellun viitekehyksen tutkielmalleni. Tässä luvussa tarkastelen diskurssin käsitettä ja diskurssintutkimusta taustoittaakseni aineiston analyysin tekemistä. Lopuksi kerron myös oman tutkielmani aineiston analyysistä sekä diskurssien muodostumisesta.

Diskurssin käsite on laaja ja monimerkityksinen. Sillä voidaan yhteydestä riippuen tarkoittaa monia eri asioita ja sen yksiselitteinen luonnehtiminen on vaikeaa. Siksi diskurssin käsite ja käyttötarkoitus tulisikin määrittellä erikseen jokaisen tutkimuksen kohdalla. Diskurssintutkimuksessa on kyse monitieteisestä ja jatkuvasti muutoksessa olevasta tutkimussuuntauksesta, joka sosiaalisen konstruktionismin tavoin on kiinnostunut kielenkäytöstä. Yhteistä kaikille erilaisille diskurssintutkimuksen muodoille on se, että ne tarkastelevat puhutun tai kirjoitetun kielenkäytön piirteitä. (Burr 2003, 2; Siltaoja & Sorsa, 2020, luku ”Diskurssianalyysi metodologisena lähestymistapana”.) Diskurssin käsite tuli käyttöön, kun kielentutkimuksessa kiinnostuttiin kielen, eli lähinnä sanojen ja lauseiden rakenteiden rinnalla myös lausetta pidempien ja suurempien tekstikokonaisuuksien tarkastelusta. Kielenkäytön noustessa mielenkiinnon ja tutkimuksen kohteeksi alettiin huomiota kiinnittää myös kielenkäytön kontekstiin. Syntyi uusi tapa tutkia kieltä, diskurssintutkimus, jonka keskeisenä kohteena on diskurssi. Tutkimussuuntaus tarkastelee luonnollisia kielenkäytön tapoja luonnollisissa tilanteissa ja ympäristöissä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 22–24, 27.)

Nelson Phillips ja Cynthia Hardy (2002, 3) määrittelevät diskurssin tarkoittavan tekstien, niiden tuottamisen, jakamisen ja vastaanoton muodostamaa kokonaisuutta. Yksinkertaistettuna tällä voitaisiin tarkoittaa esimerkiksi tapahtumaa, jossa henkilö puhuu toisen henkilön kanssa. Tapahtumassa ovat läsnä puhuja, hänen tuottamansa puhe, keskustelutilanne sekä kuuntelija, joka vastaanottaa puheen sanoman. Sari Pietikäisen ja Anne Mäntysen (2019, 72) mukaan diskurssit ovat suhteellisen kestäviä ja systemaattisia rakenteita, joissa tiivistyvät kielellinen, semioottinen ja sosiaalinen toiminta. Tyypillistä diskursseille on paitsi se, että ne ovat kielenkäyttäjyhteisön tunnistettavissa, myös niiden ominaisuus rakentaa käsityksiä maailmasta ja sen totuudellisuudesta (mt.). Diskurssintutkimus ja sosiaalikonstruktionismi jakavatkin käsityksen kielen ensisijaisuudesta tiedon ja sitä kautta maailman ymmärtämisen rakentumisessa (Burr 2003, 4).

Diskurssi koostuu sellaisista merkityksistä, metaforista, lausunnoista ja esityksistä, jotka tuottavat yhdessä jostakin tapahtumasta tietyn version. Saman tapahtuman ympärillä olevat erilaiset keskustelut esittävät sen eri tavoin ja eri näkökulmista. Kielen avulla samasta tapahtumasta voidaankin tuottaa useita vaihtoehtoisia versioita eli diskursseja. Mitä tahansa tapahtumaa ympäröivät näin lukuisat diskurssit, jotka nostavat siitä esiin erilaisia näkökulmia ja siten rakentavat tapahtuman eri tavoin. (Burr 2000, 48–49.) Diskurssit eivät elä tyhjiössä vaan ne ovat jaettuja ja sosiaalisia. Diskurssit syntyvät sosiaalisten ryhmien välisessä vuorovaikutuksessa sekä yhteiskunnallisissa rakenteissa. Diskurssin ymmärtämiseksi onkin tärkeää ymmärtää myös yhteys, jossa se on syntynyt. (Phillips & Hardy 2002, 4–5.) Esimerkiksi aineistossani köyhyyttä kokeneilla köyhyys merkityksellistyi arjessa selviytymiseksi, mikä edellytti usein jatkuvaa fyysistä ja henkistä ponnistelua. Köyhyyttä ulkopuolelta tarkasteleville taas köyhyys saattaa merkityksellistyä jopa laiskuudeksi tai saamattomuudeksi. Erilaisissa yhteyksissä syntyy erilaisia diskursseja. Juuri diskurssien ja niiden rakentaman sosiaalisen todellisuuden välinen suhde tekee diskurssianalyysistä erityisen sopivan menetelmän sosiaalisten ilmiöiden tarkasteluun (Phillips & Hardy 2002, 4–5).

Diskurssintutkimusta kuvataan väljänä teoreettisena viitekehyksenä, jossa lähtöoletuksena on sosiaalisen todellisuuden rakentuminen kielenkäytöstä sekä ajatus siitä, että kielenkäyttö tuottaa seurauksia. Kieltä käyttäessä annamme merkityksiä asioille ja tapahtumille ja näin rakennamme ja muutamme sitä maailmaa, jossa elämme. (Jokinen & Juhila & Suoninen 2016, 25–26.) Diskurssintutkimus keskittyy tutkimaan konkreettisen kielenkäytön ja laajempien sosiaalisten ja kulttuuristen rakenteiden välisiä suhteita (Titscher ym. 2002, 149). Diskurssintutkimuksen perusajatus onkin kielen ja kielenkäytön näkeminen sosiaalisena toimintana. Erilaiset kielenkäytön tavat, kuten keskustelut, kirjoitetut tekstit ja julkilausumat muovaavat ympäröivää todellisuuttamme. Yhdistämällä kielellinen tulkinta ja sosiaalisen toiminnan tarkastelu saadaan ymmärrys siitä, kuinka kielellä operoidaan ja millaisia yhteyksiä ja vaikutuksia kielenkäytöllä on sosiaaliseen toimintaan. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 14–15; Pälli & Lillqvist 2020, 375.)

Sosiaalisen konstruktionismin mukaan tutkimamme todellisuus ei ole koskaan merkityksistä vapaa, vaan kohtaamme sen aina jollain tavoin merkityksellistettynä. Asiat ja ilmiöt ovat valmiiksi nimettyjä edellisten sukupolvien toimesta ja saaneet merkityksensä sosiaalisissa prosesseissa historian saatossa. Diskurssintutkimuksessa tarkastellaan juuri niitä kielellisiä prosesseja ja niiden tuloksena syntyneitä tuotoksia, jotka rakentavat sosiaalista todellisuuttamme. (Jokinen 2016, 251–253.) Kieli on pikemminkin osa todellisuutta kuin vain irrallinen väline sen kuvaamiseen. Kielen voidaan tulkita paitsi heijastavan myös rakentavan, uusintavan ja muuttavan maailmaa. (Jokinen ym. 2016, 26.) Tutkijankaan roolia kielenkäyttäjänä ei voida pitää ainoastaan faktojen raportoijana, vaan hänkin

osaltaan luo sosiaalista todellisuutta kuvatessaan tutkimustuloksia. Diskurssintutkimus näkee siten tutkijan ja tutkimuskohteen välisen suhteen luonteeltaan konstrukttiivisena. (Jokinen 2016, 253.) Tämä tarkoittaa sitä, että myös itse tutkijana rakennan osaltani ylisukupolvista köyhyyttä kokeneiden todellisuutta niillä kielellisillä valinnoilla ja ratkaisuilla, joita olen tutkielmassani tehnyt.

Diskurssintutkimuksen näkökulmasta kieli on toiminnallinen, tilannesidonnainen ja mukautumiskykyinen resurssi, jota voi käyttää joustavasti tilanteesta ja ajasta riippuen. Se on oleellinen osa inhimillistä toimintaa ja sillä on monitasoinen ja dynaaminen suhde ympäröivään yhteiskuntaan. Sosiaalisesti ja kulttuurisesti järjestyneenä kieli antaa samalla myös tietoa siitä, millainen on sitä ympäröivä yhteiskunta, kulttuuri, aika tai paikka. Diskurssin suhde kieleen voidaan nähdä kaksijakoisena. Paitsi että kielenkäyttö tuottaa sosiaalista todellisuutta, sosiaalinen todellisuus myös luo kielenkäyttöä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13–17.) Tässä yhtäläisyys sosiaalisen konstruktionismin kanssa on vahva. Sekä diskurssintutkimus että sosiaalinen konstruktionismi käsittävät kielenkäytön sosiaalisesti toiminnaksi, jolla maailmaa rakennetaan (Burr 2000, 6–8).

Kieltä käyttämällä merkityksellistämme eli konstruoinme kulloisenkin kielenkäytön kohteen. (Jokinen ym. 2016, 25–26; Pietikäinen & Mäntynen 2019, 14). Merkitykset rakentuvat suhteessa muihin merkityksiin sekä osana sosiaalista kanssakäymistä (Jokinen ym. 2016, 27–28). Diskurssintutkimuksella voidaan selvittää, millaisia seurauksia näillä merkityksellistämisillä on. Kiinnostavaa ei ole niinkään totuus tutkittavasta aiheesta, vaan se, millaiset merkitykset saavat valtaa, millaiset taas puuttuvat ja miksi. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13.) Diskurssintutkimuksessa kielenkäyttäjien ei odoteta paljastavan tutkijalle totuutta ympäröivästä todellisuudesta eikä tapahtumille haeta syitä. Pikemminkin kiinnostuksen kohteena ovat kielenkäytön tavat, miten kielenkäyttäjät kuvaavat ilmiötä ja miten he tekevät asioita ymmärrettäväksi kielenkäytöllä. (Suoninen 2016, 231–232.) Kiinnostavia ovat paitsi ne ilmaisut, jotka kielenkäyttäjä on valinnut, myös kaikki se, mitä on jätetty ulkopuolelle. Nämä kielenkäytön valinnat muodostavat kuvan sekä ilmiöstä että toimijoista. Valinnat tuovat myös esiin sen, kuinka monella eri tavalla maailmaa voidaan jäsentää ja kielellistää. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 99.) Omassa tutkielmassani en myöskään tavoittele selitystapoja köyhyydelle, vaan etsin niitä merkityksiä, joita köyhyys saa tavallisen ihmisen arkisessa elämässä. Uskon näiden merkityksien muodostavan tietynlaista köyhyyden kulttuuria, jota tarkastelemalla voidaan lisätä tietoa ja ymmärrystä. Köyhyyden kuva muodostuu paitsi niistä asioista, joita ihmiset kokemuksissaan liittävät köyhyyteen, myös niistä asioista, joita he rajaavat tai joita heiltä rajataan pois.

Diskurssintutkimukselle on tyypillistä käsitys sosiaalisen todellisuuden moninaisuudesta sekä useiden rinnakkaisten ja toistensa kanssa kilpailevien merkityssystemien olemassaolosta. Tällä

tarkoitetaan sitä, että puhutut tai kirjoitetut ilmaukset voivat tarkoittaa eri yhteyksissä eri asioita. Kieli ei ole staattinen, paikallaan pysyvä ja yksiselitteinen, vaan se voi merkityksellistää maailmaa usein eri tavoin. Diskurssianalyysin kohteena oleva kielellinen ilmaisu voikin saada useita erilaisia vaihtoehtoisia tulkintoja sen mukaan, millaista vuoropuhelua tutkija ja aineisto ovat käyneet. (Jokinen ym. 2016, 32; Pietikäinen & Mäntynen 2019, 14–15, 37.) Vakiintuneina puhekäytäntöinä diskurssit rakentavat ja tuottavat kuvaamaansa ilmiötä ja ovat siten tärkeä osa sosiokulttuurisia käytäntöjä. Diskursiivisessa tutkimuksessa pelkkä diskurssin tunnistaminen ei vielä ole riittävää, vaan oleellisempaa on tarkastella, millaista todellisuutta diskurssi tuottaa tai ylläpitää. (Siltaoja & Sorsa 2020, luku ”Diskurssianalyysi metodologisena lähestymistapana”.)

Toisin kuin useissa kvantitatiivisissa ja kvalitatiivisissa tutkimusmenetelmissä, diskurssintutkimuksessa ei pyritä häivyttämään tutkimustilanteen vaikutusta eikä luonnollisille tilanteille tyypillisiä elementtejä pidetä häiriötekijöinä. Ympäristön moniulotteisuus nähdään pikemminkin diskursiivisen maailman ominaisuutena ja mahdollinen vuorovaikutuksellisuus huomioidaan aineistoa rikastuttavana ja arvokkaana seikkana. (Jokinen ym. 2016, 36.) Yksilöä ei pyritä rajaamaan erilleen ympäristöstään, vaan analyysin kohteena nähdään aina jotain yksilöä laajempaa, kuten vuorovaikutustilanne tai konteksti. Näin diskurssintutkimuksessa korostuu yksittäisen toimijan ja hänen sosiaalisen ympäristönsä yhteen kietoutuminen. (Suoninen 2016, 240.)

Kielenkäyttöön liittyy aina vahva kontekstisidonnaisuus. Konteksti käsitteenä voi kuitenkin olla epämääräinen ja moniselitteinen. Kontekstilla viitataan usein maantieteelliseen, historialliseen tai poliittiseen tilanteeseen, ympäristöön tai taustaan. (van Dijk 2009, 1–3.) Ajalla ja paikalla on merkitystä sille, miten kieltä käytetään ja miten sillä merkityksellistetään maailmaa. Äärimmäisen tulkintatavan mukaan diskurssia ei voida irrottaa eikä sitä voida ymmärtää muutoin kuin siinä kontekstissa, jossa se on tuotettu. (Phillips & Hardy 2002, 6; Titscher ym. 2002, 146.) Kontekstin vaihtelevuus voi olla suurta tai pientä. Saman kielellisen ilmauksen merkitys saattaa muuttua lausuttuna eri maanosissa tai saman rakennuksen eri huoneissa. Samoin aikajänne voi olla minuuteista vuosisatoihin. Myös kielenkäyttäjän sekä tilanteen sosiaalisilla käytänteillä ja rakenteilla, kulttuurilla, vallitsevalla yhteiskunnallisella tilanteella tai vallan rakenteilla on vaikutusta siihen, mitä ja miten kielellä ilmaistaan ja millaisia merkityksiä se saa. (Jokinen ym. 2016, 36–37; Pietikäinen & Mäntynen 2019, 14.) Diskurssintutkimus kohdistuukin kielenkäyttöön todellisissa tilanteissa tietyssä yhteiskunnassa ja paikassa. Diskurssin tutkija ei ole kiinnostunut pelkästään kielestä vaan kulttuurista ja yhteiskunnasta, jossa kieltä käytetään. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 17.)

Kontekstilla voidaan tarkoittaa myös kielenkäytön sosiaalista tilannetta yleisesti tai viitata esimerkiksi jonkin tietyn tekstin tai puheen erityistilanteeseen. Tällaisten sosiaalisten kontekstien

havaitseminen ja määrittelemine ei aina ole helppoa. Kontekstit voivat sisältää monenlaisia, vaikeasti havaittavia sosiaalisia tilanteita eri tasoilla. Niillä on vaikutusta siihen, miten keskustelua tuotetaan, miten se rakentuu ja miten sitä ymmärretään siitäkkin huolimatta, että keskusteluun osallistujat eivät ole näistä seikoista aina itsekään tietoisia. (van Dijk 2009, 1–3.) Omassa aineistossani yksi tekstin tuottamisen konteksteista on kirjoituskilpailu, jossa kilpailun järjestäjä hakee tutkimukseensa annetusta aiheesta kirjoitettuja tekstejä. Vaikka kirjoittajille annetaan vapaat kädet tekstin tuottamiselle, ohjaa kirjoituskutsu heitä kuitenkin tiettyyn suuntaan. Myös tieto siitä, että kirjoitukset osallistuvat myöhemmin tieteelliseen tutkimukseen voi vaikuttaa siihen, miten ja millaista tekstiä kirjoittajat ovat tuottaneet, millaista kuvaa köyhyydestä he ovat halunneet rakentaa ja millaisia vaikutusmahdollisuuksia he ovat nähneet teksteillään olevan. Tutkijan on myös hyväksyttävä se, että kaikkia sosiaalisia konteksteja ei ole mahdollista havaita (mt.).

Kielenkäytön kykyyn rakentaa sosiaalista todellisuutta liittyy myös valtaa. Niillä valinnoilla, joita teemme kuvaillessamme asiaa tai ilmiötä muokkaamme sekä ilmiötä, itseämme että toisiamme. Laajemmassa yhteydessä kielenkäytöllä on vaikutusta paitsi elettyyn aikakauteen, myös siinä ilmeneviin sosiaalisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin sekä toimintatapoihin. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 73.) Diskurssit eivät ole keskenään samanarvoisia. Diskurssit järjestyvät sosiaalisesti diskurssijärjestyksen kautta sosiaalisin ja yhteiskunnallisin perustein. Järjestäytyminen tuo esiin diskursiivisen vallan. Toiset diskurssit pääsevät ääneen, toiset hiljennetään ja osa jää marginaalisiksi. Järjestäytyminen on kontekstuaalista. Tietyssä yhteisössä arvostetaan ja pidetään itsestään selvinä erilaisia diskursseja kuin jossain toisessa. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 83.) Esimerkiksi päihteidenkäyttöön liittyvät diskurssit poikkeavat toisistaan lääketieteellisessä, taiteellisessa tai nuorisokulttuuriin liittyvässä kontekstissa.

Tieto ja valta nivoutuvat erottamattomasti yhteen. Tietämisen tapoihin ja valtaan kiinnittyy samoin myös kieli, jonka avulla merkitykset, käsitteet ja tietojärjestelmät rakentuvat. Diskurssin käsite on keskeinen tutkittaessa tiedon, vallan ja kielen yhteen kietoutumista. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 74.) Se, miten kieltä käytetään eri tilanteissa, rakentaa sekä todellisuutta että kielenkäyttäjän ja ympäristön välistä suhdetta. Yhteiskuntamme ja kulttuurimme ovat diskurssien muovaamia, ja kielenkäytöllä voimme joko toistaa tai muuttaa niitä. Samalla tulemme vaikuttaneeksi valtasuhteisiin. (Titscher ym. 2002, 146.) Valitulla puhetavalla ilmiöt voidaan tuottaa tietynlaisiksi, jolloin ne muokkaavat tiedon ja uskomusten järjestelmiä (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 17). Diskurssien avulla tieto jäsennetään ja esitetään tietyllä tavalla ja tietystä näkökulmasta. Tieto voidaan näin merkityksellistää huomioimalla määrätyt asiat ja rajaamalla muut pois. Sosiaalisesti järjestyneellä kielellä on siis valtaa. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 74.)

Omassa tutkielmassani lopulliset diskurssit rakentuivat pitkän prosessin tuloksina. Rajattuani aineiston koskemaan ylisukupolvista köyhyyttä kokeneita, aloin etsiä tekstistä toistuvia aiheita ja niiden ilmaisutapoja. Merkitsin eri väreillä ja reunahuomautuksilla puhetapoja ja merkityksiä, jotka liittyivät köyhyyden kokemukseen. Usean lukukerran jälkeen minulla oli listattuna toista kymmentä aihetta, jotka ymmärrän aladiskursseina. Aladiskursseja yhdistelemällä minulle hahmottuivat alustavat diskurssit, eli puheet, joilla köyhyyttä merkityksellistettiin. Alustavia diskursseja olivat ylisukupolvisen köyhyyden kokemus, ulkopuolisuus, häpeä, luopuminen ja selviytyminen. Aineistoa analysoidessani huomasin alustavissa diskursseissa paljon päällekkäisyyttä ja päädyin rajaamaan ja tarkentamaan niiden sisältöä edelleen sekä nimeämään niitä uudestaan. Esimerkiksi tarkastellessani diskurssia ylisukupolvisen köyhyyden kokemuksesta huomasin monen kirjoittajan kuvaavan köyhyyttä metaforisesti kyläilevänä vieraana tai pitkäaikaisena seuralaisena, joten päädyin nimeämään diskurssin elämänmittaiseksi kumppaniksi. Ulkopuolisuuden diskurssia tutkiessani havaitsin kuvausten sisältävän hyvin laajasti ajatuksia erilaisuudesta, syrjäytymisestä ja tunteesta, että ei tule hyväksytyksi. Koin diskurssin sisällön kuvaamiseen sopivan parhaiten toiseuden käsitteen, jonka merkityssisältöä avaan tarkemmin luvussa 4.3. Toiseuden ja häpeän diskurssit myös kietoutuivat vahvasti yhteen, joten päädyin yhdistämään ne. Samoin luopumisen ja selviytymisen diskurssit yhdistyivät lopullisessa muodossa päivittäisen selviytymisen diskurssiksi. Analyysin aikana syntyi myös kokonaan uusi diskurssi, jonka nimeksi muodostui elämää köyhyydestä huolimatta. Tällä diskurssilla halusin haastaa yleistä käsitystä siitä, että köyhän elämä on päättymätöntä kurjuutta. Diskurssin on tarkoitus nostaa esiin niitä mahdollisuuksia ja voimavaroja, joita köyhänkin elämään kuuluu.

Jo varhaisessa vaiheessa aineistoa lukiessani huomasin, että suurimmassa osassa teksteistä merkittävää osaa näytteli sairaus. Mielsin itse sen laajuudeltaan köyhyyden veroiseksi aihepiiriksi ja pohdin pitkään, käsittelenkö sitä tutkielmassani vai rajaanko sen ulkopuolelle. Tulkitsin kuitenkin sairauden olevan oleellinen osa aineistoani, sillä se liittyi lähes jokaisen kirjoittajan köyhyyden kokemukseen. Tutkijana käytän valtaa siinä, mitä asioita aineistosta nostan käsittelyyn ja mitkä sivuutan. Mielestäni tätä aihetta ei voinut sivuuttaa, sillä kirjoittajille se oli mitä ilmeisimmin tärkeä ja merkityksellinen. Niinpä päädyin käsittelemään sairautta omassa luvussaan siitä näkökulmasta, kuinka se kietoutuu köyhyyteen ja liittyy köyhyydelle annettuihin merkityksiin.

3.6 Tutkimuseettiset kysymykset

Köyhyyden omakohtainen kokemus on sensitiivinen aihe, jota tutkiessa on kiinnitettävä erityistä huomiota tutkimuseettisiin kysymyksiin. Köyhyys itsessään on yhteiskunnassamme hyvin latautunut käsite, johon liitetään voimakkaita ja tunneperäisiä ilmauksia kuten häpeä, ulkopuolisuus ja arvottomuus. Köyhyyden kokemusta tutkiessani tarkoitukseni oli saada uutta tietoa köyhyydestä, sen merkityksellistymisestä yksilön elämässä ja sitä kautta myös laajemmin köyhyyden vaikutuksista koko yhteiskuntaan. Sosiaalisen konstruktionismin ja diskurssintutkimuksen periaatteiden mukaisesti sitoudun käsitykseen, että tutkijana luon osaltani köyhien sosiaalista todellisuutta tutkimustuloksillani (Burr 2003, 4; Jokinen 2016, 253). Tutkielmassani minun oli tarkoin harkittava, millaisia asioita köyhyyttä kokeneiden kirjoituksista nostan esiin ja miten, jotta saavuttaisin tavoitteeni. Ymmärrän käyttämilleni käsitteillä ja ilmauksilla olevan vaikutusta siihen, millainen mielikuva lukijalle köyhyydestä välittyy. Olen karttanut leimaavia ja asenteellisia ilmauksia omassa tekstissäni, mutta antanut niille tilaa aineisto-otteissa silloin, kun kirjoittajat ovat niitä itse syystä tai toisesta käyttäneet. Näin olen pyrkinyt siihen, että köyhyyden kuva rakentuisi tutkielmassani mahdollisimman lähelle sen kaltaiseksi, millaisena se välittyi minulle kirjoituskilpailuun vastanneiden teksteissä. Köyhyyden kuvan rakentumiseen vaikuttavat lisäksi paitsi ne aiheet, joita olen sisällyttänyt tutkielmaani, myös kaikki se, mikä on rajattu ulkopuolelle. Tutkijana vastuullani on harkita, millaista kuvaa köyhyydestä tutkimukseni luo. Samoin olen joutunut pohtimaan omia ennakkokäsityksiäni aiheesta ja tiedostamaan niiden vaikutuksen aineistoa analysoidessani ja tulkitessani.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan tutkimuksen eettinen hyväksyttävyyys ja luotettavuus edellyttävät hyvän tieteellisen käytännön noudattamista. Siihen kuuluu muun muassa vaatimus eettisesti kestävästä tiedonhankinta- ja tutkimusmenetelmistä. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6.) Omassa tutkimuksessani käytän Yhteiskuntatieteellisestä tietoarkistosta tutkimusta varten tilaamaani aineistoa. Tietoarkistossa aineistoa on karkeistettu, suoria tunnisteita on poistettu ja nimiä muutettu anonymiteetin säilyttämiseksi (Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä... 2021). Osassa teksteissä on nähtävillä kirjoittajan omalla suostumuksella kirjoittajan nimi, mutta nämä tunnistetiedot olen jättänyt pois omasta tutkielmastani. Käyttämällä tietoarkiston valmiiksi kerättyä aineistoa luotan siihen, että aineisto on kerätty sekä säilytetty eettisellä tavalla vapaaehtoisilta osallistujilta. Itse huolehdin tutkielmaa tehdessäni aineiston säilytyksestä niin, ettei ulkopuolisilla ole ollut siihen pääsyä. Noudatan tietoarkiston ohjetta hävittää aineisto asianmukaisesti ja viipymättä tutkielmani valmistumisen jälkeen. Toimitan myös tietoarkistoon viitetiedot valmiista tutkielmastani, jolloin aineiston käyttötarkoitus on niin muiden tutkijoiden kuin kirjoituskilpailuun

osallistuneidenkin nähtävillä. Tämä vastaa myös Tutkimuseettisen neuvottelukunnan vaatimukseen tieteellisen tiedon avoimuudesta (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6).

Tutkielmaa tehdessäni olen kunnioittanut ja arvostanut muiden tutkijoiden työtä. Hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti en ole plagioinut muiden tekstejä, vaan viittaan heidän julkaisuihinsa asianmukaisesti (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6). Pysin mahdollisimman tarkoilla lähdeviittauksilla siihen, että kuka tahansa voi helposti tarkastaa viittaamani asiakokonaisuuden alkuperän. En ole plagioinut myöskään omia tekstejäni. Itseplagioinnissa tutkija voi tuottaa näennäisesti uutta tutkimusta muuttamalla vain pieniä osia omasta aikaisemmasta tutkimuksestaan. Tutkimuksen tulosten kirjaamisessa ja raportoinnissa olen noudattanut avoimuuden periaatetta ja pyrkinyt selostamaan tekemäni ratkaisut ja käyttämäni menetelmät huolellisesti. Avoimuuden periaatteen mukaisesti pyysin myös mahdollisimman rehellisesti tuomaan julki tutkielmani puutteet. (Hirsjärvi ym. 1997, 29.)

4 KÖYHYHDEN MERKITYKSET

4.1 Elämänmittainen kumppani

Sosiaalikonstruktionistisen käsityksen mukaan ihmisen minuus rakentuu sosiaalisissa prosesseissa vuorovaikutuksessa elinympäristön kanssa (Berger ja Luckmann 1994, 60–63). Näin ollen lapsuudessa koettu köyhyys rakentuu osaksi ihmistä. Kasvaessaan lapsi omaksuu kasvuympäristönsä henkiset, sosiaaliset ja kulttuuriset elämänhallinnan voimavarat ja näiden ohessa myös köyhyys voi siirtyä hänelle edellisiltä sukupolvilta (Paananen & Gissler 2014, 208). Köyhyiden ylisukupolvistuminen näkyi vahvasti myös aineistossani. Elämänmittaisen kumppanin diskurssi koostui kirjoittajien tavoista kuvata sitä, kuinka köyhyys oli kulkenut heidän mukanaan lapsuudesta aina nykyhetkeen asti. Diskurssissa kuvataan, millaisena köyhyys näyttäytyi lapselle, miten kirjoittajat kokivat omat lähtökohtansa ja kuinka he kokivat niiden vaikuttaneen heidän valintoihinsa ja elämään aikuisena.

Aineisto sisälsi paljon konkreettisia kuvauksia lapsuuden köyhyydestä. Köyhyys näyttäytyi kirjoittajien lapsuudenperheiden elämässä niukkuutena, nälkänä, kodin ja sen tavaroiden erilaisuutena verrattuna ystävien koteihin tai harrastus- ja vapaa-ajanviettomahdollisuuksien vähäisyytenä. Lapselle rahattomuus konkretisoitui usein tiettyyn tavaraan tai tapahtumaan, kuten polkupyörän hankkimiseen roskalavalta. Varsinkin vanhempien kirjoittajien teksteissä köyhyys konkretisoitui usein myös lasten osallistumisena työntekoon. Työtä tehtiin joko vanhempien apuna tai siksi, että nämä eivät siihen kyenneet. Työ saattoi pitää sisällään pienemmistä sisaruksista huolehtimista, ruoan lainaamista tai kuten seuraavassa lainauksessa, perheen toimeentulossa avustamista.

Jouduimme jo lapsena noin kymmenen vuoden iässä tekemään raskaita töitä navetassa, äiti ei ehtinyt lapsilauman ja raskauksien vuoksi, isä oli viikot metsäsavotoilla. (52)

Työ tarkoitti velvollisuuksia ja vastuun kantoa. Se saattoi kuormittaa sekä fyysisesti että henkisesti. Lapsen harteille laskettiin sellainen vastuun taakka, jota hänen ei olisi kuulunut kantaa. Lapset myös omaksuivat työntekoon liittyviä käyttäytymismalleja vanhemmiltaan.

Olen saanut mallin kotona että työtä on hyvä tehdä pienestä pitäen, ja palkkaa siitä ei aina kannata odotella. (5)

Työmoraalini opin isältäni. Olen tehnyt aina hulluna töitä, ja polttanut itseni pari kertaa loppuunkin aikuisena. (10)

Ensimmäisessä katkelmassa kirjoittaja viittaa kotona tehtävään työhön. Kun perhe oli iso, ei vanhempien aika aina riittänyt kodin tai lasten hoitamiseen. Silloin pienetkin lapset osallistuivat kykyjensä mukaan kotiaskareisiin tai esimerkiksi maatilan töihin. Jälkimmäisessä katkelmassa kirjoittaja kuvaa kotoa oppimaansa tapaa hoitaa palkkatyönsä tunnollisesti. Osa kirjoittajista kertoi aloittaneensa kodin ulkopuolella työskentelyn jo hyvin nuorena joko koulun ohella tai jättäneensä koulun kesken työnteon takia.

Köyhyys ilmeni perheissä usein riitoina ja stressinä, joka heijastui myös lapsiin. Köyhyys saattoi ajaa perheen vanhemmat ahdinkoon, joka näkyi heissä aggressiivisuutena ja kasvatuksen epäjohdonmukaisuutena. Rahattomuuden aiheuttamalla stressillä ja ahdistuksella on todettu olevan vaikutusta perheen hyvinvointiin ja sen sisäisiin ihmissuhteisiin. Aistiessaan vanhempinsa ahdistuksen ja kodin kireän ilmapiirin, lapset voivat joutua asemaan, jossa he kantavat heille kuulumatonta huolta perheen toimeentulosta. (Ridge 2011, 76.) Tällaista taakkaa eräs kirjoittaja koki joutuneensa kantamaan lapsuudessaan.

Jo lapsena olin liian tietoinen rahallisesta tiukkuudesta ja tuskin olen ennen aikuisuutta tajunnut miten paljon stressiä olen kokenut sen myötä silloin, kun maailman pitäisi olla auki ja elämän huoletonta. (31)

Aineisto-otteesta käy ilmi, että kirjoittaja on tulkinut tilannettaan jälkeenpäin aikuisena ja päätenyt siihen, että köyhyys on aiheuttanut hänelle lapselle kuulumatonta stressiä. Näin kirjoittaja on konstruoinut kokemuksensa köyhyydestä uudelleen ja köyhyys rakentuu hänelle siten eri tavoin kuin lapsuudessa.

Useissa teksteissä kuvattiin lapsuuden köyhyyden vaikuttaneen itseluottamukseen ja siihen, millaisena tulevaisuus heille näyttäytyi. Koivusilta (2020, 155–166) toteaa köyhyyden heikentävän lasten ja nuorten luottamusta omaan pärjäämiseen. Hänen mukaansa tämä näkyy esimerkiksi tulevaisuuden suunnittelussa ja toiveissa ammattia ja työelämää kohtaan. Aineistossa oli useita esimerkkejä siitä, että luottamus omilla ponnisteluilla eteenpäin pääsemiseen oli menetetty.

Kun toiveet ja pyrkimykset eivät kohtaa realimaailman kanssa, niin jossain kohtaa se lapsenomaisen usko ja luottaminen elämän kantamiseen vähitellen hiipuu. Pakon edessä elämä muuttuu näköalattomaksi, toiveet madaltuvat ja muuttuvat. (35)

Kuten edellä olevan katkelman kirjoittaja kuvaa, nuoret muokkaavat toiveitaan ja unelmiaan sen mukaan, minkä katsovat olevan realistista saavuttaa. Lähtötason ollessa heikko, on muita vaikeampaa uskoa omiin mahdollisuuksiinsa.

Moni vastaaja uskoi lapsuudessa koetun köyhyyden ja opittujen toimintamallien vaikuttaneen siihen, kuinka elämä oli mennyt aikuisuudessa. Pahimmillaan lapsuudenperheen köyhyyden koettiin vieneen itsetunnon ja toivon paremmasta tulevaisuudesta.

Kun jatkuvasti joudut ponnistelemaan huonommista lähtökohdista, ei jaksa enää välttämättä edes yrittää, alkaa nollaamaan itse itseään. (69)

Kirjoittaja käyttää ilmaisua ”nollata itseään”, jonka tulkiten tarkoittavan itseluottamuksen menettämistä, itsensä väheksymistä ja jopa periksi antamista. Kirjoittaja koki yrittämisenkin olevan turhaa. Aineistossa puhuttiin myös köyhän identiteetin omaksumisesta, mikä sai esimerkiksi uskomaan, ettei ole kykenevä työelämään. Koivusillan (2020, 155–166) mukaan lapsuudessa koetulla köyhyydellä on yhteys heikentyneeseen itsetuntoon sekä luottamukseen omaan pärjäämiseen tulevaisuudessa. Tämä näkyi myös aineistossa muun muassa pessimisminä tulevaisuuden ja omien kykyjen suhteen.

Vanhempien koulutustasolla ja sosioekonomisella asemalla on tutkitusti yhteys lapsen kouluttautumiseen. Heikoimmin kouluttautuvat usein ne, joiden vanhempienkin koulutus on matala ja esimerkiksi toisen asteen koulutus puuttuu. (Paananen & Gissler 2014, 209, 212–213.) Toisaalta taas korkeammin koulutetut vanhemmat voivat jakaa koulutukseen liittyvää tietoaan lapsilleen, mikä kannustaa heitäkin kouluttautumaan (Kailaheimo-Lönnqvist ym. 2020, 98–99). Omasta aineistostani kävi ilmi, että kotoa saatu tuki opiskelun ja ammatinvalinnan suhteen oli usein heikkoa. Vanhemmat saattoivat itse olla matalasti koulutettuja, eivätkä kannustaneet lapsiaankaan kouluttautumaan. Kotona ei välttämättä otettu edes puheeksi muita kuin ammatilliseen koulutukseen tähtääviä koulutusvaihtoehtoja ja nopeaa työllistymistä suorittavan tason työtehtäviin pidettiin tavoiteltavana.

Kouluttamattomat vanhempani eivät osanneet patistaa minua jatkamaan opintoja ja olivat tyytyväisiä, kun menin lukion jälkeen suoraan töihin. [...] Koulutusta ja sosiaalista asemaa tärkeämpää oli, että pöydässä oli ruokaa ja pajatsoon riitti ylimääräisiä 20-pennisiä. (25)

Johanna Kallio, Helena Hautala ja Jani Erola (2020, 180–185) toteavat vanhempien tietojen, arvojen ja asenteiden siirtyvän seuraavalle sukupolvelle ja siten myös esimerkiksi asennoitumisen koulutukseen välittyvän lapsille. Edellisestä katkelmasta käy ilmi, millaisia asioita lapsuuden

perheessä arvostettiin. Köyhässä perheessä tärkeintä oli turvata elanto, eikä koulutuksesta tai sosiaalisesta asemasta koettu olevan hyötyä. Nämä asenteet välittyivät myös kirjoittajalle. Samassa tekstissä kirjoittaja kertoo kasvaneensa vähävaraisten ihmisten ympäröimänä ja siksi oppineensa itsekin ”ajattelemaan vähävaraisesti”. Tämän tulkitsemisen tarkoittavan sitä, että köyhyyttä pidettiin perheessä itsestään selvänä ja kohtalonomaisena, eikä tilannetta pyritty muuttamaan esimerkiksi kouluttautumalla. Jos raha riitti ruokaan ja silloin tällöin pieneen viihdykkeeseen, kuten pajatsoon, olivat asiat riittävän hyvin. Köyhyys rakentui näin olotilana, joka vain kyseenalaistamattomasti kuului elämään.

Kirjoittajat kokivat köyhän lapsuuden vaikuttaneen myös sellaisiin perusasioihin ja -taitoihin, jotka muissa perheissä olivat tavanomaisia. Esimerkiksi kahviloissa tai tavarataloissa toimiminen saattoi olla outoa. Muille normaalit ajanviettotavat ja niihin liittyvät käytännöt olivat saattaneet jäädä vieraksi, jos sellaisiin ei lapsuudessa ollut koskaan varaa. Samoin tietämys työelämästä ja sen käytännöistä saattoi aineiston perusteella olla puutteellista, mikäli lapsuuden lähipiiriin ei juurikaan kuulunut töissä käyviä ihmisiä. Niin ikään lapsille siirtyi perheen tapa käsitellä rahaa ja hallita taloutta. Esimerkiksi raha-asioista puhuminen tai lainanotto saattoivat aiheuttaa ahdistusta vielä aikuisuudessakin. Taloudellinen ennakointi tai säästäminenäkään ei välttämättä ollut tuttua.

Mieleeni juolahti alkaa säästää vasta kun täytin neljäkymmentä. Kotona tähän ei ohjeistettu sanallakaan, enkä muista siitä koulussakaan puhutun, tai ehkä en ollut kuunnellut, koska en ollut mieltänyt sitä omaan todellisuuteen kuuluvaksi toiminnaksi.
(25)

Aineisto-otteessa kirjoittaja kertoo rajanneensa säästämisen oman elämänsä ulkopuolelle, sillä ei ollut tullut edes ajatelleeksi sen olevan itselleen mahdollista. Näin lapsuudessa opitut käytösmallit ohjasivat hänen toimintaansa pitkälle aikuisuuteen ilman, että kirjoittaja oli tullut aikaisemmin edes kyseenalaistaneeksi asiaa.

Saaren (2015, 105) mukaan huono-osaistumisen mekanismeissa on usein kyse siitä, että kielteiset tapahtumat kasautuvat tyypillisesti niille, jotka ovat jääneet syrjään myönteisistä siirtymistä, kuten koulutuksesta ja työelämässä menestymisestä. Ongelmien ja erilaisten riskitekijöiden kasautuminen näkyi myös aineistossa. Monen kirjoittajan lapsuuteen olivat kuuluneet vanhempien päihteidenkäyttö, sairaudet, väkivalta ja traumaattiset kokemukset.

Väkivalta kotona raaistui ja vaikka monet lähipiirin aikuiset ja viranomaiset tiesivät perhetilanteestamme, minua ja sisaruksiani ei auttanut kukaan. Olimme lastensuojelun

ja perhepsykiatrian asiakkaita, mutta kuivakoiden kunnantätien varovainen jutustelu ei tuonut tilanteeseemme pienintäkään helpotusta. (26)

Katkelma on kirjoituksesta, jossa kuvataan laajasti lapsuudenperheen ankaraa kasvatusilmapiiriä, lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa, vanhempien mielenterveysongelmia sekä lastensuojelun tuloksetonta yritystä puuttua perheen tilanteeseen. Kirjoittajan lapsuudesta puuttuivat taloudellisten resurssien lisäksi myös aineeton pääoma, kuten lämpö, rakkaus ja inhimillinen kanssakäyminen perheenjäsenten välillä.

Yksinhuoltajuuden on todettu kasvattavan köyhyysriskiä merkittävästi etenkin naisilla (Airio 2006, 308; Salmi ym. 2016, 42). Seuraavassa aineisto-otteessa kirjoittaja kuvaa lapsuuttaan yksinhuoltajaäidin perheessä, jota varjostivat äidin sairaus, työttömyys ja päihteidenkäyttö.

Äidilläni oli mielenterveysongelmia, eikä hän koskaan ollut tehnyt töitä. Hän oli yksinhuoltaja, eikä isäni ollut arjessamme mukana eikä taloudessamme tukena. [...] Kaikki muuttui aloittaessani peruskoulun. Äidilläni kehittyi nopeassa tahdissa vaikea päihderiippuvuus, minkä myötä Kelasta ja sosiaalitoimesta saadut tuet eivät riittäneet siihenkään vähään, mitä niillä ennen oli ostettu. [...] Sukulaiseni eivät sen sijaan olleet perillä tilanteestani, sillä äiti onnistui piilotelemaan alkoholinkäyttöään vuosien ajan. Lopulta heidänkin silmänsä aukenivat, ja monen ihmisen periksiantamattomuuden ansiosta minut sijoitettiin kodin ulkopuolelle ollessani kahdeksannella luokalla. (50)

Tässäkin tapauksessa lastensuojelu puuttui tilanteeseen ja kirjoittaja huostaanotettiin. Minna Salmen, Johanna Närvin ja Johanna Lammi-Taskulan (2014, 91–92) mukaan köyhyys on yhteydessä kasvaneeseen huostaanoton riskiin. Tutkimusten mukaan vanhempien työttömyys ja toimeentulotuen saaminen olivat selvästi yleisempiä niissä perheissä, joissa oli päädytty lapsen sijoittamiseen kodin ulkopuolelle. Vuonna 1987 syntyneiden keskuudessa toteutetun kohorttitutkimuksen mukaan pitkäaikainen toimeentulotuen saanti kasvatti lapsen sijoitusriskin kymmenkertaiseksi. (Mt.)

Arttu Kauhanen, Marja Riihelä ja Matti Tuomala (2020, 27) toteavat erityisesti pitkäkestoisen köyhyyden lisääntyneen viime vuosina. Ylisukupolvista köyhyyttä kokeneillekin köyhyys näyttäytyi usein pysyvänä kumppanina. Vaikka elämässä olisi hetkittäin ollut taloudellisesti helpompiakin jaksoja, moni kirjoittaja kertoi kokevansa köyhyyden olevan aina osa itseään ja elämäänsä. Kirjoittajat kokivat köyhyyden sisäistyneen itseensä niin lujasti, että edes hyväpalkkaiseen työhön pääsy ja sitä kautta turvatumpi tulevaisuus ei saisi köyhyyden olemusta poistumaan. Syntymästään asti köyhyyttä kokeneelle oli muodostunut köyhän identiteetti, joka oli osa häntä, vaikka olosuhteet ympärillä muuttuisivatkin.

Köyhyys on niin syvälle nahkaani tatuoituna, että uskon sen näkyvän kasvojeni ilmeistä, puheistani, ruumiini asennoistakin. (50)

Vaikka tienaisin tulevaisuudessa miten paljon tahansa, ei tämä köyhyys poistu minusta koskaan. (78)

Sen sijaan, että köyhyys olisi olosuhde, jonka vaikutuspiirissä jälkimmäisen otteen kirjoittaja on, hän kuvaa köyhyyden elementiksi, joka on hänessä itsessään. Tämän ymmärrän tarkoittavan juuri köyhyyden sulautumista osaksi identiteettiä.

Köyhyyden pysyvyys näkyi kirjoituksissa myös konkreettisissa elämäntilanteiden kuvauksissa. Aineistossa kuvattiin esimerkiksi elämän kulkua köyhästä lapsuudesta opintotuen varassa vietettyyn opiskeluaikaan ja sitä kautta pienipalkkaiseen työhön. Mikäli työeläkettä ei ollut juurikaan kertynyt, oli monen ennuste elää vähävaraisena koko loppuelämänsä. Teksteissä nousi esiin myös pelko köyhyyden siirtymisestä seuraavalle sukupolvelle. Vanhemman ahdistus siitä, ettei voi taloudellisesti auttaa omia aikuistuvia lapsiaan, oli suuri.

Lapseni ovat kaikkeni, ja koen jatkuvaa huolta heidän elämästään ja tulevaisuudestaan. Kuinka karusti köyhyytteni tulee heille vielä periytymään. (19)

Köyhyyteen syntynyt ja köyhyydessä elänyt kirjoittaja pelkäsi köyhyyden jatkuvan vielä lastensakin elämässä. Näin köyhyys on ollut saman perheen vieraana jo kolmen sukupolven ajan. Kuten Niko Eskelinen ja Jiri Sironen (2017, 30–31) kirjoittavat, hyvinvointivaltio näyttää epäonnistuneen pyrkimyksessään tarjota yksilöille tasa-arvoiset elämässä pärjäämisen edellytykset lähtökohdista riippumatta. Lapsuuden perheen taloudellisella tilanteella on suuri merkitys yksilön toimeentulolle aikuisiässä, mikä kertoo yhteiskunnan eriarvoisuudesta (mt.).

Monissa kirjoituksissa heijastui pitkään jatkuneen köyhyyden aiheuttama toivottomuus. Kun köyhyys oli jatkunut koko elämän, oli vaikea nähdä siitä ulospääsyä tai edes helpotusta tilanteeseen. Toimeentulon jatkuvan epävarmuuden on todettu aiheuttavan ahdistusta ja stressiä (Eskelinen & Sironen 2017, 23) ja heikentävän arjen rutiineista suoriutumista (Saari 2015, 39). Useissa kirjoituksissa toistui ajatus siitä, ettei ollut enää voimia yrittää. Yrittämisellä viitattiin esimerkiksi talouden kuntoon saamiseen ja jokapäiväisestä elämästä selviytymiseen. Monet kirjoittivat, etteivät uskalla edes ajatella seuraavaa päivää tai suunnitella tulevaisuutta. Köyhyyden kuvaamisessa käytettiin sellaisia ilmaisuja kuin ”lamaannuttava”, ”sysimusta pimeys” ja ”helvetti”. Osassa teksteistä köyhyydestä ei nähty muuta ulospääsyä kuin elämän päättyminen, joko luonnollisesti tai oman käden kautta.

4.2 Päivittäinen selviytyminen

Päivittäisen selviytymisen diskurssi muodostui niistä moninaisista keinoista ja asioista, joita köyhyyttä kokeneet olivat kehittäneet jokapäiväisessä elämässä pärjäämiseksi. Keinot olivat usein päivittäiseen arkeen liittyviä tekoja, kuten edullisten hankintojen tekemistä tai harkittua raha-asioiden hoitamista. Kirjoituksissa kuvattiin myös paljon sekä konkreettisia että abstrakteja asioita, joista vastaajat kokivat joutuneensa luopumaan rahattomuuden takia. Selviytyminen voidaan ymmärtää jonkinlaisena vähimmäismääräisenä, rimaa hipovana suoriutumisenä. Selviytyminen ei ole ideaalista päämäärän saavuttamista, vaan tilanne, jossa tullaan juuri ja juuri toimeen. Tällainen oli myös monen kirjoittajan kokemus köyhyydestä.

Krok (2009, 132) tulkitsee köyhiä yksinhuoltajaäitejä koskevassa tutkimuksessaan säästäväisyyden merkitsevän pikemminkin suhdetta köyhyyteen kuin pelkkää yksittäistä tekoa. Tämä tulee esiin myös omassa aineistossani. Koska kirjoittajat ovat ylisukupolvisesti köyhiä, köyhyys ja sen mukanaan tuoma niukkuus ovat heille tuttuja koko elämän ajalta. Arjessa selviytymisen keinot ovat muovautuneet pitkällä aikavälillä ja sulautuneet siten osaksi arkea niin, että säästämistapojen yksilöiminen tai tunnistaminen voi olla vaikeaa. Aineistossa kuvattiin köyhyyden opettaneen säästeliäisyyttä tai säästeliään elämäntavan kehittyneen puutteen keskellä elettyä. Säästeliäisyys näyttäytyi näin tapana reagoida köyhyyteen ja merkityksellistyi yksittäisen toimenpiteen sijaan toimintatapojen kokonaisuutena.

Usein helpoin tai jopa ainoa tapa säästää arjen kuluissa oli ruoka. Vähävaraisissa perheissä ruokaan kuluu tutkitusti suurempi osa perheen tuloista kuin paremmin toimeentulevissa perheissä. Henkeä kohden ruokaan käytetty summa on kuitenkin pienempi. Köyhät syövät siis halvempaa ruokaa kuin suurituloiset. (Raijas 2017, 468–470.) Aineistossa ruoassa säästäminen ilmeni esimerkiksi ostosten tekemisenä mahdollisen edullisesti, ruoan määrästä, laadusta, mausta ja terveellisyydestä tinkimisenä tai esimerkiksi ilmaisen koululounaan hyödyntämisenä. Kotona ruoka tehtiin halvoista raaka-aineista, vertailtiin kilo- ja litrahintoja halvimman vaihtoehdon löytämiseksi, seurattiin tarjouksia sekä ostettiin esimerkiksi edullisia sesongin mukaisia kasviksia.

Syömäni ruoka on yksinkertaista. Ruokalistaa en suunnittele etukäteen. Syömäni ruoka riippuu, mitä lihaa on tarjouksessa halparuokakaupassa. (24)

Säästöä haettiin harventamalla kaupassakäyntejä sekä tekemällä ostokset useammassa eri kaupassa sen mukaan, mistä sai tietyt asiat halvimalla. Kalliimmat merkkituotteet korvattiin edullisemmilla ja moni kertoi suosivansa kauppojen omia ns. halpamerkkejä hinnakkaampien brändituotteiden

sijaan. Varsinkin köyhän lapsuuden kuvauksissa näkyi myös usein pyrkimys omavaraisuuteen. Kasviksia ja juureksia kasvatettiin kasvimaalla, marjat ja sienet kerättiin metsästä ja lihaa ja kalaa saatiin itse kalastamalla ja metsästämyllä. Omavaraisuuden kuvaukset olivat tyypillisempiä iäkkäämpien kirjoittajien ja maaseudulla asuneiden teksteissä, kun taas kaupungissa eläneiden ja nuorempien kirjoittajien teksteissä niitä oli vähemmän.

Osa kirjoittajista kertoi säästävänsä jättämällä aterioita väliin tai jatkavansa esimerkiksi maidon vedellä, jolloin sitä riitti useammalle syöjälle tai aterialle, mutta sen ravintoarvo ja maku muuttuivat. Ruoan kerrottiin myös olevan yksinkertaista ja aterian koostuvan toisinaan vain pääraaka-aineesta ilman ylimääräisiä lisukkeita. Ruokavalio saattoi olla hyvin yksipuolinen ja ravitsemuksellisesti heikko. Aina ruokaa ei ollut ollenkaan, vaan esimerkiksi kouluun lähtevä nuori joutui etsimään kaapista mitä tahansa syötäväksi kelpaavaa. Ruoasta tinkiminen näkyi myös hyvinvoinnissa. Monelle kirjoittajalle nälkä oli tuttua. Teksteissä kuvattiin nälästä aiheutuvia fyysisiä oireita, kuten heikotusta, pyörrytystä ja aistihäiriöitä. Esimerkiksi koulussa opetukseen keskittyminen saattoi olla vaikeaa nälän vuoksi. Köyhyyden takia syömistään rajoittanut kirjoittaja kuvaili keinojaan sietää nälkää.

Rutiköyhä nukkuu mahdollisimman paljon, jotta kuluttaisi energiaa mahdollisimman vähän. On viisautta säästää, voimia. (69)

Kyseisessä tekstissä kuvataan jo absoluuttista köyhyyttä, eli kyvyttömyyttä täyttää elintärkeitä perustarpeitaan, vaikka yleisesti ajatellaan sitä esiintyvän vain kehitysmaissa (esim. Eskelinen & Sironen 2017, 4).

Useissa teksteissä kuvattiin lapsuuden perheen köyhyyttä, johon kuuluivat itse tehdyt tai kierrätetyt vaatteet ja kengät. Ne saattoivat olla sukulaisilta saatuja tai kirpputoreilta ostettuja. Aina ne eivät olleet käyttäjälleen sopivia, mutta muutakaan ei ollut. Myös henkilökohtaisen hygienian hoidosta tinkiminen näkyi useissa kirjoituksissa. Kun rahaa oli vähän, ostettiin mieluummin ruokaa kuin saippuaa tai kuukautissuojia. Varsinkin isommissa perheissä oli priorisoitava tarpeet, sillä kaikkeen ei ollut varaa.

Mutta myös harkitsen tarviiko koko perhe ennemmin vessapaperia kuin minä kuukautissuojia (kun on kotona, niin voi istua pöntöllä ja säästää siteissä). Mietin ostanko hammastahnaa koko perheen käyttäjä vai pärjäänkö shampoon lopulla, kun vaan enemmän sitä laimennan? [...] Ostanko pyykinpesuainetta koko perheelle vai itselleni dödön peittämään vaihdevuosihikoilua? (56)

Edellisen katkelman kirjoittaja asettaa vastakkain omat ja perheensä tarpeet. Tinkiessään omasta hygienianhoidostaan hän voi ostaa jotain, joka hyödyttää koko perhettä. Krokin (2009, 135) tutkimuksessa äidit asettivat lastensa tarpeet usein omiensa edelle silloin, kun kaikkeen ei ollut varaa. Näin he suojelivat lapsiaan köyhyydeltä ja sovelsivat ankaraa säästäväisyyttä vain omiin tarpeisiinsa. Myös kyseinen kirjoittaja pohtii, voiko ostaa jotain vain itselleen, jos se tarkoittaa sitä, että muut jäävät ilman.

Yksi selviytymiskeino oli ilmaisen tavarain ja ruoan hyödyntäminen. Esimerkiksi talon lämmittämistä varten voitiin keräillä roskapuuta aina sieltä, mistä sitä oli ilmaiseksi saatavilla. Muutakin toisten hylkäämää materiaalia hyödynnettiin monella tavalla.

Kiinteistöhoitajan työssä on se etu, että ihmiset heittää pois paljon hyvää tavaraa jotka kerään talteen. Moni asukas jo tarjoaa itselleen turhia. Köyhyys opettaa luovaksi. Jos en osaa itse tehdä kierrätystavarasta, niin sitten en tarvi sitä. (44)

Ilmaista tavaraa haettiin myös roskiksista. Dyykkaamisella tarkoitetaan esimerkiksi kaupan tai taloyhtiön roskiksesta ilman lupaa haetun ruoan ja tavarain hyödyntämistä. Eräässä tekstissä kuvailtiin, kuinka kirjoittajan ei tarvinnut moneen vuoteen käydä ruokakaupassa ollenkaan, vaan hän haki kaiken tarvitsemansa ruoan kauppojen roskiksista. Kaikki eivät kuitenkaan katsoneet dyykkaamista hyvällä.

No sitten dyykkareista tehtiin lainsuojattomia ja roskikset lukittiin. (44)

Opimme jo pieninä hyödyntämään luovasti kaiken saatavilla olevan. Leikkeihin kelpasivat niin dyykatut ponit kuin tyhjät tulitikkuaskitkin. Äiti tosin puhdisti ponit keittämällä ja kielsi menemästä roskiksille uudelleen. (29)

Kirjoittajien kokemusten mukaan yhteiskunnassamme on sosiaalisesti rakentunut käsitys siitä, että kauppojen pois heittämiä tavaroita hyödyntävät ovat rikollisia ja tästä syystä dyykkaamiseen suhtaudutaan kielteisesti. Lukitsemalla roskikset kauppiat ja taloyhtiöt pyrkivät pääsemään eroon ei-toivotusta käyttäytymisestä. Yleistynyt käsitys dyykkaamisen paheksuttavuudesta on saattanut vaikuttaa myös tavallisten ihmisten ajatteluun ja tästä syystä ajatus muiden hylkäämien tavaroiden ottamisesta saattoi näyttäytyä kielteisenä. Roskiksista haettuja esineitä pidettiin likaisina ja niiden hyödyntämistä arveluttavana. Kuitenkin monelle toimeentulon kanssa kamppailevalle hävikkitarvara toi tervetullutta helpotusta arjen talouteen.

Apua päivittäisestä arjesta selviytymiseen saatiin myös viranomaisilta, seurakunnalta ja kolmannelta sektorilta. Tukimuotoina mainittiin esimerkiksi seurakunnilta ja leipäjonoista saatava ruoka-avustus,

sosiaalitoimen ja Kansaneläkelaitoksen maksamat tuet sekä kolmannen sektorin järjestöiltä saatavat tavaralahjoitukset. Suhtautuminen näihin tukimuotoihin ei kuitenkaan ollut varauksetonta.

Kerran uskaltauduin hakemaan EU:n ruokapaketin, joka sisälsi puurohiutaleita, pastaa ym kuivaruokaa. (10)

Oli siirryttävä leipäjonoon. (44)

Oheisista katkelmista voi tulkita, ettei esimerkiksi ilmaisen ruoan hakemista koettu aina miellyttäväksi vaihtoehdoksi. Sellaiset ilmaukset kuin ”uskaltauvia” tai ”oli siirryttävä” kertovat siitä, että ruokajakelut olivat paikkoja, joihin meneminen vaati rohkeutta tai jonne menttiin vain pakosta. Aineistossa ei myöskään ollut ainuttakaan mainintaa henkisestä avusta tai tuesta, jota köyhä olisi kokenut saaneensa joko viranomaistaholta tai kolmannen sektorin työntekijöiltä.

Pienituloisen talouden arjen hallinnassa merkittäväksi tekijäksi nousi raha-asioiden hyvä ja asianmukainen hoitaminen. Kun tulot olivat pienet, yritettiin arjesta selviytyä hoitamalla raha-asiat järjestelmällisesti ja kurinalaisesti. Esimerkiksi päiväkohtaisella budjetilla pyrittiin varmistamaan rahojen riittävyys. Myös pakollisista hankinnoista tingittiin, mikäli laskujen jälkeen ei jäänyt tarpeeksi rahaa. Toisinaan budjetti oli erittäin tiukka.

Laskut ja pakolliset kulut ovat aina olleet ykkösprioriteettina hoidettavien asioiden listalla. Laskujen jälkeen lasketaan jokaiselle kuukauden päivälle käytettävissä oleva summa ja siitä katsotaan, pystytäänkö ostamaan jotain ylimääräistä, mutta pakollista, kuten alusvaatteita, sukkia tai joitain muita välttämättömiä asioita. (35)

Jo opiskeluaikana pihistin 100e:n kuukaudesta käteen jäävästä osuudesta kaiken elämiseen kuluvan. (35)

Näin tiukalla kuukausibudjetilla eläminen tarkoittaa jo tinkimistä kaikista elämisen kannalta välttämättömistä asioista, kuten ravinnosta, vaatteista ja terveydestä. Aina rahat eivät riittäneet edes kaikkien laskujen maksuun. Silloin selviytymiskeinona oli maksaa ensin välttämättömimmät laskut ja hakea muihin joko maksuaikaa tai antaa niiden mennä perintään. Talouden tasapainottamisessa auttoi, jos oli mahdollista saada lisätuloja töitä tekemällä. Kaikilla tätä mahdollisuutta ei ollut esimerkiksi elämäntilanteesta tai työttömyydestä johtuen. Eräs kirjoittaja kertoi kuitenkin tekevänsä jopa neljää työtä rahoittaakseen paitsi perheensä elämisen, myös ajokortin pojalleen.

Yhden vakityön lisäksi teen lomat ja viikonloput kolmelle työnantajalle ”heittokeikkoja”. Elän siinä vaiheessa, etten halua edes ajatella kuolevani joskus. (44)

Pasi Pyöriä, Satu Ojala ja Jouko Nätti (2019, 141) kuvaavat työn murrosta, joka tarkoittaa usein kokoaikaisten ja pysyvien työsuhteiden korvautumista osa- ja määräaikaisuuksilla. Työurien silppuuntuessa ja pätkätöiden lisääntyessä on uhkana palkkatyön merkityksen mureneminen ja työehtojen heikkeneminen, jolloin ihminen voi joutua vastaanottamaan myös heikosti palkattua työtä (mt.). Jos yhden työn palkalla ei tule toimeen, on vaarana ajautua edellä kuvatun kaltaiseen tilanteeseen, jossa ihmisen on työskenneltävä kaikki vapaa-aikansa tullakseen toimeen.

Kun rahat eivät riitä elämiseen, köyhä joutuu tekemään tiukan rajauksen: mitä lopulta todella tarvitsee ja mitä jätetään ostamatta. Vähäisetkin tarpeet on karsittava sen mukaan, mihin on varaa. Köyhien yksinhuoltajaäitien arkea käsittelevässä väitöskirjassaan Krok (2009, 135) käyttää kieltäytymisen käsitettä tarkoittamaan sellaista ajatuksellista tilaa, jossa rajataan oman haaveilun ja kiinnostumisen ulkopuolelle asiat, joihin ei ole varaa. Eräs kirjoittaja kuvaa, kuinka erilaiset tarpeet karsiutuvat, kun köyhyys jatkuu vuosia tai jopa läpi elämän. Hän on vähitellen rajannut elämästään asioita, jotka eivät ole elintärkeitä ja lopulta jäljellä on vain kaikkein välttämättömin.

Itse olen tottunut elämään vähillä varoilla enkä oikeasti tarvitse juuri mitään. (2)

Kun rahaa on vain vähän, on tehtävä valintoja sen suhteen, mikä on todella tarpeellista. Köyhyysrajan alapuolella elävän on asetettava tarpeitaan vaakakuppeihin ja punnittava, pärjääkö paremmin ilman iltapäivälehteä vai leipäpakettia. Onko tarpeen ostaa uusia kenkiä, jos edelliset ovat vielä ehjät? Kirjoittaja on havainnut tulevansa hyvin vähällä toimeen ja tarpeidensa olevan pienet. Toteamalla, ettei oikeasti tarvitse juuri mitään, hän rajaa itseltään pois asioita, joita muut yhteiskunnassa pitävät tavallisina tai itsestään selvinä. Vaikka onkin tottunut kieltäytymään kaikesta ylimääräisestä, saattaa joskus kuitenkin toivoa, että voisi ostaa jotain vain piristääkseen itseään.

Muistan kun jonakin tiukkana hetkenä haaveilin siitä, että minulla olisi varaa ostaa tuikkuja, kun niistä saisi edes hiukan iloa elämään. Mutta kaikki millä ei ollut muuta tarkoitusta kuin ilon tuominen, täytyi jättää kauppaan. (10)

Katkelmasta käy ilmi, kuinka riisuttua köyhän elämä voi olla. Kirjoittaja on joutunut rajaamaan itseltään pois niinkin pienen iloa tuovan asian, kuin tuikkukynttilän. Köyhän on punnittava hengissä pysymisen ja ilon välillä.

Vapaa-aika mielletään usein palauttavaksi ja rentouttavaksi vastapainoksi arjelle, jolloin on mahdollisuus harrastaa ja tavata ystäviä. Köyhissä kotitalouksissa maksulliset vapaa-ajanviettotavat karsiutuvat helposti pois, kun toimeentulon on riitettävä välttämättömämpiin menoihin. Osa kirjoittajista kuvasi tapoja virkistyä ja viettää vapaa-aikaa ilmaiseksi tai edullisesti. Luonnossa

liikkuminen oli monille tärkeää ajanvietettä ja kirjastosta käytiin lainaamassa kirjoja ja elokuvia. Lapsiperheet hyödynsivät ilmaisia seurakunnan kerhoja sekä leikkipuistoja. Uimahallikäynti tuli edullisemmaksi kuin lähteä kylpylälomalle. Myös erilaiset luovat ja hauskat ideat piristivät arkea.

Saatoimme viettää esim. kylpylöpäivää saunan lauteiden alla lasten pumpattavassa uima-altaassa. (2)

Lähistöllä on lemmikkieläinkauppa, jossa käymme välillä katsomassa pupuja, hiiriä ja akvaariokaloja Omaan lemmikkiin ei koskaan olisi varaa. (19)

Merkillepantavaa aineistossa on se, että ilmaisista tai edullisista ajanviettotavoista kertoivat lähes ainoastaan vain perheelliset pienten lasten vanhemmat. Mahdollisesti ajanvietteen keksiminen pikkulapsiperheissä on keskeisemmällä sijalla kuin muissa perheissä tai yksin elävien kotitalouksissa. Jäin kuitenkin pohtimaan, mitä vähäinen vapaa-ajan kuvaus kertoo köyhien kotitalouksien elämästä. Kertooko se siitä, että vapaa-aikaa ei ole, se merkityksellistyy eri tavalla kirjoittajan ollessa esimerkiksi työtön tai siitä, että vapaa-aika on sisällöltään tapahtumaköyhää? Useissa kirjoituksissa vapaa-aika merkityksellistyi myös sen kautta, mihin ei ollut mahdollisuutta, kuten maksulliset harrastukset tai teatterissa käynti.

Aineistossa käsiteltiin myös ihmissuhteisiin liittyvää luopumista. Parisuhteessa oleva kirjoittaja kertoi kokevansa, ettei voi rahattomuutensa takia mennä naimisiin tai muuttaa samaan asuntoon kumppaninsa kanssa. Hän koki pariskunnan erilaisten rahatilanteiden asettavan hänet alisteiseen asemaan suhteessa paremmin toimeen tulevaan kumppaniin. Välttääkseen taloudellisen riippuvuuden parisuhteessa hän rajasi itseltään mielummin avioliiton ja yhteisen kodin. Yhteiseen asuntoon muuttamisen mahdottomuutta pohdittiin myös yhteiskunnan tukien näkökulmasta.

Jos kaksi aikuista elää yhteistaloudessa, kumpikin saa toimeentulotuen perusosaa 74,59 euroa vähemmän kuussa. Rakastuin masentuneeseen maisteriopiskelijaan, joka oli tippunut toimeentulotukikierteeseen jo pari vuotta aiemmin. Yhteenmuuttoa miettiessä ajattelin, olenko minä 74,59 euron arvoinen? Olisiko rakkaus kummallekin 74,59 euron arvoinen ja kestäisikö suhteemme sen? Perusosa on tarkoitettu ruokaan ja esimerkiksi puhelinlaskuun, mutta ei rakkaus minua saanut syömään vähemmän. (78)

Toimeentulotuen laskutapa saa kirjoittajan pohtimaan rakkauden euromääräistä hintaa. Vaikka ajatus rakkauden rahallisesta arvosta on irvokas, jopa absurdi, se on monelle köyhälle myös täyttä todellisuutta. Koska samassa taloudessa yhdessä asuminen laskee kummankin parisuhteen osapuolen sosiaalietuuksia, voi yhteiselämä samassa osoitteessa muodostua liian kalliiksi. Tällöin on

järkevämpää asua erillään. Vaikka perheellä on yhteiskunnassamme jopa instituution arvo, joutuu köyhä luopumaan yhdessä asumisesta kumppaninsa kanssa.

Köyhällä ei ole aina varaa elää arvojen ja periaatteidensa mukaista elämää. Rahan ollessa loppu oli useammalle kirjoittajalle tullut tutuksi varastaminen. Yleisistä vessoista otettiin vessapaperia, hampurilaisravintoloista ketsuppia tai kaupassa punnittiin kalliimpi tuote halvempaan. Varastamisesta koettiin syyllisyyttä, mutta sitä myös puolusteltiin. Arvojen mukaisesta elämästä jouduttiin tinkimään myös silloin, kun sen toteuttaminen olisi tullut liian kalliiksi.

Nälissään ja kylmissään sitä joutui venyttämään omatuntoa, pohti varastamiseen liittyviä etiikan kysymyksiä ihan eri kantilta kuin filosofian luennolla aikanaan. Ajankulussa oppi sietämään syyllisyydentunteita ja alkoi Robinhoodilaisesti uskoa, ettei varastaminen välttämättä väärin olekaan. (69)

rutiköyhälle pantillinen tölkki on ravinnonlähde: viisitoista senttiä eli noin yksi tarjouskananmuna. Seitsemällä tölkillä saa kennollisen ja yhdellä kennolla munia elää monta päivää, tarvittaessa viikon. Eivätkä ne ole luomumunia, vaan kanojen kannalta kamalia munia. Köyhän on usein joustettava henkilökohtaisissa arvoissaan. (69)

Kuten Raijas (2017, 468–470) toteaa, pienituloisen on usein tingittävä paitsi ruoan määrästä ja laadusta, myös sen vastuullisuudesta. Eettisesti tuotettu tai ilmastoystävällinen ruoka on usein kalliimpaa kuin ympäristön kannalta huonommat vaihtoehdot. Köyhällä ei aina ole näihin varaa ja niin hänen on tehtävä arvojen vastaisia ostopäätöksiä.

4.3 Toiseus ja häpeä

Aineistossa toistui kokemukset ulkopuolisuudesta, ulossulkemisesta ja erilaisuudesta. Kirjoittajat olivat kokeneet näitä tunteita paitsi ystävyysuhteissaan, myös asioidessaan viranomaisten kanssa. Osa oli kohdannut syrjivää ja vihamielistä suhtautumista köyhiin esimerkiksi netin keskustelu- ja mielipidepalstoilla. Näistä ulkopuolisuuden kokemuksista muodostui toiseuden diskurssi. Toiseus ilmeni tietynlaisena käyttäytymisenä ja nöyryytenä, jota kirjoittajat kokivat muiden heiltä odottavan. Toiseus merkitsi myös tunnetta siitä, että on muiden silmissä itse aiheuttanut oman tilansa ja on näin ollen halveksittua pohjasakkaa. Toiseuteen kietoutui vahvasti myös häpeän diskurssi. Tässä luvussa olen yhdistänyt nämä molemmat diskurssit. Aluksi esittelen toiseuden käsitettä siten, kuin sitä itse tulkitsen tutkielmassani.

Toiseuden käsite nousee esiin silloin, kun määritellään ja jäsennetään tutun ja vieraan välistä suhdetta. Tähän liittyy käsitys siitä, keitä olemme me ja keitä ovat ne muut, jotka eivät kuulu meihin. (Jokinen & Huttunen & Kulmala 2004, 16; Löytty 2005, 162.) Toiseuteen liittyy aina kiinteästi myös eroavuus. Itselle tuttua ja vierasta vertailtaessa huomio kiinnittyy juuri eroihin ja siihen, miten vieras poikkeaa totutusta ja tavallisena pidetystä. (Löytty 2005, 162, 165.) Toiseudessa nousevat esiin erilaisuus ja poikkeavuus, mikä vahvistaa käsitystä normaaliudesta. Toiseutta siis tarvitaan myös sen määrittelemiseen, mikä on tavallista ja normaalia. (Kulmala 2006, 72.)

Toiseuteen liittyy ei-kuuluminen ja marginaaliin ajautuminen. Ei-kuulumista voidaan tuottaa yleisissä vallalla olevissa kulttuurisissa diskursseissa, kuten tavassa, jolla esitämme itsemme ja muut. (Kulmala 2006, 70.) Aineistossani nousi useasti esiin se, kuinka köyhät kokivat, että heidät nähdään yhteiskunnan vapaamatkustajina, laiskoina ja saamattomina muiden varoilla eläjinä. Julkisten diskurssien oletamat köyhyydestä ja marginaalisuudesta pakottavat myös köyhät itsensä ottamaan kantaa esille nostettuihin asioihin. Julkisessa keskustelussa vahvana esiin nousevat teemat toimivat välineinä siinä prosessissa, jossa köyhyyttä kokenut suhteuttaa itseään ympäristöönsä. (Kulmala 2006, 71.) Aineistossa tämä on nähtävissä siinä, kuinka kirjoittajat peilasivat itseään niihin köyhiin ja köyhyyteen liitettyihin ominaisuuksiin, joita julkisissa keskusteluissa usein nostetaan esiin.

Kuten tässä tutkielmassa on jo aiemmin tullut esiin, diskurssit toimivat myös vallankäytön välineinä. Juuri kategorisointi meihin ja muihin on eräs vallankäytön muoto ja se tuottaa aina toiseutta (Hall 1999, 98; Juhila 2012, 180). Kun määrittelemme ihmisen tiettyyn kategoriaan kuuluvaksi, muodostuu meille samalla myös käsitys siitä, miten suhtaudumme häneen ja mitä häneltä odotamme (Juhila 2012, 176). Toiseuteen liittyy myös se, että yhdistämme helposti yhteen tunnistettuun, tavallisena pidetystä poikkeavaan ja toiseutta tuottavaan eroon muitakin eroja (Löytty 2005, 162). Näin syntyy stereotyyppejä käsityksiä, kuten käsitys köyhistä laiskoina ja saamattomina. Jakamalla maailman meihin ja muihin tuotamme siitä yksinkertaisemmän kuin se onkaan. Se saa meidät näkemään keskinäiset eromme suurempina ja merkittävimminä kuin ne todellisuudessa ovat, mikä tekee me ja muut -diskurssista erityisen haitallisen. (Hall 1999, 84.)

Lähes kaikki kirjoittajat olivat kokeneet toiseutta jo lapsuudessaan. Lapset huomasivat varhaisessa vaiheessa eroja perheiden ja elämäntapojen välillä ja osasivat yhdistää ne köyhyyteen. Selkeimmin perheiden tuloerot näkyivät materiaalisella tasolla. Kirjoittajat muistelivat ihailleensa ja kadehtineensa ystäviensä koteja, niiden sisustusta, leluja ja sitä, että jääkaapeissa oli aina ruokaa. Lapsuuden kokemuksiin rekonstruoidessaan kirjoittajat kuvasivat ymmärtäneensä jo alakouluikäisinä, että yltäkylläisyys ei kuulunut kaikille. Tietyt asiat, kuten leipomosta tilatut

syntymäpäiväkakat ja konsertit olivat kalliita, eikä niistä kannattanut edes haaveilla. Ystävien kotona nähty toisenlainen todellisuus ja tavarapaljous saattoivat jopa hämmentää.

Yhden kaverini, opettajan lapsen, huoneessa oli kokonainen kaapillinen legoja ja kaikki Sudenpentujen käsikirjat. Se tuntui ihan liialta. En osannut oikein leikkiä siellä. (78)

Tuloerot näkyivät myös siinä, kuinka paljon nuorilla oli omaa rahaa käytössään. Pienituloisessa perheessä kasvaneella ei ollut rahaa esimerkiksi käydä kahviloissa ja pikaruokapaikoissa ystävien kanssa tai edes ostaa eväitä pitkinä koulupäivinä. Myös uusin teknologia oli pienituloisen perheen lapsen ulottumattomissa, mikä korosti entisestään eroa luokkatovereihin. Köyhä perheenäiti peilasi lapsuudenkokemuksiaan omiin lapsiinsa ja kantoi huolta köyhyyden vaikutuksista näiden kaverisuhteisiin. Hän koki, ettei hänen lapsillaan ollut kosketuspinta-alaa ystävien kokemuksiin, kuten ulkomaanmatkoihin, sillä ne poikkesivat niin paljon siitä, mitä hän pystyi lapsilleen tarjoamaan. Kirjoittaja pelkäsi lastensa tulevan ulossuljetuiksi kaveripiiristä. Kuluttamisella on todettu olevan vahva yhteys vertaissuhteiden ylläpitämiseen erityisesti nuoruudessa. Hakovirta ja Rantalaiho (2012, 18–21) toteavat nuorten usein ilmaisevan kuluttamisella johonkin kuulumista. Kulutusmahdollisuuksien ollessa muita heikkomat, nuori jää helposti vertaisryhmänsä ulkopuolelle, mikä aiheuttaa ulkopuolisuutta ja toiseutta.

Eroavaisuudet eri tuloluokkien kesken eivät olleet pelkästään materiaalisia. Aineistossa käsiteltiin myös sellaisia köyhyyteen liittyviä ei-materiaalisia asioita, joista voidaan puhua aineettomana köyhyytenä. Aineettoman köyhyyden käsitettä avaa pro gradu -tutkielmassaan Heidi Kaartinen (2015, 88), joka ymmärtää sen yksilön selviytymisen kokemukseen ja hyvinvointiin vaikuttavaksi ilmiöksi. Siihen liittyvät läheisesti yksilön kokemukset itsestään, omista voimavaroistaan ja toimintamahdollisuuksistaan sekä suhteet muihin ihmisiin ja yhteiskuntaan (mt.). Omassa aineistossani aineeton köyhyys näyttäytyi esimerkiksi perheen sisäisessä vuorovaikutuksessa, huolehtimisessa ja lämmössä.

Minun lapsuuden perheessäni puute heijastui kaikkeen elämässä: kyse ei ollut ainoastaan ruoasta, vaatteista, rahasta, vaan myös ja etenkin terveydestä, lämmöstä ja rakkaudesta. Puutetta oli vuorovaikutustaidoissa, itsehillinnässä, empatiassa ja kaikessa inhimillisessä kanssakäymisessä. [...] Panin varhain merkille, että toiset maailmat alkoivat läheltä, samasta rapusta, heti seinien takaa. Naapurin lasten saama huolenpito kosketti minua syvästi; heitä huudettiin syömään ja päiväleivolle kellontarkasti. Tämä muodosti varhaisina vuosina alitajuntaani hallitsevan toiseuden uskumuksen muiden paremmuudesta. (26)

Aineisto-otteen kirjoittaja oli huomannut oman perheensä ja varakkaampien perheiden välisen eron kodin ilmapiirissä sekä siinä, kuinka perheenjäsenet kohtelivat toisiaan ja miten lapsista huolehdittiin. Kirjoituksesta välittyy kuva, että jo pieni lapsi ymmärsi toiseutensa. Hän koki poikkeavansa tavallisesta ja normaalina pidetystä ja sisällytti itsensä ulkopuolisiin eli muihin.

Köyhän lapsuuden eläneet törmäsivät myös aikuisuudessaan erilaisuuteensa ja siihen, että muiden on vaikea ymmärtää köyhyyttä ja sen elämälle asettamia rajoitteita. Kirjoituksissa kuvattiin arkisia tilanteita, joihin köyhä ei voi osallistua, mutta jotka paremmin toimeen tuleville ovat itsestään selvyyskysymiä. Vähävaraisuus saattoi olla lähipiirille tuntematon käsite ja käsitykset rahasta poiketa voimakkaasti.

Muiden on vaikea ymmärtää, etten voi ostaa kalliita merkkivaatteita, kirppikseltä saa halvalla muiden käyttämiä. Muiden on vaikea ymmärtää, etten voi osallistua kalliisiin lahjoihin merkkipäivinä. Minun pitää ostaa ruokaa. (24)

Jos lähipiiriin kuuluu hyvin erilaisissa taloudellisissa tilanteissa olevia, nousevat kulutukseen liittyvät erot helposti esiin. Elintason erilaisuus voi aiheuttaa ulkopuolisuuden tunnetta ja etäännyttä läheisistä. Niemelän (2005, 472) ja Raijaksen (2017) mukaan pienituloisten kulutuksessa korostuvat muita tuloryhmiä enemmän ruoka ja asuminen, kun taas kulttuuriin ja sosiaalisiin aktiviteetteihin käytetään huomattavasti muuta väestöä vähemmän rahaa. Tämä käy ilmi myös aineistosta. Köyhän on vaikea osallistua yhteiseen vapaa-ajan viettoon, jos se tarkoittaa maksullisia aktiviteetteja, kuten ravintoloissa tai kahviloissa käymistä, matkustelua tai ostosreissuja. Ystävyys-suhteiden määrittäminen taloudellisten resurssien kautta voi johtaa siihen, että yhteisen ajanvieton sijaan köyhän ajatukset kiertyvät sen ympärille, mitä ei voi rahanpuutteessa heidän kanssaan tehdä (Virrankari & Isola 2021, 288). Ystävien tapaaminen ja juhliin osallistuminen voi myös olla mahdotonta, jos asuu itse toisella paikkakunnalla eikä ole rahaa matkustaa. Kun ei ole mahdollisuutta tavata ystäviä tai sukulaisia pitkään aikaan, välit voivat etäännyä tai jopa katketa kokonaan. Aineistossa ulkopuolisuus näyttäytyikin usein ympäristöstä syrjäyttävänä kuiluna itsen ja muun maailman välissä.

Köyhyyden aiheuttama ulkopuolelle joutuminen synnytti myös kateuden ja katkeruuden tunteita. Osa kirjoittajista oli katkera saamistaan kenties hyvää tarkoittavista neuvoista siitä, miten köyhän tulisi elää elämäänsä. Osa tunsu kateutta seuratessaan parempiosaisten elämää ja korkeampaa elintaso. Esimerkiksi sosiaalinen media saattoi ruokkia kateuden tunnetta.

En myöskään seuraa isoa osaa tuttavapiiristäni sosiaalisessa mediassa, koska en jaksa jatkuvasti joutua kasvokkain sen kanssa, miten yltäkyläistä elämää ihmiset viettävät,

samalla kun itse seison jonottamassa vehnä jauhoja, lihasäilykettä, mätää vihanneksia ja makaronia seurakunnalta. (19)

Teksteissä rakentuu kuva köyhyydestä erottavana tekijänä yksilöiden välillä. Olli Löytyn (2005, 162) ja Anna Kulmalan (2006, 72) sanoin toiseus määrittelee eron normaalin ja poikkeavan välillä. Köyhyys merkillistyy poikkeavuudeksi, toiseudeksi silloin, kun ihmisellä ei ole tulotasonsa takia mahdollista osallistua yhteiskunnassa normaalina pidettyyn elämäntapaan, johon kuuluu myös muuhun kuin aivan välttämättömimpään kuluttaminen yhteisen ajanvieton merkeissä. Kuten Saaren (2015, 72) vertauskuvassa, jossa köyhimmät ja varakkaimmat kansanryhmät sijoittuvat salmiakkikuvion äärimmäisiin kulmiin, etäisyys heidän elämäntapojensa välillä on suuri.

Toiseuden kokemukset nousivat esiin myös kohtaamisissa viranomaisten kanssa. Teksteissä kerrotaan epäasiallisesta kohtelusta, joka ilmenee tuomitsemisena, nolaamisena ja nöyryytyksenä. Erityisesti Kansaneläkelaitoksen ja sosiaaliviranomaisten toiminta koettiin byrokraattisena. Kirjoittajat kertoivat kokeneensa myös ylenkatsetta ja mitätöidyksi tuleamista. Tämä ilmenee esimerkiksi vähättelynä, tapaamisaikojen myöhästymisinä tai unohtumisina kokonaan sekä asioiden hoidon laiminlyömisinä. Vastaanotolla asiakas saattoi kokea tulleen sivuutetuksi tai jäävänsä kokonaan näkymättömäksi.

Olen istunut lukemattomia kertoja psykiatrian poliklinikan elottomilla käytävillä ja hengittänyt arvottomuuden ja näkymättömyyden kokemusta. [...] Myöhemmin olen lukuisia kertoja istunut tyynenä minua ja toimeentuloani koskevissa hoitoneuvotteluissa, joissa valta tilanteestani on ollut lääkärillä, joka ei kertaakaan tapaamisen aikana nosta katsettaan tietokoneruudulta. (26)

Asiakkaan kokema epäasiallinen kohtelu viranomaistaholta on noussut esiin myös useissa tutkimuksissa. Tuen ja kohtaamisen sijaan monella on kokemus asiattomasta ja alentavasta kohtelusta (mm. Roivainen 2011; Liikanen 2017; Metteri 2012). Sekä aikaisemmat tutkimukset että oma aineistoni piirtävät kuvan epätasa-arvoisesta kohtaamisesta ja viranomaisten valta-asemasta suhteessa köyhään. Köyhästä on tullut se muu, joka ei kuulu meihin (vrt. Hall 1999, 84).

Toiseus ilmeni aineistossa myös nöyryytyksenä ja nöyrytyksenä. Nöyryyttävät kokemukset liittyivät usein siihen, että kirjoittajan köyhyys joutui yleisen tarkastelun kohteeksi ja hän sai siitä johtuen erilaista kohtelua kuin muut. Tällaista negatiivisen huomion ja eriarvoistavan kohtelun kohteeksi joutumista kuvasi kirjoittaja, jolla ei perheensä vähävaraisuuden takia ollut varaa samanlaisiin suksiin kuin muilla lapsilla. Kirjoittaja kertoi opettajan kieltäneen häntä hiihtämästä samalla ladulla muiden kanssa, etteivät vanhanaikaiset sukset rikkoisi latua. Esimerkissä konkretisoituu monen

kirjoituskilpailuun vastanneen jakama kokemus siitä, että heidän paikkansa ei ole siellä, missä muut ovat, vaan jossain sivussa. Monissa teksteistä nostettiin esiin myös leipäjonot ja ruoanjakelut nöyryyttävinä kokemuksina, jotka sysäsivät köyhän yhteiskunnan pohjalle. Nöyryyttävä kohtelu ilmeni esimerkiksi työntekijän tylynä ja epäkunnioittavana puhetyylinä tai tiettyyn tapahtumaan osallistumisen edellyttämisenä ruoan saamiseksi. Toiseus konkretisoitui ilmaisen ruoan hakijalle siinä, ettei häntä tarvitse kunnioittaa tai kohdella samoin kuin ketä tahansa muuta ihmistä.

Paikalle saavuttuamme saimme heti kovaäänistä tiuskimista leipäjonon käytännöistä ja kuin alistettu karjalauma asetuiimme paikoillemme odottamaan pääsyä sisätiloihin. Ovella vahdissa oli riuska nainen varustettuna lempeän jämäkän äänen sijaan kovalla ja kylmällä äänensävyllä, käskyttäen ihmisiä sisään ” Kaksi sisään ja jono poikki tästä!”. (35)

Ainoa leipäjonoseudullamme oli helluntai srk:n jono, jossa piti istua ensin tunti kuuntelemassa käännytystä. Voi sitä tuskaa. Istuin kuulematta mitään kunnes tuli vuoroni hakea oma osuuteni tarjonnasta. Vastustan suuresti uskonnon tyrkytystä vähävaraisille. Jouduin ikään kuin alistumaan minulle epämukavaan asiaan vain ruoan takia. (44)

Kahdessa edellisessä katkelmassa esiintyy ilmaus ”alistua”. Alistuminen voidaan käsittää nöyryymiseksi joltain ylemmältä taholta annettavaan käskyyn vastoin omaa tahtoa. Alistuminen saattaa tarkoittaa omien tarpeiden tai halujen sivuuttamista, toisen tahtoon taipumista ja periksi antamista. Alistuva osapuoli tunnistaa olevansa heikompi ja joutuu nöyrytymään. Esimerkkitalanteissa ruoan jakelijat ovat näennäisiä hyväntekijöitä, mutta käyttävät samalla valta-asemaansa suhteessa köyhiin kohtelemalla heitä epätasa-arvoisella tavalla. Kirsi Juhilan (2012, 176) mukaan ihmisen määrittelyminen tiettyyn kategoriaan kuuluvaksi muokkaa myös suhtautumistamme häneen. Köyhien kategorisointi toisten avun varassa eläjiksi erottaa köyhät paremmin toimeentulevista ja tuottaa siten toiseutta. Kuten eräs kirjoittaja toteaa, köyhyys on ”kykyä tunnistaa paremmat ihmiset ja painaa katseensa alas” (50).

Kirjoituksissa käsiteltiin myös sitä, miten köyhien toiseus näkyy yhteiskunnassa. Esiin nousi se, miten julkisessa puheessa tuotetaan köyhyyttä. Kuten Kulmala (2006, 71) toteaa, julkisen keskustelun rakentama kuva köyhyydestä pakottaa köyhät myös itse peilaamaan esiin nousseita oletettavia suhteessa omaan elämäänsä. Monella kirjoittajalla oli kokemus siitä, että köyhiä pidettiin itse syyllisinä tilanteeseensa. Esimerkiksi sosiaalisessa mediassa ja internetin keskustelupalstoilla he olivat törmänneet hyökkääviin ja halveksuviin kommentteihin, joiden mukaan köyhät ovat

epärehellisiä ja laiskoja ja köyhyys johtuu väärästä asenteesta ja yrittämisen puutteesta. Aineistosta nousi esiin kokemus siitä, kuinka 1990-luvun laman jälkeen tapahtui muutos julkisessa suhtautumisessa köyhiin. Kun laman aikaan työttömiksi jääneitä pidettiin olosuhteiden uhreina, on keskustelun sävy sen jälkeen muuttunut.

Nyt vallalla on kokoomuslainen narratiivi siitä kuinka kaikki työttömät ovat työttöminä koska tuet ovat niin hyvät, [...] koska ne ovat laiskoja, koska niillä ei ole itsekuria, taitoa, kykyä ottaa itseään niskasta kiinni, koska ne eivät halua tehdä töitä, koska ne haluavat olla loisia. (77)

Useissa teksteissä kuvattiin kokemusta siitä, että köyhällä ei ole samoja oikeuksia kuin paremmin toimeentulevilla. Köyhän tulee olla tarkkailun alla, koska hän saa yhteiskunnalta taloudellista apua. Häneltä voidaan vaatia selvityksiä tilitapahtumista, tuloista sekä siitä, mihin hän rahansa käyttää. Kirjoittajat kokivat, ettei heitä pidetty täysivaltaisina ihmisinä ja että muut ihmiset määrittivät sen, millaisiin asioihin köyhällä on oikeus.

On pelottavaa ja surullista, että joukossamme on enenevässä määrin ihmisiä, joiden mielestä minunkaltaisillani ihmisillä ei olisi oikeutta elää, omistaa nettiliittymää tai lemmikkiä, käyttää suoratoistopalveluja, saati perustaa perhettä. (19)

Kirjoituksissa toistuivat sellaiset ilmaukset, kuin ”loinen”, ”alinta kastia” ja ”pohjasakkaa”. Tällaiset vallalla olevissa diskursseissa syntyneet nimitykset ja suhtautuminen köyhiin ovat synnyttäneet kirjoittajille kokemuksen siitä, että he ovat turhia ja yhteiskunnan jäseniksi kelvottomia. Ilmaukset kertovat ihmisarvon menetyksestä ja ulkopuolelle joutumisesta. Kyseessä on toiseuteen liittyvä ei-kuuluminen ja marginaaliin joutuminen, jota Kulmalan (2006, 70) mukaan tuotetaan yleisissä kulttuurisissa diskursseissa. Ei-kuulumisen kokemus näkyi aineistossa esimerkiksi oikeudettomuutena olla muiden joukossa ja näkymättömyytenä.

Köyhyys on jatkuva, painava tunne siitä, että minä en kuulu tänne, minulla ei ole oikeutta olla näiden ihmisten kanssa (50)

En tule nähdä, eli en tunne olevani olemassa. Sen syvempää ja kipeämpää ihmiselämän köyhyyttä en osaa kuvitellakaan. (26)

Tunne näkymättömyydestä ja olemassaolon kyseenalaisuudesta kertoo perustavanlaatuisesta osattomuudesta ja ulkopuolisuudesta. Köyhyys merkityksellistyy tällöin muusta yhteiskunnasta eristäväksi tekijäksi ja saa yksilön jopa epäilemään omaa eksistenssiään. Tunne rinnastuu aineistossa jopa fyysiseen kipuun.

Toiseuteen liittyy vahvasti häpeä. Matti Kortteisen ja Hannu Tuomikosken (1998, 35) mukaan häpeä ei ole vain yksittäiseen tekoon tai tapahtumaan liittyvä tunne, vaan se leimaa koko ihmisen minuuden. Tällöin ihminen tuntee itsensä kokonaisvaltaisesti huonoksi ja kelpaamattomaksi. Myös aineistossa kirjoittajat kuvasivat huonommuuden ja erilaisuuden häpeää. Huonommuuttaan vanhempana häpesi vähävarainen äiti, kun perheen köyhyys vaikutti lasten tarpeiden täyttämiseen. Oman rahatilanteen vertaaminen ystävien taloudelliseen menestykseen aiheutti erilaisuuden häpeää. Apteekissa maksusitoumuksella asioineet tai ruokajonosta ruokaa hakeneet kirjoittajat kertoivat häpeän tunteestaan pohtiessaan, mitä muut heistä ajattelevat. Häpeään liittyi myös köyhyyden piilottelu muilta. Kulisseja pyrittiin pitämään yllä, jottei köyhyys näkyisi muille.

Katson asuani, on tärkeää olla siististi pukeutunut. Kukaan ei tiedä, että olen saanut talvitakkini ja kenkäni diakoniatyön lahjoitustavaroista, ei kukaan muu kuin minä itse ja jo se saa häpeän punan poskilleni. (1)

Ostokset tuli laskea etukäteen, jotta kassalla ei hävettäisi jättää osaa kassalle rahan puutteen vuoksi. (18)

Häpeää kuvattiin voimakkaimmaksi tunteeksi, jonka köyhyys herättää. Se liittyi teksteissä esimerkiksi lapsuudessa tai nuoruudessa koettuihin tilanteisiin, joissa muut saavat tietää kirjoittajan köyhyydestä. Häpeää herätti myös avun vastaanottaminen.

Kerran pysähdyimme matkalla kauppaan, ukki ajoi parkkipaikalle ja me lapset odotimme tietysti autossa. Ukki käveli kipeillä lonkillaan karkkipussit kädessä. Liian hyvät. Liian isot. Ihan erilaiset, mistä oli ollut puhetta. En voinut katsoa mihinkään, ajatukset risteilivät miten sattuu, kuumotti. Hävetti. Meidän takia ukki oli ostanut liian kalliit karkkipussit. (78)

Hihkuin riemusta, kun ystävien vanhemmat lähettivät meille muikkuja ja ruisleipää. Mutta voi sitä häpeän määrää, joka paistoi äidin kasvoilla. (29)

Ensimmäisessä katkelmassa lapsi ymmärsi ukin käyttäneen sovittua enemmän rahaa hänen ja sisarustensa karkkipusseihin. Lapsella oli jo ymmärrys rahan arvosta ja siitä, ettei kotona ollut varaa moneenkaan asiaan. Tulkitsen lapsen häpeän tunteen liittyneen omaan tarvitsevuuteensa sekä vastuunkantoon siitä, mihin rahaa käytetään. Köyhyyden aiheuttaman häpeän on todettu mm. Hakovirran ja Rantalaihon (2012, 115) sekä Ridgen (2011, 82) tutkimuksien mukaan olevan juuri lapsille erityisen haitallinen ja raskas kokemus. Jälkimmäisessä katkelmassa kirjoittaja kertoo äitinsä kokemasta häpeästä saadessaan lapsen ystävien vanhemmilta lahjoituksena ruokaa. Tässä

kirjoituksessa tulkitsen äidin häpeän liittyneen siihen, että perheen vähävaraisuus ja siten erilaisuus oli selvinnyt toiselle perheelle. Toisaalta häpeää aiheutti mahdollisesti myös äidin kokema huonommuus vanhempana, kun ei voinut ostaa ruokaa perheelleen.

Osa kirjoittajista tarkasteli häpeää yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Köyhyyteen liitetyn häpeän nähtiin syrjäyttävän ihmisen yhteiskunnasta ja sukupolvelta toiselle siirtyvä opittu häpeä koettiin köyhyyttäkin suurempana ongelmana. Aineistossa nousi esiin myös kokemus vähävaraiselle perheelle tarkoitetun tuen vastaanottamisen häpeällisyydestä.

1970-luvulla sai koulussa anoa ”köyhienavustusta”. [...] Monikaan ei häpeän vuoksi hakenut avustusta. (2)

Sosiaaliavustusten ja tukien alikäytöstä ovat kirjoittaneet esimerkiksi Mooney, Knox ja Schacht (2016, 204–208). Alikäytön on todettu olevan suurempi ongelma kuin tukien hakeminen väärin perustein. Edellä kuvatussa tilanteessa häpeä leimaantumisesta esti sellaisia perheitä hakemasta avustusta, jotka siihen olisivat olleet oikeutettuja ja joilla olisi ollut tarve.

4.4 Elämää köyhyydestä huolimatta

Vaikka köyhyyskirjoituksissa kuvattiin enimmäkseen köyhyyden varjopuolia, pilkahteli teksteissä toisinaan myös kirkkaampia sävyjä, huumoria ja positiivisia huomioita. Monessa tekstissä muistutettiin, että elämä voi köyhyydestä huolimatta olla silti hyvää. Totuttuaan lapsuudesta asti köyhän usein hankalaan ja turvattomaan elämään ylisukupolvista köyhyyttä kokeneet erottivat ehkä helpommin pienetkin ilot ja osasivat katsoa myös asioiden valoisia puolia. Elämää köyhyydestä huolimatta -diskurssi haastaa muut aineistosta esiin nousseet diskurssit nostaten esiin elämäniloa, tyytyväisyyttä ja ylpeyttä itsestä. Se toimii vastadiskurssina muille tutkielmani diskursseille, jotka tuovat esiin lähinnä negatiivisia kokemuksia köyhyydestä.

Köyhyydestä huolimatta osa kirjoittajista kertoi oppineensa jo lapsuudenperheessään positiivisen asenteen elämään. Kotona oli arvostettu perheen yhdessäoloa, lähimmäisten huomioimista, läheisyyttä ja muita pehmeitä arvoja rahan ja statuksen sijaan. Vaikka raha helpotti elämää, onnellisuus löytyi elämän muilta osa-alueilta. Kirjoittajat kokivat elämän olleen turvallista ja hyvää, vaikka toimeentulo oli niukkaa. Vaikeammatkaan lapsuuden kokemukset eivät automaattisesti tarkoittaneet tulevaisuuden näkemistä toivottomana. Ne saattoivat motivoida työskentelemään sen eteen, että sukupolvelta toiselle siirtyvä huono-osaisuus katkeaisi. Traumaattisten kokemusten

siirtämisen sijaan omille lapsille haluttiin jakaa sitä rakkautta ja hellyyttä, josta itse oli lapsuudessa jääty paitsi.

Monessa tekstissä nostettiin erityisen tärkeään asemaan ihmissuhteet. Vaikka köyhyys saattoi toimia myös ystävistä erottavana tekijänä erilaisten elämäntapojen ja kulutusmahdollisuuksien takia, tuli läheissuhteiden merkitys kuitenkin esiin suuressa osassa tekstejä. Ihmissuhteiden arvostus opittiin usein omilta vanhemmilta.

Ystäviä oli paljon taloudellisesta tilanteestamme huolimatta. Perheemme nautti yhdessäolosta, ja ihmissuhteet olivat prioriteeteista korkeimmalla. Kaikki olivat tervetulleita meille, ja äidin tehdessä ruokaa sitä oli aina riittävästi jaettavaksi meillä leikkiville naapurilapsillekin. Minä kasvoin puutteen keskellä arvostamaan hyviä ihmissuhteita, tarvitsevan auttamista ja pienistä iloista nauttimista. (29)

Aineistosta käy myös ilmi, että köyhyys toimi ihmisiä yhdistävänä tekijänä. Samanlainen taloudellinen asema asetti ihmiset samalle viivalle ilman toiseuden tunnetta. Lähipiirissä koettu yhteisöllisyys rinnastettiin kehitysmaiden kulttuurien yhteisöllisyyteen, jossa koko kylä huolehtii jäsenistään.

Kuten monesti köyhissä maissa, minunkin lähipiiriini liittyy yhteisöllisyyttä. Kun kaikki ovat köyhiä, ihmisistä huolehditaan eri tavalla, ketään ei jätetä yksin. Ruokaa tehdään isompi määrä ja kutsutaan toiset syömään, kahvia lainataan ja avustuspaketteja jaetaan tasan niiden kanssa, jotka eniten sitä tarvitsevat. (1)

Yhteisöllisyys ja muista huolehtiminen näkyi esimerkiksi halussa tehdä lahjoituksia seurakunnalle, vaikka omakin rahatilanne oli heikko tai siinä, että roskiksesta löydettyä ruokaa jaettiin muille vähävaraisille. Omakohtainen, jo lapsuudessa syntynyt ymmärrys köyhyydestä saa auttamaan muita samassa tai heikommassa tilanteessa olevia, vaikka omatkin resurssit ovat pienet.

Myös avun vastaanottaminen oli käynyt monelle kirjoittajalle tutuksi jo lapsuudessa, jolloin perheet saivat tukea isovanhemmilta, sukulaisilta tai ystäviltä. Isovanhemmat saattoivat huolehtia lapsenlapsista silloin, kun vanhemmat eivät syystä tai toisesta siihen pystyneet. Sukulaisilta ja ystäviltä vastaanotettiin ruokaa ja vaatteita. Lapsuudessa opittu avun vastavuoroisuus oli luonnollista myös aikuisena.

Jos jollain ystävällä tai sukulaisella on rahat loppu, häntä autetaan heti ja lainataan rahaa omista vähistäkin varoista. Sillä tiedämme, että voimme luottaa siihen, että myös meitä autetaan aina tarvittaessa. (1)

Kun oli valmis auttamaan muita, saattoi myös itse vastaanottaa apua. Aihetta on tarkastellut myös Krok (2009, 173) lähiössä asuvia yksinhuoltajaäitejä koskevassa tutkimuksessaan. Hän havaitsi keskinäisen avun ja hoivan synnyttävän yhteisöllisyyttä naapuruston kesken. Näin saattoi luottaa siihen, ettei jää tiukassa paikassa yksin vaan huolenpito on molemminpuolista. (Mt.)

Kuten toiseuden ja häpeän diskurssissa kävi ilmi, monella vähävaraisella oli huonoja kokemuksia asioimisesta viranomaisten kanssa. Viranomaistaholta kohdatun nöyryytyksen takia osa kirjoittajista kertoi sinnittelevänsä mieluummin ilman yhteiskunnan tukia kuin hakeutuvansa esimerkiksi sosiaalitoimen palvelujen piiriin. Edellä olevista vastavuoroiseen apuun liittyvistä katkelmista voi päätellä, että luottamus läheisiin ja heiltä saatavaan apuun oli huomattavasti suurempi. Tämä havainto on linjassa Liikasen (2017) köyhien lapsiperheiden huoltajien luottamusta käsittelevän tutkimuksen kanssa. Tutkimuksen mukaan luottamus sosiaalityöhön ja yhteiskunnan instituutioihin oli heikkoa juuri epäasiallisten asiointikokemusten ja koetun epäoikeudenmukaisuuden vuoksi. Suurinta luottamusta sen sijaan koettiin luonnollisiin yhteisöihin, kuten sukulaisiin ja ystäviin. (Mt., 88.) Oman aineistoni valossa tulkitseen Liikasen tutkimustulosta siten, että on helpompaa luottaa apuun, joka tulee toiselta samaa hätää kokeneelta kuin kasvottomalta instituutiolta, jolle on kirjallisesti perusteltava avun tarve kerta toisensa jälkeen ja silti on mahdollista jäädä ilman.

Vahva keskinäinen yhteisvastuu muista vähävaraisista sekä avun saannin ja vastaanottamisen tasapaino näyttäytyi aineistossa kunnia-asiana, josta haluttiin pitää kiinni silloinkin, kun omat rahat olivat vähissä. Yhteisvastuullisuus nähtiin myös sellaisena hyveenä, jota paremmin toimeentulevien voi olla vaikea ymmärtää.

Tämä toisista huolehtiminen ja rahanlainaustapa on ihmetyttänyt joitakin kavereitani, jotka eivät ikinä ole joutuneet lainaamaan rahaa keneltäkään. (1)

Köyhä antaa vähästään, rikas ei paljostakaan. (39)

Katkelmista välittyy ylpeys omasta toiminnasta. Muiden auttaminen saa entistä korkeamman arvon, kun auttaja on itsekin heikossa asemassa. Oman toiminnan ansiokkuutta korostettiin vielä toteamalla, etteivät varakkaammat samalla tavoin huolehdi muista, vaikka heillä olisi siihen varaa. Ylisukupolvisen köyhyyden koettiin myös opettaneen empatiaa ja elämän arvostamista sekä tuoneen mukanaan sellaista syvempää maailman ja ihmisyyden ymmärtämistä, joka on mahdollista saavuttaa vain silloin, kun on itse kokenut elämässään kovia. Näin kirjoittajat tekivät eron itsensä ja parempiosaisten välille ja kokivat köyhyyden kokemuksen muokanneen nimenomaan hyviä ja arvostettavia puolia itsessään.

Päivittäisen selviytymisen diskurssia käsittelevässä luvussa kuvattiin tilanteita, joissa köyhä joutui tinkimään arvoistaan rahattomuuden takia. Osa kirjoittajista toi kuitenkin myös esiin, että he pystyivät köyhyydestä huolimatta tai jopa sen ansiosta elämään arvojensa mukaista elämää. Köyhyys saattoi näyttäytyä valintana ja arvokysymyksenä.

Köyhyys voi olla myös valinta ja elämäntapa. Mitä varten elän? Eläkö ansaitakseni mahdollisimman paljon rahaa ja turvatakseni hyvän toimeentulon, vai eläkö unelmiani varten? Jos oma unelma-ammattini on pienipalkkaista työtä, mieluummin valitsen sen kuin kärsin vuosikaudet vääränlaisessa työssä. Köyhyys voi olla siis myös arvokysymys. (1)

Pääsin korkeakouluun nuorena, mutta odotin silloin esikoistani, laitoin hänet etusijalle ja jätin koulupaikan. Aloitin käytännön harjoittelujakson, jota kesti vuodesta ja lapsesta toiseen. Aika, jonka vietin heidän kanssaan kotona, merkitsi minulle enemmän kuin lihava palkkapussi. (30)

Ensimmäisessä katkelmassa kirjoittaja asettaa ansiotyön mielekkyyden korkean palkkauksen edelle. Työssä viihtyminen ja työn palkitsevuus voivat olla taloudellista turvallisuutta merkityksellisempiä arvoja ja siten tavoiteltavampaa kuin vauraampi elämä. Jälkimmäisen katkelman kirjoittaja arvotti lasten kanssa kotona vietetyn ajan tärkeämmäksi kuin opiskelemisen ja sitä kautta saadun turvatun toimeentulon. Toteuttamalla arvojensa mukaisen ratkaisun hän koki elämänsä tarkoituksenmukaisemmaksi.

Pienituloisuuden ja rajallisten kulutusmahdollisuuksien koettiin myös sopivan ristiriidattomasti yhteen ympäristöarvojen kanssa. Turhan kuluttamisen vähentäminen ja kierrättäminen olivat osalle kirjoittajista tärkeitä arvoja ja niiden toteuttaminen oli köyhälle itsestään selvää. Säästäväinen elämäntapa näyttäytyi ekologiselta kannalta positiivisena ja tavoiteltavana asiana.

Köyhänä minulle on helppoa elää omien arvojeni mukaisesti. Varattomana olen kierrättänyt ja pitänyt omia ”älä osta mitään”-päiviä jo ennen kuin kierrättämisestä ja nuukailusta tuli muotia. Hiilijalanjälkeni on pieni ja olen siihen tyytyväinen. (2)

Katkelman kirjoittaja nostaa esiin ympäristötietoisuuden tämän päivän muoti-ilmiönä. Kuten yhteisöllisyys ja toisista huolehtiminenkin, myös ekologinen elämäntapa ja vähäinen kuluttaminen merkityksellistyivät hyveeksi, joista köyhä voi olla ylpeä. Aineistossa pohdittiin köyhän väestöosan tasapainottavan varakkaampien ylenmääräistä kuluttamista ja siten olevan tarpeellinen osa kamppailussa ympäristön suojelemiseksi ja luonnonvarojen säästämiseksi. Aihetta lähestyvät myös

Lotta Virrankari ja Anna-Maria Isola (2021, 295). He pitävät kulutuskritiikkiä ja ekologista elämäntapaa hyvänä esimerkkinä siitä, kuinka yhteiskunnallisessa keskustelussa voidaan nostaa esiin myös marginaaliin jääneiden ääniä. Virrankarin ja Isolan mukaan valtavirran arvostukset kulutusvalintojen suhteen lähenevät sellaista ekologista elämäntapaa, jota moni pienituloisen elää olosuhteiden pakosta. Tämän he näkevät mahdollisuutena köyhyyttä kokevien arvon ja aseman parantamiseksi yhteiskunnassa. (Mt.)

4.5 Köyhyys ja sairaus

Muutamaa harvaa poikkeusta lukuun ottamatta jokaisessa aineistoon kuuluvassa kirjoituksessa sivuttiin tavalla tai toisella sairautta. Tämä ei ole yllättävää, sillä huono-osaisimman väestönosan on todettu sairastavan parempituloisia enemmän (Karvonen ym. 2017, 1–3) ja siten sairaudella ja köyhyydellä on vahva yhteys toisiinsa. Aineistossa sairautta käsiteltiin usein köyhyyttä aiheuttavana tekijänä, joka rajoitti kouluttautumista tai työssäkäyntiä. Sairauden puhkeamisen syyksi saatettiin nähdä henkisesti kuormittava elämäntilanne, johon köyhyys kiinteästi liittyi. Enimmäkseen teksteissä käsiteltiin kirjoittajan omaa sairautta, mutta myös kirjoittajan vanhempien tai nykyisten perheenjäsenten sairauksia. Vaikka sairaus ei muodostunut analyysissäni erilliseksi diskurssiksi, käsittelen sitä tässä viimeisessä luvussa köyhyyteen elimellisesti liittyvänä ja köyhyyttä rakentavana ilmiönä.

Kun tulot eivät riitä kattamaan elinkustannuksia, köyhä joutuu tinkimään terveyden ylläpidosta ja myös sairauden hoidosta. Aihetta tutkineet Sakari Karvonen, Tuija Martelin, Laura Kestilä ja Liina Junna (2017, 1–3) ovat todenneet pienituloisten olevan sairaampia kuin ylempiin tuloluokkiin kuuluvien. Tästä huolimatta he käyttävät tutkimuksen mukaan huomattavasti suurituloisia vähemmän terveystalvueluja suhteutettuna hoidontarpeeseen. Lisäksi pienituloiset joutuvat tinkimään lääkärikäynneistä ja lääkkeistä (Karvonen ym. 2017, 8; Palosuo ym. 2006, 156). Nämä seikat nousivat esiin aineistostakin. Vaikka monella kirjoittajalla oli hoitoa ja lääkitystä vaativia sairauksia, he joutuivat kuitenkin toisinaan priorisoimaan laskujen maksun ja luottotietojen säilyttämisen sairauden hoidon ja terveyden säilyttämisen edelle. Silloin jätettiin väliin lääkärikäyntejä, pienennettiin sairauteen määrätyn lääkityksen annosta, jätettiin lääkkeet ottamatta tai jopa kokonaan ostamatta. Aineistosta nousi myös esiin, että esimerkiksi suun terveydestä tai silmälasien ostamisesta tingittiin. Hoitoa vaativia hampaita oli jouduttu poistamaan, koska niiden korjaaminen olisi tullut kalliimmaksi. Samoin silmälasien uusiminen näkökyvyn heikennyttyä oli jäänyt tekemättä, sillä uusiin

silmälaseihin ei ollut varaa. Vaivojen hoitamattomuus aiheutti kirjoittajille haittaa ja heikensi elämänlaatua, mutta rahattomuuden takia heillä ei ollut mahdollisuutta huolehtia terveydestään ja hyvinvoinnistaan.

Rahattomuus johti myös suuriin riskinottoihin terveyden kustannuksella. Aineistosta nousi esiin tapaus, jossa vastaaja kertoi saaneensa sydäninfarktin ja joutuneensa sairaalaan pallolaajennukseen kahta viikkoa ennen kuin työsopimuksen uudessa työpaikassa piti alkaa. Kirjoittaja kieltäytyi kahta viikkoa pidemmästä sairauslomasta, sillä pelkäsi menettävänsä työpaikan ennen kuin oli ehtinyt edes aloittaa. Hän lähti sairaalasta omalla vastuullaan, sillä koki, ettei hänellä ollut muuta vaihtoehtoa.

Sain kuulla läheisiltäni jauhamista siitä, etten muka ota tosissani sairauttani. Otan täysin tosissani... Minulla ei ole varaa vaan olla sairas ja työelämän raakuus on niin pelottavaa ettei ole varaa sairastaa. (44)

Kirjoittaja riskeerasi oman terveytensä työpaikan takia. Tekstin ilmaus ”ei ole varaa olla sairas” on paradoksi. Sairastaminen itsessään ei maksa mitään. Sairauden hoitamisesta sen sijaan seuraa kuluja ja tulonmenetyksiä, joihin köyhällä ei ole varaa. Ilmauksella voi viitata myös siihen, ettei työpaikalla välttämättä katsota hyvällä pitkiä sairauslomia. Vaikka sairausloma itsessään ei johtaisikaan irtisanomiseen, voi sillä olla muita ikäviä seurauksia esimerkiksi työsuhteen kestoon tai määräaikaisten työsuhteen jatkumiseen. Kirjoittajalla oli ennestään huonoja kokemuksia työelämästä ja hän koki liian suurena riskinä työpaikan menettämisen.

Mielenterveyden sairaudet nousivat esiin lähes jokaisessa sairautta käsitelleessä tekstissä. Osa kirjoittajista arveli lapsuus- ja nuoruusiässä puhjenneiden sairauksiensa laukaisevana tekijänä toimineen raskaiden ja traumaattisten lapsuuskokemusten, joihin liittyi myös köyhyys ja sen aiheuttama stressi perheessä. Tätä havaintoa tukevat myös tutkimustulokset, jotka osoittavat vanhempien pitkäaikaisten toimeentulo-ongelmien olevan yhteydessä lasten kohonneeseen riskiin sairastua mielenterveysongelmiin (Paananen & Gissler 2014, 213). Lapsen psyykinen oireilu saattoi perheessä jäädä huomiotta tai ainakin hoitamatta muiden ongelmien takia. Sairauden paheneminen ja hoitoon hakeutuminen tapahtuivat usein nuoruusiässä opiskelun ja lapsuudenkodista irtautumisen ollessa ajankohtaista. Vakava mielenterveyden häiriö saattoi vaikeuttaa opiskelua ja jopa keskeyttää sen.

Lukion loppupuolella aloin olla jo niin vakavasti masentunut, että se vaikutti parisuhteeseeni ja koulunkäyntiini. En koskaan valmistunut lukiosta. (19)

Osa kirjoittajista nosti esiin vanhempiensa mielenterveysongelmat. Ne vaikuttivat lapsuudenperheen toimeentuloon esimerkiksi vanhempien kyvyttömyytenä käydä töissä sekä kodin henkiseen ilmapiiriin. Vanhemmilla ei aina ollut voimavaroja tai osaamista vanhemmuuteen, lasten kasvattamiseen tai heistä huolehtimiseen.

Köyhyys ja epätoivo veivät kyvyn toimia järkevästi ja vanhemmat olivat ahdistuneita, aggressiivisia ja epäjohtonmukaisia kasvatuksessaan ja se toi mukanaan mielenterveysongelmia. (52)

Salmi, Närvi ja Lammi-Taskula (2016, 37) sekä Eskelinen ja Sironen (2017, 31) toteavat toimeentulo-ongelmien kuormittavan vanhempia ja altistavan ahdistukselle ja masennukselle. Huoli perheen elatuksesta sekä mielenterveysongelmat voivat johtaa vanhempien keskinäisiin ristiriitoihin sekä lasta vahingoittaviin kasvatuskäytäntöihin. Myös Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kohorttitutkimuksessa on havaittu vanhempien mielenterveysongelmien vaikuttavan heikentävästi lasten hyvinvointiin sekä lapsuudessa että myöhemmällä iällä (Paananen & Gissler 2014, 212).

Kun sairaus estää työllistymisen tai vie työkyvyn, sen merkitys köyhyyttä aiheuttavana tekijänä on suuri. Kirjoituskilpailuun vastanneista moni kertoi olevansa fyysisten tai psyykkisten sairauksien takia työkyvyttömiä. Osalla työkyvyttömyys oli alkanut jo ennen työelämään siirtymistä. Osalla taas sairaus katkaisi jo alkaneen työuran.

Aikuisuuteen tultaessa vähäosaisille monesti tyypilliset mielenterveysongelmat veivät jo parikymppisenä työkykyni moneksi vuodeksi. (31)

En pysty enää toimimaan entisissä ammateissani töiden epäsäännöllisyyden, kuormittavuuden ja vuoroluontoisuuden vuoksi. Sairauteni hallinta vaatii tiukan päiväjärjestyksen noudattamista ja säännöllistä unirytmää. (19)

Vastaajien joukossa oli myös työkyvyttömyyseläkkeelle joutuneita. Heistä osa oli eläköitynyt jo nuorena paljon ennen vanhuuseläkeikää. Ossi Rahkonen, Mikko Laaksonen, Tea Lallukka ja Eero Lahelma (2011, 361) toteavat työkyvyttömyyseläkkeelle joutumisen olevan todennäköisempää alemmille kuin ylemmille sosiaaliluokille. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen merkitsee myös usein tulotason huomattavaa laskua. Kuten aineistosta kävi ilmi, monelle sairauden aiheuttama työkyvyttömyys tai työkyvyttömyyseläkkeelle jääminen olivat toimeentuloa vakavasti horjuttavia tekijöitä.

Sairastuneen taloutta heikensi myös se, ettei työkykyä alentanutta sairautta joko tutkittu, tunnistettu tai huomioitu taloudellista tukea haettaessa. Kirjoittajat kuvasivat kokemuksiaan siitä, kuinka lääkäri

on läheteestä huolimatta kieltäytynyt tutkimasta heitä ja selvittämään heidän työkykyään. Ilman diagnoosia heitä oli saatettu pitää työtä vieroksuvina ja laiskoina, kunnes lopulta tutkimuksissa oli paljastunut sairaus tai häiriö, joka vaikeutti tai esti työskentelyn. Aineistossa oli myös esimerkkejä siitä, kuinka sairautta oli kyllä tutkittu, mutta ei tunnistettu ja diagnoosin saamisessa oli kestänyt kohtuuttoman kauan. Toisinaan taas kirjoittajan oma lääkäri oli tutkinut ja todennut sairauden sekä sen aiheuttaman työkyvyttömyyden, mutta Kansaneläkelaitos oli silti evännyt kuntoutustuen. Tällaisissa tapauksissa tilanne on pitkittyessään voinut ajaa ihmisen taloudelliseen ahdinkoon ja tilanteeseen, josta ei tunnu olevan ulospääsyä. Varhaisemmalla puuttumisella olisi voitu muuttaa elämän suuntaa ratkaisevasti.

Olen näin myöhemmällä iällä miettinyt, että jos asioihini olisi puututtu riittävän nuorena, jo lapsena, tai ensimmäisellä, toisella, kolmannella tai edes kymmenennellä kerralla kun hain apua, tilanteeni ei taatusti olisi päässyt näin pahaksi. Nyt, 40-vuotiaana, tuntuu mahdottomalta päästä ulos tilanteesta, jonka olen aiheuttanut itselleni todella nuorena ja sairaana. (19)

Hyvinvointivaltion lupauksia ja niiden pettämistä käsittelevässä tutkimuksessaan Metteri (2012) kuvaa kohtuuttomina sellaisia tilanteita, joissa ihminen ei saa hyvinvointivaltiolta tarvitsemaansa apua ja tukea. Hänen mukaansa kohtuuttomaan tilanteeseen joutunut kokee tulleen sosiaalisesti hylätyksi ja menettää luottamuksensa yhteiskuntaan, mikä heikentää hänen toimintakykyään. Aineistoni kirjoittajat ovat kokeneet hyvinvointivaltion lupauksen pettäneen jo lapsuudessaan, kun yhteiskunta ei ole suojellut heitä köyhyydeltä. Kun köyhyyteen yhdistyy opiskelu- ja työskentelymahdollisuuksia heikentävä sairaus, jota ei tutkita, tunnisteta tai huomioida, voidaan tilannetta hyvällä syyllä kutsua kohtuuttomaksi.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkielman tavoitteena oli tarkastella ylisukupolvisesti köyhien köyhyyskokemuksia. Tutkimuskysymykseni oli millaisia merkityksiä ylisukupolvistunutta köyhyyttä kokeneet antavat köyhyydelle omassa elämässään. Lähestymistapani pohjautui sosiaalikonstruktivistiseen käsitykseen tiedon rakentumisesta sosiaalisessa kanssakäymisessä ympäröivän maailman kanssa (Berger & Luckmann 1994; Gergen 2009; Burr 2000, 2003). Analysoin siis aineistoani vahvasti siitä näkökulmasta, miten ympäröivät suhteet ja tapahtumat rakensivat köyhyyttä. Tutkielmani antaa syytä tulkita, että köyhyys merkityksellistyy sitä kokeneille useilla eri tavoin ja merkitykset myös vaihtelevat yksilöltä toiselle. Vaikka köyhyyttä kokeneet antoivat kokemuksilleen paljon samankaltaisia merkityksiä, löytyi myös eroja sen suhteen, miten kokemuksiin suhtauduttiin ja millaisia vaikutuksia kokemuksilla oli suhtautumisessa elämään ja valintoihin.

Tutkimuksen aineisto koostui teksteistä, joilla kirjoittajat olivat osallistuneet vuonna 2019 järjestettyyn Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailuun. Aineisto oli kerätty tutkijaryhmän toimesta väitöskirjatutkimusta varten. Valmiin aineiston käyttäminen oli tutkimuksen tekoa helpottava ja nopeuttava ratkaisu. Aineisto oli myös riittävän laaja, tarkasteli nimenomaan köyhyyden kokemusta ja siitä oli tutkijoiden toimesta jo valmiiksi poistettu tunnistetiedot sekä häivytetty tunnistettavuuteen vaikuttavia tekijöitä. Kyseinen aineisto ei kuitenkaan suoraan keskittynyt ylisukupolviseen köyhyyteen ja paikoitellen aiheen käsittely teksteissä olikin ohutta. Mikäli olisin halunnut keskittyä tutkielmassani vain köyhyyden ylisukupolvisuuteen, eivät aineiston sisältämät kuvaukset olisi olleet riittäviä. Ylisukupolvisuuden ollessa kuitenkin lähinnä tutkielmani rajaava tekijä ja päätarkoitukseni tutkia köyhyyden merkityksellistymistä arjessa, aineisto osoittautui tarkoituksenmukaiseksi.

Tutkielmani metodologinen lähtöasetelma oli haastava. Tutkielmassani yhdistyvät sosiaalikonstruktivistinen käsitys tiedon ja todellisuuden rakentumisesta sosiaalisessa ja kielellisessä vuorovaikutuksessa (Berger & Luckmann 2003, 29–57) sekä kokemuksen tutkimus, joka fenomenologiseen tieteenfilosofiaan perustuvana tutkimusalana korostaa yksilön kokemusta ja näkee mahdolliseksi sen tarkastelun myös ilman kieltä ja sosiaalisesti jaettuina merkityksiä (Perttula 2005, 116–119). Koska tutkielmassani paneuduin nimenomaan kielellisesti tuotettuihin, kirjoitettuihin teksteihin ja niiden kautta välittyviin merkityksiin, sitouduin valtaosin sosiaalikonstruktivistiseen käsitykseen kielen merkityksestä todellisuuden rakentumisessa. Samoin ylisukupolvisuuden teema nosti vahvasti esiin sen, kuinka köyhyys rakentuu sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa syntyneissä merkityksissä. Kokemuksen tutkimusta olen kuitenkin hyödyntänyt tutkielmassani

soveltuviinsa osin, kuten esimerkiksi Timo Laineen (2007, 29) ajatuksia kokemusten syntyemisestä merkityksistä ja niiden muodostumisesta ihmisen kasvuympäristössä. Näen lapsuuden köyhyyskokemusten olevan ratkaisevassa asemassa siinä, millaisia merkityksiä ihminen antaa köyhyydelle aikuisuudessa ja millaisia vaikutuksia köyhyydellä on ollut hänen elämäänsä ja valintoihinsa.

Aineistoni analyysimenetelmänä käytin diskurssianalyysiä. Diskurssit tuottavat ilmiöstä tai tapahtumasta versioita ja rakentavat siten käsitystämme maailmasta (Burr 2000, 48–49). Yhteiskunnassamme käydään jatkuvasti useita erilaisia keskusteluja köyhyydestä ja ne kaikki tuottavat köyhyyden eri tavoin riippuen siitä, ketkä keskustelua käyvät ja missä kontekstissa. Aineistossani diskursseja tuottivat kirjoituskilpailuun osallistuneet ylisukupolvistunutta köyhyyttä elävät ihmiset. Diskurssit olisivat varmasti poikenneet tutkielmani tuloksista, jos vastaajina olisivat olleet esimerkiksi yritysjohtajat, netin keskustelupalstan lukijat tai asunnottomat. Diskurssianalyysi valikoitui tutkielmani analyysimenetelmäksi juuri siksi, että se huomioi kiinnostavalla tavalla tekstin tuottamisen tilanteen ja ympäristön sekä ne tavat, joilla asiat ilmaistaan. Aineistoni olikin analysoijalleen rikas erilaisista merkityksistä, jotka kätkeytyivät kirjoitettuun tekstiin ja kielellisiin ilmaisuihin. Kuten Marjo Siltaoja ja Virpi Sorsa (2020, luku ”Diskurssianalyysi metodologisena lähestymistapana”) toteavat, on pelkän diskurssien tunnistamisen lisäksi kiinnitettävä huomio myös niiden rakentamaan ja ylläpitämään todellisuuteen.

Aineistostani nousi esiin neljä diskurssia, joissa köyhyys rakentui ylisukupolvisuuden kokemuksen, päivittäisen selviytymisen, toiseuden ja häpeän tunteiden sekä hieman yllättäen myös elämänilon, tyytyväisyyden ja ylpeyden kautta. Vahvan taustavärin köyhyysilmiölle antoi lisäksi koko aineiston läpäisevä sairauden ja köyhyyden yhteen kietoutuminen. Koska diskurssianalyysi on viitekehyksenä väljä ja sallii monenlaisia erilaisia lähestymistapoja (Jokinen ym. 2016, 25–26), käsittelin tutkielmassani löytämiäni diskurssien ohella itsenäisenä kokonaisuutena myös sairautta osana köyhyyden kokemusta. Sairauden läsnäolo sekä paikantamani neljä diskurssia rakentavat yhdenlaisen köyhyyden todellisuuden. Se ei ole yleistettävissä koskemaan kaikkia ylisukupolvistunutta köyhyyttä kokeneiden kokemusmaailmoja, mutta se on eräs versio köyhyydestä. Poliittisesta tahtotilasta riippuu, kuinka merkittävinä subjektiivisia köyhyyskokemuksia yhteiskunnassamme pidetään ja kuinka paljon painoarvoa ne saavat tutkimuksessa tai päätöksenteossa.

Elämänmittainen kumppani -diskurssi koostui kirjoittajien tavoista kuvailla sitä, kuinka edellisiltä sukupolvilta siirtynyt köyhyys oli rakentanut heidän elämäänsä lapsuudesta nykyhetkeen ja kuinka se mahdollisesti tulisi vaikuttamaan myös tulevien sukupolvien elämään. Aineistossa näkyi lapsuuden olosuhteiden vaikutus hyvinvointivajeiden ja syrjäytymisen taustalla, mikä useissa

tutkimuksissakin on havaittu (mm. Paananen & Gissler 2014, 208). Arvot ja asenteet esimerkiksi koulutusta ja työntekoa kohtaan omaksutaan usein lapsuuden kodissa (Kallio ym. 2020, 183–185) ja monelle kirjoittajallekin niiden vaikutus myöhempään elämään merkityksellistyi vasta aikuisuudessa heidän havaitessaan toistavansa vanhempiensa käyttäytymismalleja. Aineistossa oli tunnistettavissa kahdenlaista suhtautumista työntekoon. Osa kirjoittajista oli oppinut vanhemmiltaan korkean työmoraalin ja työteliään asenteen, joka saattoi johtaa jopa työuupumukseen. Osa taas oli elänyt ympäristössä, jossa työssä käyviä aikuisia ei ollut ja näin ollen työn teon malli ja työelämätaidot olivat jääneet hatariksi. Kallio, Hautala ja Erola (2020, 183) käyttävät ulkopuolisuuden kulttuurin käsitettä kuvaamaan tilaa, jossa nuoren käsitykset ja odotukset työelämää kohtaan muovautuvat kotona saadun esimerkin mukaan pessimistisiksi. Tämä voi johtaa siihen, ettei nuori koe mielekkääksi kouluttautua tai hakeutua työmarkkinoille (mt.). Samoin osa vastaajista konstruoi jälkikäteen omaa suhdettaan opiskeluun ja työntekoon.

Elämänmittainen kumppani -diskurssissa lapsuuden perheessä koettu köyhyys merkityksellistyi usein vaikeina tunteina. Vanhempien kokemana rahattomuuden synnyttämä stressi ja ahdistus näkyi usein perheen ilmapiirissä ja välittyi sitä kautta myös lapsille. Köyhyyteen liittyi arvottomuuden tunteita ja pettymyksiä, joiden kirjoittajat kokivat vaikuttaneen itseluottamukseensa ja heikentäneen uskoa omaan selviytymiseen ja pärjäämiseen tulevaisuudessa. Koivusilta (2020, 156) toteaa, että heikolla itsetunnolla varustettu ihminen saattaa luopua oman tulevaisuutensa suunnittelemisesta. Myös aineistosta välittyi näköalattomuutta ja kokemusta siitä, että tulevaisuuden suunnitteleminen tai siitä haaveileminen on turhaa. Pitkään jatkunut köyhyys, jolle ei näy loppua aiheutti monelle myös toivottomuuden tunteita. Kun lähtökohdat ovat muita heikommat, voi olla vaikea edes nähdä tulevaisuudessa tavoittelemisen arvoisia asioita, saati että niiden eteen jaksaisi ponnistella.

Saari (2015, 105) puhuu kasautuneesta huono-osaisuudesta, jossa kielteiset tapahtumat, kuten kouluttamattomuus, toimeentulo-ongelmat ja mielenterveyden haasteet kumuloituvat tietyille väestöryhmälle. Tämä niin kutsuttu ”Matteus-efekti” läpäisi koko aineiston. Jo lapsuudessa huono-osaisuuden taustalla vaikuttivat useat yhtäaikaiset syyt, jotka siirtyivät helposti myös seuraavalle sukupolvelle. Köyhyyden ja huono-osaisuuden ollessa erottamaton osa elämää lapsuudesta lähtien, niiden koettiin sulautuvan lopulta osaksi identiteettiä. Köyhyys ja ”vähävaraisesti ajatteleva” olivat pysyvä olotila ja elämän perusta, joka ei irrottanut otettaan ihmisestä edes silloin, kun hänen taloudellinen tilanteensa parani.

Luvussa 2.1 käsittelin taloudellisia määritelmiä sille, kenet yhteiskuntamme katsoo köyhäksi. Vaikka määritelmät ja siten myös köyhien lukumäärä tai euromääräinen tulotaso vaihtelevat, on määritelmille yhteistä se, että länsimaisessa yhteiskunnassa niillä kuvataan heikoimmin toimeen tulevaa

vähemmistöä kansasta. Yhteiskuntamme on rakentunut heitä varten, joilla on keskimääräiset tai hyvät mahdollisuudet kuluttaa rahaa hankintoihin ja palveluihin. Kulloinkin määritellyn köyhyysrajan alapuolella elävän elämä poikkeaa siten aina keskiluokan tai varakkaan kansanosan elämästä. Köyhän on sopeutettava elämänsä ja tarpeensa tulotasonsa mukaan, vaikka se tarkoittaakin normaaliksi katsotusta kuluttamisesta tinkimistä. Silloin puhutaan pienillä tuloilla selviytymisestä, pärjäämisestä ja sinnittelystä. Päivittäisen selviytymisen diskurssissa kuvattiin hyvin konkreettisella tavalla köyhän arkista elämää ja niitä valintoja, joita hän joutuu kuluttamisessaan tekemään.

Keskeisin aihepiiri päivittäisen selviytymisen diskurssissa oli säästäväisyys, jonka Krok (2009, 132) ymmärtää yksittäisten toimenpiteiden sijaan suhteena köyhyyteen. Monessa kirjoituksessa säästäväisyys näyttäytyikin kokonaisvaltaisena, jokaiselle elämän osa-alueelle ulottuvana toimimisen tapana, joka oli usein tuttua jo lapsuudesta. Tavat säästää kysyivät usein kekseliäisyyttä ja luovuutta, ja säästeliäisyys saattoi merkityksellistyä jopa ylpeyden aiheeksi. Jonkin tavaran tai hyödykkeen tekeminen itse tai löytäminen ilmaiseksi tuotti iloa ja tyytyväisyyttä. Toisaalta teksteissä näkyi vahvana myös valintojen tekemisen ja luopumisen pakko. Vähistäkin menoista oli karsittava pois kaikki, mikä ei ollut hengissä pysymisen kannalta aivan välttämätöntä. Kun kaikki ylimääräinen oli jätetty pois, jäljelle jäävistä välttämättömyyksistä pyrittiin selviämään mahdollisimman pienillä kuluilla. Tällöin yleisimmäksi säästämisen kohteeksi muodostui ruoka. Tarveteoreettisesta näkökulmasta päivittäinen riittävä ja proteiinipitoinen ruoka on välttämättömyys perustarpeiden, kuten fyysisen terveyden täyttämiseksi (Saari 2015, 73–74). Myös AROPE-indikaattori katsoo riittämättömän ravitsemuksen vakavaksi materiaaliseksi puutteeksi (Ilmakunnas & Moisio 2014, 308–309). Vaikka ravinnosta ei voi kokonaan luopua, se oli äärimmilleen kiristetyssä budjetissa monelle kuitenkin lähes ainoa asia, josta enää voi säästää. Ruokamenojen viedessä suhteellisesti laskettuna muita talouksia suuremman osan koko talouden tuloista (Raijas 2017), on ostetun ruoan hinnalla suuri merkitys päivittäisen selviytymisen kannalta.

Toiseuden ja häpeän diskurssissa köyhyyttä kokeneet peilasivat itseään suhteessa muihin ihmisiin. Verrattuna paremmin toimeen tuleviin, kirjoittajat kokivat erilaisuutta ja ulkopuolisuutta. Erityisesti esiin nousivat hetket lapsuudesta, jolloin oman perheen erilaisuus oli selvinnyt kirjoittajalle itselleen. Perheen vähävaraisuus sattui usein kipeimmin lapsiin ja nuoriin, joille kuluttaminen on tärkeä osa vertaissuhteita ja muita heikommalla kulutusmahdollisuudet voivat johtaa jopa ryhmästä ulossulkemiseen (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 18–21). Köyhyys ja sen mukanaan tuoma erilaisuus heijastui myös aikuisiän ihmissuhteisiin. Rahattomuus koettiin usein esteeksi viettää aikaa ystävien kanssa tai osallistua yhteiseen tekemiseen. Oman taloudellisen tilanteen vertailu muiden elämään aiheutti myös kateuden ja huonommuuden tunnetta. Ystävyysuhteiden määrittäminen rahan kautta

voi saada köyhän pohtimaan yhdessä vietetyn ajan sijaan vain sitä, mikä kaikki yhteisestä tekemisestä rajautuu pois taloudellisista syistä (Virrankari & Isola 2021, 288). Osa aineiston kirjoittajista olikin pidättäytynyt ystävien tapaamisesta tai heidän elämänsä seuraamisesta sosiaalisessa mediassa välttyäkseen vertailemasta omia kuluttamisen mahdollisuuksiaan ystävien elämäntapaan.

Toiseuden tunnetta aiheutti myös tapa, jolla muu yhteiskunta kohtasi köyhän. Julkisen keskustelun koettiin tuottavan köyhät tukia hyväksikäyttävinä ja laiskoina yhteiskunnan eläteinä. Kirjoittajat kokivat muiden ihmisten kyseenalaistavan heidän itsemääräämisoikeutensa ja täysivaltaisuutensa, kun esimerkiksi sosiaalisessa mediassa keskusteltiin sosiaalietuuksilla elävän oikeudesta omistaa lemmikki, nettiliittymä tai muuten päättää rahankäytöstään. Asiatonta, nolaavaa tai nöyryyttävää kohtelua moni oli kokenut myös sellaisten auttavien tahojen ja viranomaisten suunnalta, joiden olisi tullut tukea vähävaraisuuden kanssa kamppailevaa. Tällaisia tahoja olivat esimerkiksi opettajat, sosiaalityöntekijät, leipäjonon vapaaehtoiset tai terveydenhuollon työntekijät. Haavoittuvassa tilanteessa olevan ihmisen voidaan ajatella olevan erityisen herkkä mitätöivälle ja alentavalle kohtelulle. Liikanen (2017, 89) nostaa esiin tuen ja kontrollin tasapainon sosiaalityössä. Luottamuksellisen suhteen saavuttamiseksi työntekijältä edellytetään asiakkaan arvostavaa ja välittävää kohtaamista (mt.). Epäasiallinen kohtelu johtaa pahimmassa tapauksessa luottamuksen menettämisen ohella haluttomuuteen hakea itselle kuuluvaa apua tai etuisuutta, jolloin köyhän mahdollisuudet selviytyä arjessaan heikkenevät entisestään (vrt. Mooney ym. 2016, 204–208).

Elämää köyhyydestä huolimatta -diskurssi toi köyhyydestä esiin kenties vähemmän tunnetun puolen. Köyhän elämän ei tarvinnutkaan olla haasteiden ja ongelmien päättymätön ketju, vaan siihen saattoi kuulua myös iloa, lämpöä ja turvallisuuden tunnetta. Yhteistä niille kirjoituksille, joissa käsiteltiin elämän onnellisuutta köyhyydestä huolimatta, näytti olevan lapsuuden kodista saatu malli positiivisesta suhtautumisesta elämään sekä elämän arvon sitoutumisesta muuhun kuin rahaan. Köyhyyden ohella siis myös myönteinen suhtautuminen elämään voi ylisukupolvistua.

Ihmissuhteiden arvostaminen, muiden ihmisten auttaminen sekä omien arvojen mukainen elämä nousivat tärkeysjärjestyksessä taloudellisen toimeentulon edelle. Tärkeistä ja läheisistä ihmissuhteista saatiin voimaa, jolla jaksaa arjessa. Ihmissuhteet toivat myös turvaa, sillä läheisiltä saattoi odottaa apua tarvittaessa. Omia läheisiä sekä muita heikossa asemassa olevia oltiin myös itse valmiita auttamaan. Keskinäinen auttaminen merkityksellistyi samassa elämäntilanteessa olevien omaksi erityiseksi toimintatavaksi ja yhteisöllisyyttä ylläpitäväksi tekijäksi, josta oltiin ylpeitä. Omien arvojen mukainen elämä koettiin tärkeäksi, vaikka usein siitä jouduttiinkin tinkimään esimerkiksi silloin, kun pyrkimys eettiseen ja vastuulliseen kuluttamiseen tarkoitti tuotteen tai palvelun korkeampaa hintaa. Kuitenkin moni kirjoittaja koki juuri köyhänä voivansa toteuttaa omia

arvoaan. Ympäristötietoinen elämä ja kuluttamisen vähentäminen sopivat yhteen pienituloisuuden kanssa. Hyväpalkkaisen työn sijaan tavoiteltavampana saattoi näyttäytyä itselleen mielekkäämmän, mutta matalapalkkaisemman työn vastaanottamisen tai ajan antamisen perheelle silloin, kun lapset olivat pieniä. Tärkeänä arvona pidettiin myös rakkauden, läheisyyden ja arvostuksen välittämistä omille lapsille erityisesti silloin, jos ne olivat puuttuneet omasta lapsuudesta. Näin pyrittiin katkaisemaan henkisen ja fyysisen väkivallan ja pahoinvoinnin ylisukupolvinen ketju.

Elämää köyhyydestä huolimatta -diskurssin sisällöt ovat esimerkki sellaisista tutkimustuloksista, joita ei saavuteta määrällisillä mittareilla ja tilastoilla. Vain tutkimalla ihmisten subjektiivisia kokemuksia voidaan tavoittaa tämän kaltainen köyhyyden monimuotoisuus. Köyhyys merkityksellistyy sitä kokeneille eri tavoin ja saa aikaan erilaisia vaikutuksia heidän arkitodellisuudessaan. (vrt. Eskelinen & Sironen 2017, 10.) Kaikki vaikutukset eivät ole negatiivisia ja osa ihmisistä kykenee myös kääntämään vaikeudet vahvuuksiksi. Tarkastelemalla niitä voimavaroja, joiden avulla ihmiset selviytyvät päivittäisestä arjestaan, voidaan löytää ratkaisuja suurempaa joukkoa koskeviin köyhyyden haasteisiin. Tästä esimerkkinä toimii Virrankarin ja Isolan (2021,295) ehdotus pienituloisten keskuudessa yleisen niukasti kuluttavan ja sen myötä ekologisen elämäntavan nostamisesta valokeilaan köyhien arvostuksen nostamiseksi yleisessä keskustelussa.

Useissa tutkimuksissa on tunnistettu köyhyyden ja sairauden yhteys toisiinsa (mm. Karvonen ym. 2017; Palosuo ym. 2006). Pienituloisten on todettu sairastavan suurituloisia enemmän, mutta käyttävän hoidontarpeeseensa nähden heitä vähemmän terveyspalveluja (Karvonen ym. 2017, 1–3, 8; Palosuo ym. 2006, 156). Päivittäisen selviytymisen edellyttäessä kaikkien elämisen kulujen karsimista, pienituloiset joutuvat myös tinkimään terveyden ylläpidosta ja sairauden hoidosta, kuten lääkärikäynneistä ja lääkkeistä (Karvonen ym. 2017, 8). Sairauden hoitokuluista säästäminen oli tuttua myös aineiston kirjoittajille. Lisäksi monen kohdalla sairaus heikensi toimeentuloa estämällä tai rajoittamalla kouluttautumista tai työntekoa. Erityisesti esiin nousivat mielenterveyden sairaudet. Omien vanhempien mielenterveyden ongelmilla koettiin olevan yhteys lapsuudenperheen vähävaraisuuteen ja huono-osaisuuteen. Osalla kirjoittajista taas oma psyykkinen sairaus heikensi tulevaisuuden mahdollisuuksia ja vaikutti osaltaan tulojen jäämiseen alle köyhyysrajan. Mielenterveyden sairauksien on useissa tutkimuksissa todettu olevan yhteydestä köyhyyteen ja heikentyneeseen hyvinvointiin (mm. Salmi ym. 2016, 37; Eskelinen & Sironen 2017, 31; Paananen & Gissler 2014, 212).

Erityisen huolestuttava piirre vähävaraisten sairastamisessa oli se useissa kirjoituksissa esiin noussut seikka, ettei heidän työ- ja toimintakykyään heikentäneitä sairauksia joko tutkittu, tunnistettu tai otettu huomioon taloudellisen tuen hakemuksissa. Aineistosta kävi ilmi, ettei vuosia jatkuneita oireita

aina suostuttu tutkimaan tai sairautta ei selvistäkään oireista huolimatta tunnistettu, jolloin diagnoosin saaminen viivästy. Toimeentulon vajeen kompensoimiseksi haettu taloudellinen tuki saatettiin myös evätä siitä huolimatta, että sairaus oli diagnosoitu ja lääkäri puolsi tuen myöntämistä. Asioiden hoitamisen pitkittyessä sairaus ja taloudellinen ahdinko olivat usein jo vieneet sekä voimat että luottamuksen ja tilanne muodostunut kestävämmäksi. Tuen ja avun saamisen viivästyminen tai evääminen kokonaan synnyttää kokemuksen kohtuuttomasta tilanteesta, kasvattaa epäluottamusta viranomaistahoja ja yhteiskunnan instituutioita kohtaan sekä heikentää yksilön toimintakykyä (Liikanen 2017, 88; Metteri 2012).

Vaikka aineistostani puuttuivat kaikkein heikoimmassa asemassa olevien, kuten asunnottomien, laitoksissa asuvien ja syvässä päihdekierteessä elävien kokemukset, oli kirjoituksissa silti havaittavissa syvää huono-osaisuutta ja yhteiskunnan marginaaliin ajautumista. Kokemuksissa köyhyys merkityksellistyi heikoksi ravitsemukseksi, sairauksien hoidosta tinkimiseksi ja koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle jäämiseksi. Jatkuva heikoilla resursseilla sinnittely kulutti voimavaroja ja heijastui sekä fyysiseen että psyykkiseen hyvinvointiin. Toiseuden, ulkopuolisuuden ja kuulumattomuuden kokemukset seurasivat niin läheissuhteissa, yhteiskunnallisessa keskustelussa kuin kohtaamisessa viranomaisten ja auttajatahojenkin kanssa.

Köyhyyden ja huono-osaisuuden ylisukupolvistuminen näkyi aineistossa selvästi. Toisaalta aineistosta näkyi myös positiivisen asenteen, pehmeiden arvojen ja ihmissuhteiden arvostamisen siirtyminen sukupolvelta toiselle. Köyhyyden kohtaaminen aikuisuudessa saattoi olla helpompaa niille kirjoittajille, jotka olivat kokeneet jo lapsuuden kodissaan, että elämä voi olla hyvää ja turvallista köyhyydestä huolimatta. Vaikka usea kirjoittaja koki varattomuutensa takia huonommuutta suhteessa paremmin toimeen tuleviin, osa nosti myös esiin oman muita ihmisiä sekä ympäristöä kunnioittavan elämäntapansa arvostettavana ja tavoiteltavana. Ilmastokriisin ja luontokadon aikakautena koko yhteiskunnalla olisi opittavaa elämäntavasta, joka perustuu mahdollisimman vähään kuluttamiseen ja kierrättämiseen.

Vaikka tutkielmassani on kyse rajatun joukon subjektiivisista kokemuksista, on se merkityksellinen myös laajemmin sosiaalityön käytännölle. Omakohtaisten köyhyyskokemusten tutkimuksella on mahdollista tavoittaa todellisuus, jossa köyhyyttä kokevat elävät ja tarkastella vaikutuksia, joita köyhyydellä on heidän arkielämäänsä ja valintoihinsa. Lisäämällä ymmärrystä köyhyyden arkipäiväisestä kokemuksesta voidaan lisäksi löytää keinoja köyhyyden torjumiseksi (Eskelinen & Sironen 2017, 10). Myös keskustelu ylisukupolvistuneesta köyhyydestä ja huono-osaisuudesta on ajankohtainen. Tutkielmani tulokset antavat käsityksen siitä, millaiset elämänkulut ovat mahdollisia lapsuudessaan köyhyyttä kokeneilla. Ne ovat myös linjassa aikaisempien lapsiperheköyhyyttä

sivuavien tutkimusten kanssa, joissa on käsitelty muun muassa köyhyydestä aiheutuvien vanhemmuuden ongelmien heijastumista lasten hyvinvointiin (Ridge 2011, 76), köyhyyden kasautumista yksinhuoltaja-, pikkulapsi- ja suurperheille (Airio 2006, 308; Salmi ym. 2016, 17; Sauli ym. 2011, 539) sekä köyhyyden kohdentumista erityisesti naisiin taustallaan esimerkiksi heihin useammin kohdistuva yksinhuoltajuus, kotona tehty palkaton hoivatyö ja sitä kautta myös tulevaisuuteen heijastuvat heikkomat ansaintamahdollisuudet (Salmi ym. 2016, 42; Sauli 2013, 161, 173). Tämän kaltaisista taustoista olivat lähtöisin useat aineistoni kirjoittajat ja he kokivat niiden myös rakentaneen osaltaan köyhyyttä sellaiseksi, jollaisena he sen kokivat. Niin yhteiskunnallisen päätöksenteon kuin sosiaalityönkin haasteena olisi tunnistaa mahdollisimman varhain ylisukupolvisen huono-osaisuuden kehityskulkuja ja puuttua niihin. Kiinnittämällä enemmän huomiota perheiden olosuhteisiin sekä panostamalla lasten ja lapsiperheiden palveluihin voitaisiin katkaista haitallisia ylisukupolvistuneita ketjuja ja taata tasa-arvoiset mahdollisuudet tulla toimeen yhteiskunnassa lähtökohdista riippumatta.

Minulle kokemattomana tutkijana tämä tutkimusprosessi on opettanut paljon. Haastavimmaksi koin aineiston tiukan rajaamisen. Aineiston sisältämät ihmiskohtalot tulivat lähelle ja koin, että jokainen niistä olisi ansainnut tulla kerrotuksi omalla äänellään. Yhdessä tutkimuksessa ei voi kuitenkaan tarkastella kovin laajaa kokemusten kirjoa, joten paljon köyhän jokapäiväiseen arkeen ja siinä selviytymiseen liittyvää rajautui tutkielmani ulkopuolelle. Näkisin tärkeänä, että köyhyyden subjektiivista kokemista tutkittaisi edelleen ja siten tehtäisi tunnetuksi sitä todellisuutta, jossa heikommin toimeentulevat elävät. Tutkimusprosessi kehitti myös tutkijan taitojani, joita koen tarvitsevani myös tulevana sosiaalityön ammattilaisena. Ne edistävät ymmärrystäni niin yksilön tilanteen kokonaisvaltaisesta hahmottamisesta ja asianajosta kuin laajemmasta, rakenteellisesta sosiaalityöstäkin.

Erityisen tärkeä osa tutkimusprosessia minulle oli näkökulman vaihdos, johon sain vihjeen ohjaajaltani. Olin tarkastellut aineistoa pitkälti köyhyyden tuottamien haasteiden, ongelmien ja vaikeuksien kautta ja olin sivuuttanut kokonaan sen puolen, joka lopulta muodostui itselleni tärkeimmäksi ja merkittävimmäksi löydökseksi: toivon, ilon ja tyytyväisyyden taloudellisista olosuhteista riippumatta. Siihen, kuinka eri tavoin köyhyys rakentui kirjoittajien elämässä, liittyi myös havaitsemani jatkotutkimuksen tarve. Aineistoni osoitti, että osa heistä, jotka ponnistivat heikoista lähtökohdista, onnistui kuitenkin säilyttämään elämänilonsa ja suhtautumaan tulevaisuuteen toiveikkaasti. Sukupolvien köyhyyden ja huono-osaisuuden kierteen katkaisemiseksi olisikin tarpeen tutkia yksilöiden selviytymiskeinoja ja selvittää näin syitä sille, miksi toiset selviytyvät paremmin kuin toiset. Yksilön vahvuuksien ja voimavarojen tunnistaminen sekä resilienssin tukeminen

näyttäytyvät tärkeinä elementteinä myös sosiaalityön käytännössä. Kuten Anna-Maria Isola, Elina Turunen ja Heikki Hiilamo (2016, 151) toteavat, vähävaraiset ihmiset ovat keskenään kovin erilaisia siinä, miten he pystyvät hallitsemaan tarpeitaan tai voimavarojaan ja millaisia strategioita heillä on siihen käytettävänä. Tästä syystä olisi tärkeää lisätä ymmärrystä niin yksilöllisistä kuin ulkoisistakin selviytymisen mekanismeista.

Lähteet

- Aaltonen, Katri & Kotimäki, Sanni & Salonen, Laura & Tenhunen, Essi 2020: Terveyserot. Teoksessa Mattila, Maija (toim.) Eriarvoisuuden tila Suomessa 2020. Helsinki: Kalevi Sorsa -säätiö, 65–90.
- Airio, Ilpo 2006: Työssä mutta köyhä. Työn ja toimeentulon sidos kuudessa OECD-maassa 1970–2000. *Janus* 14(3), 294–311.
- Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailu 2019 [aineisto-opas] 2021: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [tuottaja ja jakaja].
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas 2003: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Helsinki: Gaudeamus. Alkuperäisteos: *The Social Construction of Reality* 1966.
- Blom, Raimo & Melin, Harri 2014: Keskiluokkaistuuko Suomi? Teoksessa Lempiäinen, Kirsti & Silvasti, Tiina (toim.) Eriarvoisuuden rakenteet – Haurastuvat työmarkkinat Suomessa. Tampere: Vastapaino, 20–51.
- Burr, Vivien, 2000: *An introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Burr, Vivien 2003: *Social constructionism*. London: Routledge.
- Eskelinen, Niko & Sironen, Jiri (toim.) 2017: *Köyhyys – Syitä ja seurauksia*. Helsinki: EAPN-Fin.
- Gergen, Kenneth J. 2009: *An Invitation to Social Construction*. London: Sage Publications.
- Hakovirta, Mia 2006: Yksinhuoltajaäitien työllisyys, toimeentulo ja työmarkkinavalinnat. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja. Helsinki: Väestöliitto.
- Hakovirta, Mia & Rantalaiho, Minna 2012: Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 124. Helsinki: Kela.
- Hall, Stuart 1999: Me ja muut: diskurssi ja valta. Teoksessa Hall, Stuart: *Identiteetti*. Suom. ja toim. Lehtonen, Mikko & Herkman, Juha. Tampere: Vastapaino. Alkuperäisteos: *The West and the Rest: Discourse and Power*. Teoksessa Hall, Stuart & Gieben, Bram (toim.) *Formations on Modernity*. Press & Open University 1992.
- Hiilamo, Heikki 2011: *Uusi hyvinvointivaltio*. Helsinki: Like.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 1997: *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Härkönen, Juho 2017: Single-mother poverty: how much do educational differences in single motherhood matter? LIS Working Paper Series No. 714. Bristol: Policy Press.
- Ilmakunnas, Ilmari & Moisio, Pasi 2014: Köyhyys- ja syrjäytymisriski Suomessa EU2020-tavoitteen valossa. Teoksessa Vaarama, Marja & Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura & Moisio, Pasi & Muuri, Anu (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2014*. Helsinki: THL, 306–319.

- Isola, Anna-Maria 2014: Köyhien tulkintoja sairauden ja terveyden sosiaalisista tekijöistä. Teoksessa Metteri, Anna & Valokivi, Heli & Ylinen Satu (toim.) Terveys ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 271–295.
- Isola, Anna-Maria & Turunen, Elina & Hiilamo, Heikki 2016: Miten köyhät selviytyvät Suomessa? Yhteiskuntapolitiikka 81(2), 150–160.
- Jokinen, Arja 2016: Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 249–265.
- Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna 2004: Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 9–19.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 2016: Diskursiivinen maailma: Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 25–50.
- Juhila, Kirsi 2012: Poikkeavan kategorian jäsenyyden tuottaminen ja vastustaminen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) Kategoriat, kulttuuri & moraalit. Tampere: Vastapaino, 175–226.
- Järveläinen, Petri & Mäkinen, Virpi 2007: Suomalaisen hyvinvoinnin köyhyys ja rikkaus. Teoksessa Saari, Juho & Yeung, Anne Birgitta (toim.) Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Gaudeamus, 76–93.
- Kaartinen, Heidi 2015: Mitä aineeton köyhyys on? Helsinki: Helsingin yliopisto. Viitattu 11.1.2023. Saatavilla: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/156694/Kaartinen_Sosiaalityo_2015.pdf?sequence=5&isAllowed=y
- Kailaheimo-Lönnqvist, Sanna & Kilpi-Jakonen, Elina & Niemelä, Mikko & Prix, Irene 2020: Eriarvoisuus koulutuksessa. Teoksessa Mattila, Maija (toim.) Eriarvoisuuden tila Suomessa 2020. Helsinki: Kalevi Sorsa -säätiö, 93–125.
- Kainulainen, Sakari 2019: Milloin tulot riittävät edes kohtuulliseen elämään? Yhteiskuntapolitiikka 84(1), 92–101.
- Kainulainen, Ville 2013: Työssäkäyvät köyhät. Julkaisuja 2/2013. Helsinki: Palvelualojen ammattiliitto PAM ry.
- Kallio, Johanna & Hautala, Helena & Erola, Jani 2020: Vanhempien huono-osaisuuden yhteys lasten koulupudokkuuteen. Teoksessa Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (toim.) Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus. Tampere: Vastapaino, 175–198.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti 2008: Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61/2008. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

- Kanniainen, Vesa 2011: Köyhyyden anatomia Suomessa: taloustieteellisiä näkökohtia. *Yhteiskuntapolitiikka* 76(6), 658–668.
- Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura 2014: Nuorten aikuisten syrjäytymisvaaraan liittyvä huono-osaisuus. Teoksessa Vaarama, Marja & Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura & Moisio, Pasi & Muuri, Anu (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2014*. Helsinki: THL, 160–177.
- Karvonen, Sakari & Martelin, Tuija & Kestilä, Laura & Junna, Liina 2017: Tulotason mukaiset terveyserot ovat edelleen suuria. Tutkimuksesta tiiviisti 16. THL. Viitattu 5.10.2022. Saatavilla: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135167/URN_ISBN_978-952-302-896-8.pdf?sequence=1
- Karvonen, Sakari & Mäntynen, Erika & Salmi, Minna 2016: Johdanto. Teoksessa Karvonen, Sakari & Salmi, Minna (toim.) *Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla*. Helsinki: THL, 6–12.
- Kauhanen, Arttu & Riihelä, Marja & Tuomala, Matti 2020: Köyhyys ja köyhyyden pitkittyminen Suomessa. *Kansantalouden aikakauskirja* 116(1), 6–29. Viitattu 22.1.2023. Saatavilla: https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/wp-content/uploads/2020/02/KAK_1_2020_WEB-8-31.pdf
- Koivusilta, Leena 2020: Vanhempien huono-osaisuuden yhteydet lasten ja nuorten tulevaisuuden voimavaroihin ja ajatuksiin tulevaisuudesta. Teoksessa Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (toim.) *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. E-kirja. Vastapaino.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu 1998: Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi.
- Krok, Suvi 2009: Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä. Yksinhuoltajia marginaalissa. *Acta Universitatis Tamperensis* 1437. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kulmala, Anna 2006: Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. *Acta Universitatis Tamperensis* 1148. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Laihiala, Tuomo 2020: Mitä leipäjonot kertovat lapsiperheiden huono-osaisuudesta? Teoksessa Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (toim.) *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino, 73–92.
- Laine, Timo 2007: Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 28–45.
- Latomaa, Timo 2005: Ymmärtävä psykologia: Psykologia rekonstruktivisena tieteenä. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Helsinki: Dialogia Oy, 17–88.
- Liikanen, Sanna-Liisa 2017: Köyhät ritarit. Luottamus köyhyyskirjoituskilpailuun osallistuneiden lapsiperheiden vanhempien kirjoituksissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Lindfors, Jukka 2007: Irwin Goodman: Ryysyranta. Viitattu 10.1.2023. Saatavilla:

<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2007/11/28/irwin-goodman-ryysyranta>.

Lindqvist, Markku 2003: Monenlaisia köyhyysasteita. Eurooppalainen elinolotutkimus.

Hyvinvointikatsaus 1/2003. Helsinki: Tilastokeskus, 9–13. Viitattu 10.10.2022. Saatavilla:

https://www.tilastokeskus.fi/tup/hyvinvointikatsaus/hyv_031_lindqvist.pdf

Lister, Ruth 2015: ”To count for nothing”: Poverty beyond the statistics. *Journal of the British Academy* 3, 139–165.

Löytty, Olli 2005: Toiseus. Kuinka tutkia kohtaamisia ja valtaa. Teoksessa Rastas, Anna & Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 161–189.

Main, Gill 2014: Child Poverty and Children’s Subjective Well-Being. *Child Indicators Research* (7), 451–472.

Mattila, Maija 2020: Johdanto. Teoksessa Mattila, Maija (toim.) *Eriarvoisuuden tila Suomessa 2020*. Helsinki: Kalevi Sorsa -säätiö, 15–27.

Metteri, Anna 2012: Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. *Acta Universitatis Tamperensis* 1778. Tampere: Tampereen yliopisto.

Moisio, Pasi 2006: Suhteellinen köyhyys Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 71(6), 639–645.

Mooney, Linda & Knox, David & Schacht, Caroline 2016: *Understanding Social Problems*. Boston, MA: Cengage Learning.

Mukkila, Susanna & Ilmakunnas, Ilari & Moisio, Pasi & Saikkonen, Paula 2017: Perusturvan riittävyys ja köyhyys 2017. Tutkimuksesta tiiviisti 31. THL. Viitattu 12.10.2022. Saatavilla:

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135425/Suomensosiaalinentila_4_2017_final2_korjattu.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Mukkila, Susanna & Ilmakunnas, Ilari & Moisio, Pasi & Saikkonen, Paula 2019: Köyhyys ja perusturvan riittävyys. Teoksessa Kestilä, Laura & Karvonen, Sakari (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2018*. Helsinki: THL, 79–93.

Nielsen, Lyne 2009: *Global Relative Poverty*. Working Paper. Washington: International Monetary Fund.

Niemelä, Mikko 2005: Tulot, kulutus ja toimeentulo. *Janus* 13(4), 468–475.

Paananen, Reija & Gissler, Mika 2014: Hyvinvointi ulottuu sukupolvien yli. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna & Karvonen, Sakari (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014*. Helsinki: THL, 208–215.

Palosuo, Hannele & Sihto, Marita & Koskinen, Seppo & Lahelma, Eero & Prättälä, Ritva & Keskimäki, Ilmo & Manderbacka, Kristiina 2006: Sosioekonomiset terveyserot ja terveystilanne Suomessa, Ruotsissa, Englannissa ja Hollannissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 71(2), 154–166.

- Perttula, Juha 2005: Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Helsinki: Dialogia Oy, 115–162.
- Phillips, Nelson & Hardy, Cynthia 2002: Discourse Analysis. Investigating Processes of Social Construction. London: Sage Publications.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2009: Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2019: Uusi kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Pyöriä, Pasi & Ojala, Satu & Nätti, Jouko 2019: Työelämän muutokset ajassamme. Teoksessa Heiskanen, Tuula & Syvänen, Sirpa & Rissanen, Tapio (toim.) Mihin työelämä on menossa? Tutkimuksen näkökulmia. Tampere: Tampereen yliopisto, 139–169.
- Pälli, Pekka & Lillqvist, Ella 2020: Diskurssianalyysi. Teoksessa Luodonpää-Manni, Milla & Hamunen, Markus & Konstenius, Reetta & Miestamo, Matti & Nikanne, Urpo & Sinnemäki, Kaius (toim) Kielentutkimuksen menetelmiä II. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 374–411.
- Rahkonen, Ossi & Laaksonen, Mikko & Lallukka, Tea & Lahelma, Eero 2011: Sosiaaliluokkien välisten terveysterojen selittäminen ja niiden vähentämisen haaste. Esimerkkinä työkyvyttömyyseläkkeelle joutuminen. *Janus* 19(4), 358–368.
- Raijas, Anu 2017: Onko kaikilla varaa syödä terveellisesti ja vastuullisesti? *Yhteiskuntapolitiikka* 82(4), 468–471.
- Ridge, Tess 2011: The Everyday Costs of Poverty in Childhood: A Review of Qualitative Research Exploring the Lives and Experiences of Low-Income Children in the UK. *Children & Society* 25, 73–84.
- Riihelä, Marja & Suoniemi, Ilpo 2015: Tuloliikkuvuus ja köyhyyden pysyvyys. Teoksessa Taimio, Heikki (toim.) Hyvinvointivaltio 2010-luvulla – Mitä kello on lyönyt? Helsinki: Palkansaajien tutkimuslaitos, 170–188.
- Roivainen, Irene & Heinonen, Jari & Ylinen, Satu 2011: Köyhä byrokratian rattaissa. Helsinki: Kunnallisan alan kehittämissätiö.
- Saari, Juho 2015: Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsinki: Gaudeamus.
- Sainio, Päivi & Sääksjärvi, Katri & Nurmi-Koikkalainen, Päivi & Ahola, Sanna & Koskinen, Seppo 2017: Toimintarajoitteisuuden yleisyys ja toimintarajoitteisten henkilöiden hyvinvointi – tuloksia Terveys 2011 -tutkimuksesta. Teoksessa Nurmi-Koikkalainen, Päivi & Ahola, Sanna & Gissler, Mika & Halme, Nina & Koskinen, Seppo & Luoma, Minna-Liisa & Malmivaara, Antti & Muuri, Anu & Sainio, Päivi & Sääksjärvi, Katri & Väyrynen, Riikka (toim.) Tietoa ja tietotarpeita vammaisuudesta. Analyysia THL:n tietotuotannosta. *Työpaperi* 38. Helsinki: THL, 34–52.
- Salmi, Minna & Närvi, Johanna & Lammi-Taskula, Johanna 2016: Köyhyys, toimeentulokokemukset ja hyvinvointi lapsiperheissä. Teoksessa Karvonen, Sakari & Salmi, Minna (toim.) Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla. Helsinki: THL, 13–44.

- Salmi, Minna & Sauli, Hannele & Lammi-Taskula, Johanna 2014: Lapsiperheiden toimeentulo. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna & Karvonen, Sakari (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: THL, 82–105.
- Sauli, Hannele 2013: Naisten ja miesten tuloerot erilaisissa kotitalouksissa. Teoksessa Pietiläinen, Marjut (toim.) Työ, talous ja tasa-arvo. Helsinki: Tilastokeskus, 153–173. Viitattu 15.10.2022. Saatavilla:
https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/184212/tyytata_201300_2013_10369_net.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Sauli, Hannele & Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna 2011: Kriisistä kriisiin: lapsiperheiden toimeentulo 1995–2009. Yhteiskuntapolitiikka 76(5), 535–543.
- Siltaoja, Marjo & Sorsa, Virpi 2020: Diskurssianalyysi johtamis- ja organisaatiotutkimuksessa. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. E-kirja. Helsinki: Gaudeamus. Viitattu: 21.10.2022. Saatavilla:
<https://luc.finna.fi/Record/luc.994630853806246>
- Sironen, Jiri & Saastamoinen, Ulla (toim.) 2014: Köyhyys – syitä ja seurauksia. Helsinki: Suomen köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen verkosto EAPN-Fin.
- Suomen virallinen tilasto (SVT 2021): Tulonjakotilasto. Pienituloisten määrä väheni vuonna 2020. Helsinki: Tilastokeskus Viitattu: 22.9.2022. Saatavilla:
https://stat.fi/til/tjt/2020/03/tjt_2020_03_2021-12-16_tie_001_fi.html
- Suoninen, Eero 2016: Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 229–247.
- Therborn, Göran 2014: Eriarvoisuus tappaa. Tampere: Vastapaino.
- Titscher, Stefan & Meyer, Michael & Wodak, Ruth & Vetter, Eva 2002: Methods of Text and Discourse Analysis. London: Sage Publications.
- Toikkanen, Jarkko & Virtanen, Ira 2018: Kokemuksen käsitteen ja käytön jäljillä. Teoksessa Toikkanen, Jarkko & Virtanen, Ira (toim.) Kokemuksen tutkimus VI. Kokemuksen käsite ja käyttö. Rovaniemi: Lapland University Press, 7–24.
- Townsend, Peter 1979: Poverty in the United Kingdom. A Survey of Household Resources and Standards of Living. Harmondsworth: Penguin Books.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Viitattu 16.11.2022. Saatavilla:
https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf
- Tökkäri, Virpi 2018: Fenomenologisen, hermeneuttis-fenomenologisen ja narratiivisen kokemuksen käytäntöjä. Teoksessa Toikkanen, Jarkko & Virtanen, Ira (toim.) Kokemuksen tutkimus VI. Kokemuksen käsite ja käyttö. Rovaniemi: Lapland University Press, 64–84.

Van Dijk, Teun Adrianus 2009: *Society and Discourse. How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge: Cambridge University Press.

Varto, Juha 1992: *Laadullisen tutkimuksen metodologia*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Vauhkonen, Teemu & Kallio, Johanna & Erola, Jani 2017: Sosiaalisen huono-osaisuuden ylisukupolvisuus Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 82(5), 501–512.

Virkkunen, Gia 2010: ”Köyhyydestä ei puhuttu, sitä vaan elettiin.” Köyhyyden kokemus ja selviytyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen maaseudulla. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Virrankari, Lotta & Isola, Anna-Maria 2021: Miten käy mahdollisuuksille köyhydessä? *Yhteiskuntapolitiikka* 86(3), 287–296.

Liite 1

Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailu

Järjestämme kirjoituskilpailun, jonka aiheena on köyhyys arjessa. Keräämme tavallisten ihmisten kokemuksia siitä, minkälaista on olla köyhä nyky-Suomessa. Tavoitteena on lisätä ymmärrystä suomalaisesta köyhyydestä.

Toivomme, että kirjoitat vapaamuotoisesti omin sanoin siitä, miten köyhyys tuli elämääsi ja mitä keinoja käytät arjessa pärjätäksesi. Tärkeää on, että kirjoitat omista kokemuksistasi ja että kerrot, mihin ajankohtaan kokemuksesi suunnilleen sijoittuvat.

Palkitsemme kirjoitukset

1. palkinto 3 x 500 €
2. palkinto 3 x 100 €

Palkinnonsaajat valitsee raati, johon kuuluvat Jouko Karjalainen, Meri Larivaara, Juha Mikkonen, Anna-Stina Nykänen, Maria Ohisalo ja Mathias Rosenlund.

Palkintokriteerit

- omasta elämästä todenmukaisesti ja suorasanaisesti kerrottu
- kuvaa tämän ajan köyhyyttä
- tuo myös uusia näkökulmia köyhyyteen

Lähetäessäsi kirjoituksesi

- lisää viestiin nimesi, puhelinnumerosi ja sähköpostiosoitteesi/osoitteesi. Nämä tiedot muodostavat henkilörekisterin. Tutustu tietosuojailmoitukseen, jossa kerrotaan tietojen käyttämisestä

<https://blogs.helsinki.fi/arkipaivankokemuksiakoyhyydesta/files/2019/07/Tietosuojailmoitus.pdf>

- lisää viestiin seuraava lause: ”Kirjoitukseni saa arkistoida Tietoarkistoon. Tutkijat saavat arkistoida yhteystietoni seurantakeruuta varten”. Näin kirjoituksesi voidaan arkistoida tutkimuskäyttöä varten. Voit keskeyttää tutkimukseen osallistumisesi milloin tahansa ilmoittamalla siitä järjestäjille.
- Voit osallistua myös pelkkään kilpailuun.

Vastaa mielelläni kysymyksiin ja kiitän lämpimästi osallistumisestasi.

Elina Turunen, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto [yhteystiedot poistettu]

Kirjoitusohjeet

- Kirjoituksen pituus voi olla enintään 10 sivua / 30 000 merkkiä. Pienet ja lyhyetkin kirjoitukset ovat arvokkaita.
- Voit kirjoittaa nimimerkillä. Älä käytä samaa nimimerkkiä, jota käytät muualla, vaan keksi nimimerkki vain tätä kirjoituskilpailua varten. Vältä kirjoituksessasi oikeiden nimien käyttöä silloin, kun kerrot yksityisistä henkilöistä. Hälvennä jo kirjoitusvaiheessa asioita, joiden perusteella sinut tai muut henkilöt voisi tunnistaa.
- Lisää kirjoitukseesi tiedot sukupuolestasi, iästäsi, paikkakunnastasi, koulutuksestasi ja ammatistasi tai entisestä ammatistasi. Nämä tiedot ja mahdollinen nimimerkkisi liitetään kirjoitukseesi, kun se arkistoidaan.
- Kilpailuun voivat osallistua täysi-ikäiset henkilöt.
- Tutkimushankkeen päätyttyä kirjoituksesi arkistoidaan Tietoarkistoon (www.fsd.uta.fi) tieteellistä tutkimus- ja opetuskäyttöä sekä yliopistojen ylempiä opinnäytteitä varten. Arkistoituja kirjoituksia käytäviltä edellytetään aineiston käyttöä koskeva käyttöehtosoumus. Kirjoituksiasi käsitellään tietosuojasetuksen mukaisesti akateemisen ja kirjallisen ilmaisun tarkoitukseen.
- Tutkijat säilyttävät henkilö- ja yhteystiedot sisältävän koodiavaimen mahdollisia vapaaehtoista seurantatutkimusta koskevia yhteydenottoja varten. Rekisterinpitäjä on Helsingin yliopisto. Yhteyshenkilöt ovat Elina Turunen ja Anna-Maria Isola.
- Sinulla on oikeus peruuttaa suostumus, saada pääsy yhteystietoihisi, oikaista niitä ja rajoittaa ja vastustaa niiden käsittelyä.
- Kilpailuaika on 3.7.–15.10.2019. Lähetä kirjoituksesi sähköpostin liitetiedostona osoitteeseen [yhteystiedot poistettu] tai käsin kirjoitettu teksti osoitteeseen Elina Turunen, [yhteystiedot poistettu].

Kirjoituskilpailun järjestävät: Elina Turunen (Helsingin yliopisto), Heikki Hiilamo (Helsingin yliopisto) ja Eeva-Maria Grekula (Turun yliopisto), Anna-Maria Isola, EAPN-Fin – Suomen köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisen verkoston kansalaistoimintaryhmä sekä Kuka kuuntelee köyhää? -verkosto

Kirjoituskilpailua ovat tukeneet: EAPN-Fin – Suomen köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen verkosto, MIELI Suomen Mielenterveys ry, Työttömien Keskusjärjestö ry, Mannerheimin lastensuojeluliitto, Suomen Setlementtiliitto ry, Takuusäätiö, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK, Kirkon Diakonia ja sielunhoito, Suomen Punainen Risti sekä Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry.

Kirjoituskilpailun tulokset julkaistaan 31.3.2020 mennessä kilpailun verkkosivuilla (<https://blogs.helsinki.fi/arkipaivankokemuksiakoyhyhyydesta>). Palkinnon saajiin otetaan yhteyttä henkilökohtaisesti, ja heidän kanssaan sovitaan kirjoitusten julkaisemisesta.

Helsingin yliopiston Ihmistieteiden eettisen ennakoarvioinnin toimikunta on antanut lausunnon tutkimuksen eettisyydestä 16.4.2019.